

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie

Diplomová práce

Právo na náboženskou svobodu od církevních dokumentů
k dokumentům Charty 77

Vedoucí práce: Doc. Tomáš Machula, Ph. D, Th. D.

Autor práce: Kateřina Frišová, DiS.

Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky

Ročník: 5.

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

1. března 2012

H. F. Hájek
.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce Doc. Tomáši Machulovi, Ph. D, Th. D., za inspiraci, cenné rady, připomínky, metodické vedení práce a trpělivost.

Obsah

Úvod	6
1 Historie lidských práv v oficiálních dokumentech.....	10
2 Biblické kořeny lidských práv	14
2.1 Starý zákon.....	14
2.2 Nový zákon	17
2.2.1 Pavlova teologie.....	18
3 Lidská práva – vznik a vývoj v průběhu dějin.....	20
3.1 Řecké myšlení (stoicismus)	20
3.2 Křesťanství.....	21
3.3 Novověký obrat (osvícenství)	22
4 Katolická církevní pozice k lidským právům a svobodě.....	25
4.1 Vývoj.....	25
4.2 Obranná a odsuzující pozice tehdejších církevních představitelů	26
5 Situace do II. vatikánského koncilu	29
6 Papežské encykliky	30
6.1 Mirari vos arbitramur – Papež Řehoř XVI. (1832).....	30
6.2 Quanta Cura a Syllabus omylů – papež Pius IX. (1864)	33
6.3 Immortale Dei – papež Lev XIII. (1884).....	36
6.4 Libertas praestantissimum – papež Lev XIII. (1888)	40
6.5 Rerum novarum – papež Lev XIII. (1891)	44
6.6 Pascendi Dominici gresis – papež Pius X. (1907).....	48
7 Quadragesimo anno – papež PiusXI.	50
7.1 Encyklika Pacem in terris – papež Jan XXIII. (1963)	54
8 II. vatikánský koncil	60
8.1 Přínos koncilu ohledně lidských práv a změna postoje	61
8.2 Dokumenty II. vatikánského koncilu.....	63
8.3 Konstituce Gaudium et spes.....	63
8.4 Deklarace o náboženské svobodě Dignitatis humanae	68
8.5 Lidská práva a právo na náboženskou svobodu na II. vatikánském koncilu, shrnutí	71
9 Jan Pavel II. a jeho postoj k náboženské svobodě	75
9.1 Encyklika Centesimus annus – papež Jan Pavel II. (1991)	77

10	Přehled dokumentů a vývoj lidských práv	80
11	Katolická církev a otázka náboženské svobody, vývoj politické situace v Československu po roce 1948.....	81
11.1	Skrytá církev	82
11.2	Normalizace	83
11.3	Sdružení katolického duchovenstva – Pacem in terris (SKD PIT).....	84
12	Charta 77 – vznik a reakce katolické církve na její založení.....	87
13	Otázka lidských práv na příkladu náboženské svobody v dokumentech	
	Charty 77	89
13.1	Shrnutí přehledu dokumentů Charty 77	96
	Závěr	98
	Seznam literatury.....	100
	Elektronické zdroje.....	104
	ABSTRAKT	105
	ABSTRACT.....	106

Úvod

Svou diplomovou práci zaměřuji na problematiku lidských práv a církevní pozici vůči lidským právům. Lidská práva jsou v poslední době velice často skloňovanou problematikou na poli domácím i zahraničním. Proč je tak důležité o nich hovořit? Existuje docela reálná možnost, že člověk bude jednoho dne pohlcen stále se vzímajícími světem techniky a trhu, který nebere ohled na jeho práva a důstojnost. Tomu se lidé brání pomocí pojmu lidských práv, která zakotvují lidskou důstojnost politicky, ekonomicky i ekologicky. Je smutné, že lidskými právy se začne společnost hlouběji zabývat a tvořit dokumenty, zajišťující jejich ochranu, až ex post jako následek nějaké válečné události.

Ve své diplomové práci se budu věnovat lidským právům a křesťanství. Základní autorkou, od které jsem se inspirovala a která prvně u nás rozpracovala a shrnula téma lidská práva, je významná česká filosofka Dr. Božena Komárková. Tato hluboce věřící vědkyně, která zakusila muka nacistického vězení, vytvořila obsáhlé dílo, jemuž předcházela její prvotní práce *Obec Platonova a Augustinova*. Božena Komárková považovala za trvalou záruku a oporu lidských práv křesťanství ovlivněné reformační teologií.

Základní lidská práva jsou v České republice zaručena Ústavou lidských práv a svobod. Tato práva jsou přisuzována každé lidské bytosti bez výjimky, bez ohledu na náboženství, původ, rasu či pohlaví. Zvláštní práva jsou přisuzována dětem, neboť právě děti bývají jedním z nejsnazších a nejčastějších cílů páchaného bezpráví. Proto se v České republice děti těší zvláštní ochraně, kterou zajišťují odbory sociálně-právní ochrany dětí nebo Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí.

Lidská práva tedy hrají v naší společnosti i ve světě velikou roli. Jsou to taková práva, jejichž zajištění má základní význam pro důstojnou existenci každého z nás. Jsou nedotknutelná a nezcizitelná. O lidských právech a jejich uplatňování ve společnosti můžeme mluvit až od doby, kdy došlo k pochopení člověka na základě jeho individuální svobody. V tomto smyslu datujeme vznik lidských práv do novověku, konkrétně do 18. století. Od 18. století jde o postavení člověka do středu univerza, tj. přechod k individualismu.

Vedle této teze leží otázka přirozených práv či přirozeného zákona, která se rozvíjela už od dob antiky a rozhodujícího významu dosáhla u Tomáše Akvinského. Přirozený zákon není pouze svobodou, je to rozumově přístupná charakteristika

člověka, z níž plynou určitá pravidla, tj. respektování toho, co je člověk, tzn. lidské přirozenosti. Chování neslučující se s přirozenými cíli člověka je chování pro člověka nepřirozené, tudíž jde proti člověku a je označeno za špatné. Přirozený zákon je neměnný a všude platný. Přirozené právo se přímo vztahuje k pojmu, esenci, či přirozenosti člověka.¹

Lidská práva je v určitém ohledu možné vidět jako produkt sekularizačního procesu. O naší společnosti se hovoří jako o sekularizované. Co znamená proces sekularizace? Současný hlavní význam znamená proces postupného mizení náboženství a jeho vlivu z veřejného prostoru – ať už ve smyslu ztráty politického vlivu nebo ve smyslu poklesu podílu věřících ve společnosti. Sekularizace Evropy má své kořeny především v době osvícenství, které se prosazuje v 17. a 18. století. Na základě zkušenosti evropského novověku vznikla už v 18. století osvícenská teorie o automatickém úpadku a mizení náboženství, která převládla v 19. a 20. století a prosadila se v komunismu v extrémní podobě v Albánii, jež roku 1967 náboženství pod hrozbou sankce zakázala.

„Lidská práva je možné chápat jako jakýsi produkt sekularizačního procesu, v němž došlo mimo jiné k překonání jednotného nábožensko-politického chápání světa a místa člověka v něm. Je rovněž nepochybné, že o lidských právech, o jejich uplatňování či (ne)dodržování můžeme obecně mluvit až od okamžiku, kdy je člověk pochopen na základě své individuální svobody, vycházející z odpovědného (sebe)určení. Jinými slovy: vznik ideje lidských práv v tomto smyslu můžeme klást až do novověku, konkrétně do 18. století. To ale neznamená, že bychom nemohli hovořit o určité „prehistorii lidských práv a o předstupních, které vedly k novodobému chápání a přímo či nepřímo s ním souvisejí.“²

Toto pojetí můžeme vidět v souvislosti s přirozeným právem daném důstojností člověka stvořeného k Boží podobě. Lidská práva v moderní době, jak hovoří Hanuš, jsou skutečně nutným důsledkem sekularizace, která odmítá stavět pouze na přirozeném právu daném důstojností člověka stvořeného k Boží podobě. Můžeme tedy říci, že přirozená práva v náboženském základu jsou nahrazena přirozenými právy na sekularizovaném základu. Hrozí však, že jakmile se lidé přestanou ve svých vztazích řídit evangeliem, vyvstane potřeba přirozeného zdůvodnění určitých zásad.

¹ Srov. ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, str. 62

² HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 15. Srov. též ŠRAJER, J. Lidská důstojnost, výběr textů, TF JU katedra etiky, r. 2004

Lidská práva lze rozčlenit do tří základních skupin: individuální práva, společná práva a práva solidarity.³

Mezi individuální práva patří: právo na svobodu – zde spatřujeme zejména práva každého jedince jako takového a jeho zájmy. Do této kategorie patří hlavně právo na život a zdraví, tělesnou nedotknutelnost, právo na svobodné rozvíjení osobnosti, individuální práva na svobodu zaručující každému jedinci svobodu náboženství, víry a svědomí, dále má každý člověk právo na svobodu mínění a tiskovou svobodu, svobodu umění a vědy, tj. každý člověk má právo se svobodně vyjadřovat na poli umění a vědy. Každému člověku je zaručena svoboda volby povolání, právo na osobní vlastnictví, právo na vlast, právo azylu v případě nouze, petiční právo, právo na právní slyšení a spravedlivý soudní proces.

Společná práva: zde máme na mysli především sociální, ekonomická a kulturní práva: právo na svobodné podnikání, svobodu shromažďovací a spolčovací, spolurozhodování, na spravedlivou mzdu, zotavenou, vzdělání, účast na kulturním životě, zabezpečení ve stáří a právo na bydlení.

Práva solidarity: každý člověk a společnost má právo na mír, právo na komunikaci, právo na kulturní odlišnost a svébytnost, právo na ekologicky snesitelné životní prostředí, právo na účast na společném dědictví lidstva a právo na vývoj a sebeurčení národů.

Tato práva byla deklarována jako jakýsi produkt kompromisní dohody na základě několik let probíhajícího celospolečenského dialogu.⁴ Zde musíme rozlišit filosofickou argumentaci, která zakládá určitá lidská práva na nějakém konkrétním principu, náboženské zdůvodnění lidských práv a politický text jako deklarace OSN apod., která nevychází z ideje a argumentace, ale z dohody a na základě reakce na nějakou událost, jakou byla například II. světová válka. Všechny přístupy dojdou ve většině případů ke shodnému výsledku.

Lidská práva mají svůj kořen a podstatu v lidské důstojnosti. Existuje dvojitý vnímání pojmu „lidská důstojnost“.⁵

Ontologické pojetí přiznává lidskou důstojnost každému člověku na základě jeho bytí, jeho lidské existence. Lidskou důstojnost tak mají všichni lidé bezvýhradně. Lidská důstojnost je dána předem a je dána bez jakékoliv zásluhy.

³ Srov. ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, str. 64-66, str. 186

⁴ Srov. MARITAIN, J. Člověk a stát, str. 69-72

⁵ ŠRAJER, J. Lidská důstojnost, pracovní text TF, JU, katedra etiky, r. 2004

Kontingentní pojetí v sobě nese určitý požadavek na podobu člověka. Lidská důstojnost není dána předem, ale odvisí od způsobu života, společenských poměrů a podobně. Výše uvedená selektivnost nemůže v dnešní době obstát, uvědomíme-li si nepřístojnosti, které s tímto dělením přicházely. V dnešní společnosti však stále přežívají kultury a náboženství, kde se na základě tohoto dělení na člověka nahlíží, děje se tak například v Indii, přestože systém kast byl již oficiálně zrušený.

Is ohledem na předchozí uvedené skutečnosti jsem si svou závěrečnou práci dovolila rozdělit do čtyř částí. První část se bude zabývat historií lidských práv. Druhá část bude pojednávat o lidských právech v církvi a církevních dokumentech před Druhým vatikánským koncilem. Třetí část bude pojednávat o církvi a jejím postoji vůči lidským právům v období Druhého vatikánského koncilu a po něm. V poslední, čtvrté části se budu věnovat lidským právům v Chartě 77. V závěru své práce završím a zhodnotím především současnost a budoucnost lidských práv a zmíním lidskoprávní problémy, které přináší dnešní doba.

1 Historie lidských práv v oficiálních dokumentech

Původ lidských práv v oficiálních dokumentech lze sledovat až k listině Magna charta libertatum. Magna charta libertatum, neboli také Velká listina práv a svobod, je anglický právní dokument původně vydaný roku 1215. Jeho podpis si na anglickém králi Janovi vymohli angličtí šlechtici. V době vzniku sloužil především jako záruky šlechtické vrstvě proti neomezené vůli krále, v průběhu staletí však velmi ovlivnil rozvoj anglického obyčejového práva a došlo k rozšíření různých práv i na další poddané. Tato historicky zásadní charta omezovala některé panovníkovy pravomoci, vyžadovala, aby respektoval zákonné procedury a aby akceptoval, že jeho rozhodování bude omezeno zákonem. Výslovně vyjmenovávala některá práva jeho poddaných, z nichž nejdůležitější bylo právo odvolání se proti nezákonnému uvěznění.

Deklarace, zajišťující ochranu lidských práv, se objevily v novověku v 18. století. Vezmeme-li v úvahu dějinný a kulturní kontext, v němž mohla vzniknout myšlenka lidských práv, původ této ideje stanovíme tam, kde se jí poprvé dostalo slavnostního vyhlášení, tedy v 70. až 80. letech 18. století v Severní Americe a ve Francii. *„Deklarace práv člověka a občana, formulovaná nejprve ve státech vznikající severoamerické unie a prostřednictvím francouzské revoluce přenesená na evropský kontinent, znamená od konce 18. století politický i právní počátek nové epochy státního života celé evropsko-americké civilizace.“*⁶

Ve druhé polovině 18. století připravilo osvícenství, svou teorií přirozených lidských práv a novými teoriemi o státu, půdu pro buržoazní revoluci a vznik konstitucionalismu v Evropě. V jeho rámci se objevuje snaha o rozšíření hlavních práv na široké vrstvy obyvatelstva. Jsou formulovány Listiny práv, které mají politický význam pro aktivizaci politické podpory, ale i pro ústavní právo. Nejvýznamnějšími dokumenty této epochy jsou Listiny práv vydávané některými státy ve vznikajících Spojených státech amerických.

Osvícenští teoretikové společenské smlouvy, jako byl J. J. Rousseau, Thomas Hobbes a John Locke, připravují první deklarace lidských práv, přijaté zákonodárným shromážděním státu Virginia (listina práv, 1776) a francouzským shromážděním (deklarace práv člověka a občana, 1789). Na tyto první moderní pakty o lidských a občanských právech pak navazují jejich současné právní podoby: Charta OSN (1948),

⁶ KOMÁRKOVÁ, B. Původ a význam lidských práv, str. 84

Helsinská konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (1975) a Pařížská charta upravující právní předlohu pro země Evropské unie (1990).⁷

Navzdory četným vyhlášením lidských práv nedochází automaticky k jejich dodržování v praxi, neboť i právní úprava je jen omezená. Například v USA nebyla lidská práva zpočátku přiznávána otrokům. Po válce Severu proti Jihu sice bylo zrušeno otroctví, prosazování všeobecné rovnosti v lidských právech pro černošské obyvatelstvo ale trvalo až do druhé poloviny 20. století. Ještě v padesátých letech minulého století musela americká černošská menšina usilovat o rovnoprávnost pod vedením amerického baptistického kazatele Martina Luthera Kinga (1929-1968), nositele Nobelovy ceny míru z roku 1964.

Jedním z nejvýznamnějších milníků v historii lidských práv je vznik OSN. Organizace Spojených národů vznikla 26. června v roce 1945 a podepsalo ji 51 států. Nejprve 50 zemí, které se zúčastnily konference v San Francisku, navrhlo a přijalo Chartu OSN, která byla podepsána 26. června. Polsko, které se nemohlo konference zúčastnit, podepsalo Chartu OSN později a stalo se tak rovněž zakládajícím členem. *“Vatikán mezi zakládajícími členy OSN nebyl. Tehdejší papež Pius XII. totiž nechoval důvěru k instituci, ve které vedle svobodných států zasedly s rovným hlasovacím právem země s diktátorským režimem, zejména komunistickým. Neslučovala se s jeho představou mírového uspořádání světa, které mělo být založeno na idejích demokracie a lidských práv.”*⁸

Až dne 24. října 1945 byla Charta ratifikována Čínou, Francií, Sovětským svazem, Spojeným královstvím, Spojenými státy americkými a většinou ostatních signatářů. Jako oficiální datum vzniku organizace je tedy vedeno datum 24. října 1945, kdy chartu ratifikovala většina velmocí včetně Sovětského svazu a Spojených států.

OSN vznikla jako reakce na právě skončenou druhou světovou válku s cílem vytvořit společenství, které by s přispěním schválených politických nástrojů v první řadě bránilo opakování podobného krveprolití. Už na konci druhé světové války formulovali světoví myslitelé přesvědčení, že podobnému konfliktu v budoucnosti může zabránit jedině politické sjednocení světa a vytvoření světové vlády. Atomové výbuchy v Nagasaki a Hirošimě v době, kdy už bylo na evropských bojištích dobojováno, jako by potřebu takového uspořádání ještě zdůraznily.⁹ Za druhé by pak OSN aktivně

⁷ Srov. ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, str. 54

⁸ BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 37

⁹ Srov. MARITAIN, J. Člověk a stát, str. 169

vytvářelo ekonomické a sociální mechanismy, které by ze světa odstraňovaly nespravedlivě nerovné postavení některých obyvatel planety.

Jako reakce na druhou světovou válku byla v OSN přijata Všeobecná deklarace lidských práv, která byla schválena Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 10. prosince 1948. V průběhu let byly tyto dokumenty rozšiřovány, takže dnes obsahují i ochranu žen, dětí, tělesně či duševně postižených, ochranu menšin, migrujících pracovníků a dalších ohrožených skupin. Tyto skupiny mají v současné době práva, která je chrání před nejrůznějšími formami diskriminace, jež byly po léta v mnoha společnostech považovány za běžné.¹⁰

Bohužel ani existence OSN nedokázala zabránit válkám, které se ve světě po jejím vzniku děly a dějí. Za všechny ozbrojené konflikty nelze nevpomenout například válku v bývalé Jugoslávii v 90. letech, nebo genocidu afrických příslušníků kmene Tootsiů ve Rwandě. V obou případech se hovoří o selhání mechanismů OSN.

Po roce 1948 vznikaly smlouvy o ochraně lidských práv na jednotlivých kontinentech. V roce 1950 dala Římská konvence vzniknout úmluvě evropských zemí také s haagským tribunálem pro lidská práva. V roce 1978 vznikla Meziamerická komise pro lidská práva s vlastním soudním tribunálem.¹¹

Tématu náboženské svobody se v článcích 18 a 27 věnuje Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966. Dalšími závaznými smlouvami jsou regionální evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášená pod č. 209/1992 Sb., Evropská sociální charta, vyhlášená pod č. 14/2000 Sb. m. s., nebo celosvětový Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, vyhlášené pod č. 120/1976 Sb., Úmluva o politických právech žen, Deklarace práv dětí, Deklarace OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace a Úmluva o boji proti diskriminaci v oblasti vzdělávání.

Přelomová Všeobecná deklarace lidských práv označila všechny lidské bytosti za svobodné a rovnoprávné bez ohledu na pohlaví, rasu, národnost a náboženství. Deklarace není právně závazná, nicméně inspirovala vznik dalších listin lidských práv a součástí ústav různých států.

Na jedné straně došlo v průběhu posledních dvou staletí k rozvoji lidských práv. Hovoří se o třech až čtyřech generacích úprav lidských práv. Na straně druhé existují ve

¹⁰ Zdroj: www.osn.cz

¹¹ Stov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 92

světě mimo euroatlantickou civilizaci rozsáhlé civilizační oblasti, které odmítají koncepci lidských práv uzнат vůbec a označují ji za kulturně podmíněnou a pro ně nevhodnou. V praxi jsou proto stále v mnoha zemích lidská práva buď právně nezaručena, nebo přímo ignorována. Některé kultury přiznávají například ženám méně práv než mužům, v totalitních režimech jsou občanům upírána některá nebo všechna lidská práva (mimo jiné i politická práva, např. právo svobodné volby).

Významnou roli v oblasti obrany a propagace lidských práv ve světě dnes hrají i spolky na ochranu lidských práv. Po roce 1989 začala podobná sdružení působit i v Česku. K celosvětově největším patří Human Rights Watch, Amnesty International, přímo v Česku například Člověk v tísni, Nesehnutí, Český helsinský výbor a Liga lidských práv. Tyto spolky se snaží pomáhat lidem v situaci, kdy se nemohou domoci svých práv normální cestou. Také se snaží pomáhat v zahraničí, zprostředkovávají humanitární pomoc, informují veřejnost o porušování lidských práv a pomáhají politickým vězňům a nespravedlivě odsouzeným lidem. Dodržování lidských práv ve státech, které se hlásí k dodržování lidských práv, je právní cestou zajišťováno nyní nejrozsáhlejší Evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášenou v roce 1950 pod záštitou Rady Evropy. V rámci této mezinárodní smlouvy je možné v oblasti lidských práv žalovat státy, které dohodu ratifikovaly, u Mezinárodního soudu pro lidská práva ve Štrasburku, pokud jejich vnitrostátní právní mechanismy zajišťování lidských práv, přijatých úmluvou, selžou. Československo smlouvu ratifikovalo až 18. března 1992.

V posledních desetiletích 20. století se objevují i diskuse o dalším zvyšování rozsahu politických práv. Prohlášeným cílem je třeba dosáhnout větší participace občanů v politice, včetně iniciativ a referend. Tato diskuze vedla k založení množství spolků po celém světě. Vedle universitních komparativních studií, jak specializovaných, tak multidisciplinárních, na vědeckých institucích po celém světě vznikly i instituty, které se věnují realizaci těchto poznatků v praxi. Naproti tomu vznikají i nové iniciativy, například hájící práva dítěte, práva otců, jazyková práva, práva na fungující justici, právo na integritu (omezení korupce), právo na řešení konfliktů bez násilí, práva pacientů, práva homosexuálů, práva zvířat.

2 Biblické kořeny lidských práv

2.1 Starý zákon

Starozákonní pojetí lidských práv je dáno vztahem Boha s člověkem a je vymezeno především smlouvou mezi Bohem a vyvoleným lidem – Izraelským národem. Její zakotvení nalézáme především v Desateru (Ex 20,1–17) a má charakter spravedlivého Božího zákona, který je trvalou výzvou lidskému svědomí (Am 5,7.24; 6,12; Iz 5,7.16; Jer 4,2; 9,33; Př 2,9). „*Izrael jako vyvolený národ dává najevo hrdost na svůj právní systém, který považuje za nejcennější dar Boží.*“¹² (Dt 4,6), Bůh je zde synonymem spravedlnosti (Gn 18,25; Ž 19,10; 89,15; 119,7), zakazuje ubližování sirotkům a vdovám (Ex 22,21). Bůh nikomu nestrání (Sk 10,34, srov. Řím 2,11, Gal 2,6, Ef 6,9). Písmo nepoužívá přímo pojmu lidských práv, tento výraz v Bibli tedy nenajdeme. Místo něj se v Bibli vyskytuje pojem spravedlnost a její ochrana.¹³ Ochraňování spravedlnosti je důležitá pro fungování celého řádu a společenství. Celý starozákonní řád ovlivňuje právě díky vazbě na Smlouvu rodinné i společenské vazby a staví na něm celá společnost.

Právě náboženský rozměr tehdejšího člověka a vztah k Bohu získává klíčový význam při formulaci identity vyvoleného národa.¹⁴ K biblickým základům lidských práv se uvádí také závěr příběhu o stvoření člověka: „*Učiňme člověka, aby byl našim obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad veškerou zemí. Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, muže a ženu stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“* (Gn 1,26–28).

Člověk, který je stvořený k obrazu Boha, stává se mu tímto podobným a vzájemný vztah Boha a člověka se tím proměňuje od roviny podřízenosti do roviny partnerství. Toto se vykládá jako inspirující základ lidských práv, jelikož se zde začínají projevat prvky demokracie.¹⁵

Podle Stanislava Sousedíka právě fakt, že byl člověk stvořen k obrazu Boha, jej opravňuje využívat ke svému životu jiných stvořených jsoucen (například chování

¹² Srov. DUPLACY, J. a kol. Slovník biblické teologie, str. 372-373

¹³ Srov. KOHÁK, E. Křesťané a lidská práva. Křesťanská revue LXVIII, 1/2001

¹⁴ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu k Vatikánu a OSN, str. 11

¹⁵ Srov. TROJAN, Idea lidských práv v české duchovní kultuře str. 17-20

a zabíjení zvířat pro svou potřebu, pěstování rostlin), nikdy však nesmí dojít k tomu, aby člověk pro svou potřebu zotročoval a omezoval jiného člověka. Zákon hovoří jasně – lidé mají vůči sobě práva, ale i povinnosti. Právě tato práva byla později v novověku označena jako lidská práva.

Lidská práva ve Starém zákonu se projevují také tím, že se zastává práv chudých a nuzných: „*Běda těm, kdo nařizují ničemná nařízení, těm, kdo předpisují plahočení, nuzným odnímají možnost obhajoby, utišené mého lidu zbavují práva.*“ (IZ 10,1–2). Dále na dějinách izraelského národa varuje před nebezpečím zneužití vládnoucí moci. Rovněž v jednom z úvodních starozákonních příběhů, vyhnání z ráje, a také v případě vraždy Ábela, zaznívá požadavek na vyslyšení všech zúčastněných stran.

Významnou úlohu vedle smlouvy hraje i étos proroků. Proroci ve své době bojovali především za dodržování prvního přikázání a stavěli se přitom také proti uctívání obrazů. Ačkoliv se přímo neodvolávali na desatero jako takové, přesto se jeho základní směrnice objevují v jejich spisech.¹⁶ Vystupovali proti způsobům, jimiž izraelský lid porušoval smlouvu a tím se provinil proti věrnosti smlouvě. Bojují proti nespravedlnosti a modloslužbě.

Spravedlnost mezi lidmi je dle proroků základní požadavek Boha vůči svému lidu (Am 5,21–24, Iz 5,1–7). Podle jejich svědectví jsou práva člověka právem samého Boha. Uprostřed lidu má vládnout spravedlnost, protože Bůh je spravedlivý a vede jej ke spravedlnosti. Kdo kráčí před Bohem ve spravedlnosti, potvrzuje tím jeho smlouvu. Slova proroka Micheáše lze pojímat jako souhrn starozákonních přikazů: „*Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré a co od tebe Hospodin žádá: jen to, abys zachovával právo, miloval milosrdenství a pokorně chodil se svým Bohem.*“¹⁷ (Mi 6,8).

Dalším zajímavým příkladem morálního chování, které můžeme spatřovat ve Starém zákoně, je poselství proroka Ámose (1,3 – 2,3). Prorok Ámos přisuzuje povinnost morálního chování každému národu. Odsuzuje páchání zvěrstev a válečných zločinů, kterých se dopustily národy, které sousedí s Izraelem. Další prorok, prorok Izaiáš, Ámosův současník odsuzuje způsob jednání, který narušuje přirozený řád věcí. Zaměřuje se hlavně na pýchu a její různé projevy, například kritizuje chlubení se zevnějškem Jeruzalémských žen (3,16 – 4,1), vyvyšování se nad ostatní (22,15–19) a vychloubání judských králů (31,1–2).

¹⁶ Srov. ŽIVOT Z VÍRY, str. 25

¹⁷ Srov. tamtéž, str. 25

Izaiáš dále odsuzuje zločiny, které porušují zákony, odsuzuje úplatkářství, korupci, bezpráví a odcizování majetku (Iz 1,23; 3,9; 5,8–9; 23; 10,1–2). Nejvíce však, jak je již výše uvedeno, Izaiášovi vadí lidská pýcha. Pýchu vnímá jako snahu lidí vyrovnat se Bohu, a tím pádem jejich nepochopení, jak jsou v řádu světa nicotní. Jádrem této lidské pýchy je pak prosazení sama sebe a převrácení pravého řádu věcí. Izaiáš odsuzuje také hříchy, na které se oficiální zákon nevztahuje, jako například opilství a rozmařilost (Iz 5,22).

Prorok Eliáš bojuje nejen proti těm, kdo odpadli k Baalovi¹⁸, ale stejně nekompromisně odsuzuje i zločinné jednání královského páru vůči svobodnému rolníkovi Nábotovi a jeho rodině. Jedná se o přečiny jako nárokování cizího vlastnictví, ponoukání ke křivé přísaze, justiční vražda, přivlastnění si cizího vlastnictví (1 Kr 21).¹⁹ Podle proroka Izaiáše je Jeruzalém podobný Sodomě a Gomoře (1,10), protože ve městě už nevládne mezi lidmi spravedlnost. Ve své písni o vinici (5. kapitola) zničí Bůh svoji vinici (Izrael), protože místo hroznů (tj. práva a spravedlnosti) vydává pouze „*odporná pláňata*“ (tj. násilí a bezpráví). Podle Jeremiáše dochází ke zjevnému porušení smlouvy skrze taková jednání, jako jsou krádeže, vraždy, cizoložství, křivá přísaha nebo uctívání boha Baala (srov. 7,9).²⁰ Prorok Izaiáš dále očekává od spasitele „*trvalý mír*“ a mezi lidmi se usadí „*právo a spravedlnost*“ (Iz 9,6). Budoucí král dopomůže k právu chudým a slabým, „*jeho bedra budou přepásaná spravedlností a jeho boky opásá věrnost*“ (Iz 11,1–5). Bude mu dána královská moc a dar moudrosti, aby prosadil Boží právo, které zaručí, aby všichni lidé mohli být skutečně lidmi.²¹ Proroci upozorňují, že pokud lid nebude dodržovat smlouvu, stihne jej Boží trest. Proroci kladou lidu na srdce důležitost rozhodnutí – zde vidím prvek svobody: Budu-li se chovat tak, jak to odporuje zákonu, stihne mne trest, Jahvův soud. Za své činy je nutné nést plnou zodpovědnost, jak před sebou, tak i před Bohem.

¹⁸ Pozn. Nejznámější západosemitsko-fénický bůh je nazýván také Bel nebo Baal-Hadad a může vystupovat i jako bohyně Ba'alat. Jeho původ z okruhu staromezopotámských bohů nebe dosvědčuje jméno Baal, které znamená "Pán". Baal může střídavě převzít všechny božské funkce, na což poukazují rozdílné složeniny jména. Jako bůh plodnosti patří také k okruhu Astarté-Afrodité a jeho kultovní kůl je doložen v mnoha jejích svatyních. Řekové ho stavějí na roveň Uranovi. Největší význam měl jeho kult ještě v římské době v říši Palmyra a v Baalbeku, který se nazývá také Heliopolis. Židům se stal jako "Belzebub" symbolem ďábla.

¹⁹ Srov. Život z víry, str. 25

²⁰ Srov. Tamtéž, str. 25

²¹ Srov. Tamtéž, str. 26

Náboženské vyznání je ve Starém zákoně aplikováno na celý národ, zřeknutí se víry popisuje kniha Deuteronomium (13) jako hrdelní zločin proti celému izraelskému národu. Před překročením řeky Jordán se přesto objevuje aspekt svobodné volby (Dt 13), ovšem s přihlédnutím na víru celého kmene.²² Je to pochopitelné, neboť v dobách Starého zákona, kdy lidé žili v kmenovém uspořádání, měli lidé sílu, jen když drželi při sobě, každý narušitel řádu byl nahlížen jako odpadlík a vyvrhel, který ohrozil chod celého společenství. Starý zákon nezná žádnou svobodu pro šíření falešných kultů. To však lze nahlížet i jako ochranu člověka před nebezpečím. Starozákonní mudrosloví se pak nese v duchu napomínání k dobrému životu.

2.2 Nový zákon

V Novém zákoně opět nalézáme místo lidských práv ústřední pojem „*spravedlnost*“. Na pojetí lidských práv (spravedlnosti) ve Starém zákoně navazuje Ježíš Kristus a jeho poselství, o kterém nám vypráví Nový zákon. Zásadní poselství pro pochopení kořenů lidských práv v Novém zákoně má podobenství o milosrdném Samaritánu (Lk 10,30–35). Toto podobenství patří k jednomu z nejznámějších a nejkrásnějších Ježíšových vyprávění. Je totiž nadčasové a aktuální v každé době. V tomto podobenství jde o příklad, který poskytuje praktický model chování pro každého (nejenom) Křesťana. Text příběhu je odpovědí Ježíše zákoníkovi na dotaz, kdo je jeho bližní. Nový Zákon obecně překonává ve svém hlásání myšlení a starozákonní praxi. Ježíš Nazaretský, který je ústřední postavou knih Nového zákona, se přímo zaměřuje na proměnu lidského nitra i řádu, který platil oficiálně mezi Izraelity. Toto podobenství vnímám jako zásadní pro pochopení vzniku lidských práv v Bibli.

Další důležité základní myšlenky, které souvisí s lidskými právy a které jsou vyjádřené v Ježíšových veřejných vystoupeních, můžeme najít ve známém Kázání na Hoře (Mt 5,1–10), kde Ježíš hovoří mimo jiné o blahoslavenství těch, kdož trpí pro spravedlnost.²³ Spravedlnost je pro Ježíše důležitý pojem: „*Spravedlnost na půdě biblického podání má vždy obsah veřejný a více než k právnímu obsahu odkazuje k plnosti mezilidských vztahů ve společenství, které zakládá Bůh svou smlouvou.*“²⁴

Dále Ježíš hovoří o spravedlnosti takto: „*Před Bohem nejsou spravedliví ti, kdo zákon slyší, ospravedlnění budou, kdo zákon svými činy plní. Jestliže národy, které*

²² Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu k Vatikánu a OSN, str. 13

²³ Srov. TROJAN, J. S. Idea lidských práv v české duchovní kultuře, str. 33

²⁴ Tamtéž, str. 33

nemají zákon, samy od sebe činí to, co zákon žádá, pak jsou samy sobě zákonem, i když zákon nemají. Tím ukazují, že to, co zákon požaduje, mají napsáno ve svém srdci, jak dosvědčuje jejich svědomí, poněvadž jejich myšlenky je jednou obviňují, jednou hájí.“ (Řím 2,13–15). Pro Ježíše je tedy důležitější to, jak se lidé k sobě navzájem chovají, nežli to, co mají napsáno v zákonech. Horské kázání shrnuje ústřední body Ježíšova poselství, zejména mravního. Horské kázání je nutno chápat v rámci hlásání Božího království. Ježíš nepřišel zákon zrušit, ale naplnit. Horské kázání lze tedy chápat jako platnou směrnicí pro všechny, kdo o Boží království usilují. Ježíšova výzva k „*hledání Boží spravedlnosti*“ (Mt 6,34), je hned po výzvě k hledání Božího království tou nejdůležitější. Ježíš nabádá k tomu „*hladovět a žít po spravedlnosti*“ (Mt 5,6) a podle něj budou blahoslaveni ti, „*kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost*“ (Mt 5,10).

Ježíš dále varuje před pokrytectvím a slepého dodržování zákona bez aspektu lásky: „*Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci! Odevzdáváte desátky z máty, kopru a kmínu a nedbáte na to, co je v zákoně důležitější: právo, milosrdenství a věrnost.*“ (Mt, 23,23). Ježíš se obrací proti žárlivosti a závisti, odsuzuje vraždu a spory, nabádá k pozitivnímu jednání, štědrosti a zřeknutí se msty. Jedno z nejnámějších rčení, univerzálně platných a majících podobu ve většině náboženství, je Ježíšovo prohlášení: „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jedněte s nimi.*“ (Mt 7,12, Lk, 6,31). „*Toto pravidlo bylo známé jak v antickém světě, tak u židů i křesťanů, tvoří tedy etické jádro, které může sloužit jako univerzální základ morálky.*“²⁵ Matouš dále připomíná, jak důležité je „*zachovávat právo*“ (Mt 23,23). Zachovávat právo je komplexní výraz pro správné chování k bližním, které se má vyznačovat dobrotou a věrností. Vedle spravedlnosti je další základní ctnost milosrdenství, jak jej deklaruje shora uvedené podobenství.

2.2.1 Pavlova teologie

Listy apoštola Pavla položily základní stavební kámen do debaty o lidských právech a křesťanství. Biblická řeč o obrazu Božím se stala důležitá pro pochopení idey lidských práv. „*Postavení a povolání člověka v rámci křesťanského chápání vykoupení radikalizuje a dovršuje důstojnost člověka jako obrazu Boha, jak jsme se s ní setkali v motivu stvoření. V člověku chápaném jako Boží syn (dcera) nabývá tato důstojnost ve vlastním významu Božského smyslu (,svoboda a sláva’).*“²⁶

²⁵ Pacem in terris, encyklika Jana XIII. str. 177. IN: Sociální encykliky

²⁶ ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, úvod a principy, str. 23

Prvotní formulace měla za úkol pomoci roztříštit sociální bariéry mezi skupinami obyvatel jako otroci, bohatí, chudí, Židé a Řekové, muži a ženy. Tento děj nazýváme relativizací sociálních řád: „*Tato teologická relativizace zahrnuje v posledku nevyhnutelně tendenci prosazovat své osvobození vůbec, a také v kontextu sociální skupiny. Ve smyslu této relativizace a požadavků přikázání lásky bude křesťanské vědomí podle své vnitřní logiky usilovat o změnu a utváření sociálních poměrů ve smyslu této perspektivy. Tato tendence je sice vždy začleněna do daných dobových předpokladů sociálních dějin a může se artikulovat jen kontextuálně v dialektice sociálně kritického protestu a strukturně konzervativní reakce, ale působí v dějinách křesťanský formovaného světa jako určující síla – přes všechny zvraty, zlomy a omyly. Není proto náhodou, že v těchto dějinách vznikl i koncept moderny, v jehož středu stojí idea lidských práv, idea svobody.*“²⁷ Tomuto celému ději velí Boží „*přikázání lásky*“.

Jádro a univerzalita výpovědi apoštola Pavla tkví v tom, že každý, kdo uvěří v Krista, může čerpat z jeho zvěsti. To uvolňuje vyvolený národ z jeho vazeb a zároveň rozšiřuje starozákonní dědictví vyvoleného národa na všechny.²⁸ To potvrzuje prohlášení apoštola Pavla: „*Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši. Jste-li Kristovi, jste potomstvo Abrahamovo a dědicové toho, co Bůh zaslíbí.*“ (Ga 3,28–29). Apoštol Pavel tedy říká, že všichni lidé jsou si ve svých právech rovni, bez ohledu na svůj společenský původ, náboženské vyznání, sociální status, majetnost a podobně. Něco takového bylo v tehdejší společnosti nevídané, neboť lidé se „*dělili*“ právě na základě výše uvedených vlastností.

²⁷ ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, úvod a principy, str. 22-23

²⁸ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 15

3 Lidská práva – vznik a vývoj v průběhu dějin

3.1 Řecké myšlení (stoicismus)

Základní teorií, která dala vzniknout základům lidských práv v antice, byla přirozenoprávní teorie, neboli teorie přirozeného zákona, která vznikla ve starověké řecké filosofii. „*Pojem přirozeného práva je jedním z klasických produktů antiky. Ve filosofickém významu vyjadřoval poměr mezi člověkem a veškerenstvem.*“²⁹

Teorii přirozeného práva po Aristotelovi a stoických myslitelích rozvinul Tomáš Akvinský. Tato teorie označuje právní řád nebo soustavu práv, které platí nezávisle na vůli zákonodárce a plynou buďto z přirozenosti člověka a společnosti (ius naturale), rozumu (ius rationale) nebo z ustanovení božské autority (Boží zákon – lex divina). Naopak zákonodárce se má řídit zásadami přirozeného práva, například spravedlností, které jeho pozitivním zákonům teprve dodávají legitimitu.

Vedle aristotelské filosofie měl na pozdější rozvoj přirozenoprávní teorie vliv i jiný, co do doby vzniku předkřesťanský řecký filosofický směr, stoicismus.³⁰ Stoicismus byl filozofický směr, založený Zénonem z Kitia počátkem 3. st. př. n. l. Šlo o nejdůležitější a nejvlivnější směr helénistické filozofie, hlásilo se k němu velké množství vzdělaných mužů z Řecka i Říma. Mezi nejznámější stoiky patří mimo jiné Epiktétos, Marcus Aurelius či Seneca. Období stoicismu trvalo až do roku 529 n. l., kdy císař Justinian I. nechal zavřít všechny pohanské filozofické školy.

Stoicismus vyrostl zvláště z kořenů učení kynického. Stoikové se zabývali aktivním vztahem mezi kosmickým determinismem a lidskou svobodou, za cestu ke svobodě považovali život v souladu s přírodou. Moudrý člověk podle stoiků usiluje o to, žít v souladu s fysis. Řecké slovo fysis může mít dvojitý význam, a to buď přirozenost, nebo přírodu. Naše lidská přirozenost pochází od rozumem prosáklého celku přírody, tudíž chování se v souladu s lidskou přirozeností znamená být v souladu s veškerenstvem.³¹

Učení stoiků poznamenalo i pozdější filozofii, vliv stoicismu lze nalézt jak u křesťanských otců, tak i v dílech renesančních a novověkých myslitelů. Stoici byli první, kdo hlásali, že všichni lidé jsou děti společného boha, podléhají stejným zákonům, a jsou proto rovní občané. Stoikové překonali učení Aristotela v hlásání, že

²⁹ KOMÁRKOVÁ, B. Původ a význam lidských práv, str. 87

³⁰ SOUSEDÍK, St., Svoboda a lidská práva, str. 37

³¹ Srov. SOUSEDÍK, St. Svoboda a lidská práva, str. 37

rozumovost je praktická snaha po ctnosti a nejcharakterističtější znak přirozeného zákona je svoboda a rovnost.³² Z lidského společenství podle nich nelze vylučovat ani barbary či nepřátele. Z této školy posléze vzešly nauky, jež měly později veliký vliv na socialismus. Jako příklad a vzor v nich viděl například Karel Marx.

Stoici byli první, kdož hlásali, že všichni lidé jsou děti společného boha, podléhají stejným zákonům, a jsou proto rovní občané. Z lidského společenství podle nich nelze vylučovat ani barbary či nepřátele.

V čem byl přínos stoicismu pro lidská práva tak důležitý? Především v tom, že stoikové zdůrazňovali potřebu řádu, který bude platit pro všechny lidi bez výjimky, jelikož na základě společného podílení se na světovém rozumu, jsou si lidé rovni.³³

3.2 Křesťanství

Podle křesťanství a jeho nauky má člověk mezi stvořenými věcmi výsadní postavení, jednak pro svůj vztah k Bohu a také pro svůj vztah k ostatním stvořeným věcem, jak dokladuje výše uvedená citace z knihy Genesis (Gn, 1,26–28).³⁴ Bůh propůjčil člověku vládu nad stvořenými věcmi, avšak zároveň mu klade na srdce, aby byl dobrým hospodářem a choval v úctě ostatní stvoření. Tím, že Bůh stvořil člověka jako tvora společenského, nastavil mu i pravidla, podle kterých se má ve společnosti chovat a která má dodržovat. Bůh zákony přináší a nastavuje je s pomocí svých prostředníků, Mojžíše, proroků a Ježíše Krista. Nejdůležitější myšlenka uvedených zákonů zní, že člověk může velet ostatnímu stvoření, ale nikdy nesmí ve svůj prospěch zneužít jiného člověka, neboť lidé jsou si ve svých právech rovni před Bohem.³⁵ Z toho vychází například papež Evžen IV. ve své bule *Dudum Nostras* z roku 1430. V této bule papež odsuzuje otroctví a stanoví za ně trest exkomunikace. Dává zákaz vyhánět domorodce, a tím vlastně poprvé vyhláší právo na vlast. Dále papež Pavel III. v bule *Veritas Ipsa* z roku 1537 vyhláší, že Indiáni ani jiné domorodé civilizace nesmí být připraveni o svou vlast, svobodu a majetek a vůbec kráceni na svých právech. Co naplat, historie často jednala v rozporu s tímto zákazem.³⁶

Ve výše uvedeném textu je vlastně naznačena odpověď, proč je třeba v křesťanském prostředí respektovat lidská práva. Motivem k tomu, aby lidé dbali

³² Srov. KOMÁRKOVÁ, B. Původ a význam lidských práv, str. 87

³³ Srov. PESCHKE, K. H. Křesťanská etika. Praha: Vyšehrad, 1998, str. 218

³⁴ Srov. SOUSEDÍK, St. Svoboda a lidská práva, str. 20

³⁵ Srov. tamtéž, str. 21

³⁶ Srov. OCKENFELS, W. Katolická sociální nauka, str. 22-23

dodržování těchto práv, je láska a úcta k Bohu i ke svému bližnímu. Dále je třeba vnímat přínos křesťanství i v tom, že se daří vnímat lidská práva jako něco, co je zároveň zákonům nadřazeno, tj. přesahuje je.³⁷

V křesťanství se také začíná rozvíjet myšlenka obecného blaha, na kterou navázal později Tomáš Akvinský. Podle Tomáše Akvinského je právě obecné blaho základním předpokladem a principem budoucího spravedlivého uspořádání světa.³⁸ Obecné blaho je vnímáno jako prvek, který sjednocuje práva individuálních občanů s právy celé společnosti. To vychází z vidění člověka jakožto sociální bytosti. Takto viděl člověka Aristoteles i středověk. Na obecném blahu závisí spravedlivá společnost, v níž je příznivé klima pro život. Tomáš Akvinský k tomu řekl: „*Neboť každý člověk je částí společnosti a proto každý člověk se vším, co je a co má, patří ke společnosti, tak jako část se vším, co je, patří k celku. Dobrota částí se posuzuje ve vztahu k jejímu celku. Jelikož každý člověk je částí obce, je nemožné, aby některý člověk byl dobrý, není-li v dobrém poměru k společnému dobru.*“³⁹ Pojetí osvícenství je ve vidění člověka poněkud odlišné, jak bude popisovat níže uvedená kapitola.

3.3 Novověký obrat (osvícenství)

Jak již bylo výše popsáno, k písemnému zakotvení a pojmenování lidských práv dochází právě v období osvícenství. Předcházela tomu bouřlivý vývoj. V 17. a 18. století totiž dochází v Evropě (zejména Anglii, Francii a Německu) k významným celospolečenským změnám. Ustrnulé středověké názory a myšlení již nemohou dále stačit potřebám myšlení moderního člověka.

*„Myšlenkové dědictví stoicismu bylo pro osvícenství většinou neužitečné. Osvícenský věk, počínající věřit v nové konstrukce společenského řádu stejně jako v konstrukce nových strojů, které mu položila do klína moderní věda, neměl s unavenou rezignací stoiků žádnou vnitřní příbuznost. Avšak přejal jejich metodu a celou řadu pojmů, kterým dal nový obsah a naplnil je prudkým životem.“*⁴⁰

Po renesanci (znovuobjevení myšlenek antiky) a reformaci (kritický pohled na církve a zbožnost, snaha o návrat k prvotnímu, čistému křesťanství) přichází poslední vlna odporu proti feudalismu a Evropou se šíří hlavní myšlenky osvícenství, v jejichž centru stojí člověk a jeho svoboda. Právě zaměření na člověka jako takového (příklon

³⁷ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 16

³⁸ Srov. DE LA CHAPELLE, P. Církve a deklarace lidských práv, str. 21-24

³⁹ ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, str. 42

⁴⁰ KOMÁRKOVÁ, B. Původ a význam lidských práv, str. 100

k individualismu) je hlavním rysem osvícenství, na rozdíl od středověkého vidění člověka jakožto bytosti sociální.

Pro dobu osvícenství je typický vstup měšťana do veřejného života, jeho zájem o vzdělání, snahu o podíl na politickém životě (viz Francie a francouzská revoluce), rozvíjejí se myšlenky „přirozeného člověka“ a jeho práv. Pro osvícenské myšlení je charakteristický obrat k „subjektu“.

Původ osvícenství leží v Anglii, ve filosofii empirismu, v teoriích společenské smlouvy, v úsilí o rozumové náboženství. V osvícenství se opět dostávají do popředí lidská práva, na jejichž obranu se vedou mocné diskuze. Jiří Hanuš k tomu píše: „*Proměna korporativních svobod ve svobodu individua je právě dilem osvícenství. Nyní to bylo právě individuum, které se stalo samostatným nositelem práv vůči státu, nezávisle na své stavovské příslušnosti – byl to vývoj, který vytvořil předpoklady pro vznik právního státu, základních práv a moderní demokracie.*“⁴¹

Jedním z charakteristických rysů osvícenství je právě studium a obrana lidských práv. Z osvícenství vyšly rozhodující impulsy moderního chápání lidských práv. K vyslovenému přetvoření objektivních práv občanských v subjektivní lidská práva ale nedošlo v Anglii, nýbrž v jejích severoamerických koloniích, kde právě osady, které byly vytvářeny od roku 1620, zakládaly své ústavy pod vlivem osvícenských myšlenek, které přinášel John Locke. První z těchto kolonií byla Pensylvánie, která poprvé uzákonila úplnou náboženskou svobodu. Od roku 1776 pak dochází k celé řadě deklarací práv, z nichž prohlášení státu Virginia nabylo největšího ohlasu.⁴²

Dá se říci, že osvícenství uvolňuje koncept lidství z jeho křesťanského zakotvení. „*Pro konzervativní interprety novějších církevních dějin je idea všeobecných lidských práv ovoce osvícenství, tedy v podstatě protikřesťanského hnutí. Dle nich pak církev velmi správně tuto ideu odmítla a odsoudila. To, že od 60. let 20. století církev přijímá lidská práva a demokracii, by pak nebylo nic jiného, než jeden z prvků osudného procesu přizpůsobení se církve modernímu světu.*“⁴³

I když chápeme evropské osvícenství a deklarace z let 1776 a 1789 jako počátek vzniku lidských práv, nemůžeme popřít, že by myšlenky podobného rázu nemohly být živé i v evropském starověku a v mimoevropských kulturách. Je však jisté, že liberální pojetí lidských práv je produkt osvícenství. Stejně tak i katolická církev chápala ideu

⁴¹ HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 18.

⁴² Srov. KOMÁRKOVÁ, B. Původ a význam lidských práv, str. 113

⁴³ BALLESTREM, Karl Von. Katolická církev a lidská práva. IN: *Communio* 3 (2006), str. 279

lidských práv jako část obsáhlého osvícenského projektu: „Právě proto se poměr církve k lidským právům promítá do poměru k modernímu světu obecně.“⁴⁴

⁴⁴ BALLESTREM, Karl Von. Katolická církev a lidská práva. IN: *Communio* 3 (2006), str. 285

4 Katolická církevní pozice k lidským právům a svobodě

4.1 Vývoj

Idea všeobecných lidských práv, tedy že lidé jsou nositeli základních práv z titulu svého lidství, je dnes zcela samozřejmá. Byl by ovšem anachronismus domnívat se, že lidská práva byla samozřejmá ve všech lidských obdobích. Že by občan měl ve společnosti nějaké právo, je myšlenka velmi stará. Ovšem že by lidé měli v rámci společenství stejná práva, to je již myšlenka novějšího ražení. Že by jakožto lidé měli nějaká práva, to je idea ještě novější. Idea rovnosti totiž původně nepatřila k ideji práv. Práva byla nejprve chápána jako výsady, jimiž jeden druhého převyšuje – jde o výsady stavu. Že by bylo možné požívat práv z titulu prostě lidského, to se jevilo velmi dlouho jako zcela absurdní.⁴⁵ Katolická církev patřila bezesporu k významným činitelům na poli lidských práv. Její postoje se ale v průběhu dějin měnily a zcela jistě mají za sebou dlouhý vývoj. Katolická církev se vůči demokracii stavěla zprvu velmi rezervovaně.

Podle dokumentu „Církev a lidská práva“ vydaného papežskou radou „*Iustitia et Pax*“⁴⁶ při České biskupské konferenci byly „*doby v dějinách církve, v nichž nebyla lidská práva slovy a činy s dostatečnou jasností nebo energií prosazována nebo bráněna*“.⁴⁷ Zastánci náboženské svobody poukazovali na to, že subjektem práv a povinností nemůže být v moderním právním pojetí „pravda“, ale jenom člověk.

Církev uznává, že její postoj v posledních dvou stoletích vůči lidským právům byl charakterizován jen příliš častou zdráhavostí, námitkami a výhradami. Příležitostně docházelo na katolické straně dokonce k silným reakcím proti jakémukoli prohlášení lidských práv. Proč se tak dělo, popíši v dalších kapitolách.

⁴⁵ BALLESTREM, Karl Von. Katolická církev a lidská práva. IN: *Communio* 3 (2006), str. 281

⁴⁶ Rada *Iustitia et Pax* se zabývá dodržováním lidských práv v České republice i ve světě a vystupuje proti jejich porušování. Sleduje sociální, ekologické a společenské problémy české společnosti. Předkládá jejich analýzy a usiluje o hledání takových přístupů k jejich řešení, která nezesilují napětí mezi společenskými skupinami. Seznamuje veřejnost se sociálním učením církve.

⁴⁷ Zdroj: <http://www.iupax.cz>

4.2 Obranná a odsuzující pozice tehdejších církevních představitelů

První reakce ze strany oficiálních představitelů církve na dění ve směru dovolávání se lidských práv a svobod byly výhradně negativní. Proces vedoucí k respektování lidských práv vedl totiž k ohrožení církevních pozic a privilegií. Toto ohrožení často církev vnímala jako útok na sebe. „*Tento útok vyvolal v církvi obranný reflex, který ji hnál do protiútoků. Církev se snaží vytvářet katolickou kulturu, kterou by mohla postavit proti kultuře laické, chce pomoci různých křesťanských hnutí vzít vítr z plachet svým odpůrcům, pokouší se zajistit si příznivé podmínky prostřednictvím dohod se svými vládami. Výsledkem tohoto stavu je nedůvěra a podezřívavost, s jakou hledí na ty ostatní, v nichž vidí jen možné nebezpečí.*“⁴⁸

V době, kdy vznikaly koncepce lidských práv založené na společenské smlouvě, se tyto pojily s proticírkevní rétorikou. Tomu odpovídaly obranné výroky se strany tehdejších církevních představitelů. Například papež Pius VI., stejně jako řada dalších tehdejších církevních představitelů, viděl v humbuku s lidskými právy jen zástěrku bezohledného buržoazního individualismu⁴⁹, nepřijímal a odsuzoval proto prohlášení práv člověka a občana francouzské revoluce. Pius VI. je dokonce přímo prohlásil za obludná – *dirittimonstruosi*.⁵⁰

První odmítavé stanovisko papeže Pia IV. vůči francouzské revoluci je možné vidět v jeho listu *Quod aliquantulum*, který vydal 10. března 1791. Ve svém listu vyjádřil jasné „*ne*“ občanské ústavě, kterou vydalo Národní shromáždění a která projednávala téma svobody.⁵¹

„*Pius VI. v listu Quod aliquantulum z roku 1791 napadá tehdejší prohlášení francouzského Národního shromáždění, deklarující svobodu myslet, říkat či tisknout v náboženské oblasti cokoli. Takové právo považuje za nestvůrné a chimérické, jež je proti právu našeho Stvořitele.*“ Pius VI. tedy odsuzuje pojetí přirozené svobody a rovnosti všech lidí, právo na náboženskou svobodu, myšlenku na svrchovanost lidu. Prohlašuje, že i když si jsou lidé rovni před Bohem, nemusí si být rovni mezi sebou.

⁴⁸ SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 250

⁴⁹ ŠRAJER, J. Lidská důstojnost, výběr textů. TF JU katedra etiky, r. 2004

⁵⁰ Srov. SKALICKÝ, K. Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém. Křesťanská revue LX, 1/2001, str. 2

⁵¹ Srov. HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 19

Pia VI. lze v jeho odmítavém stanovisku pochopit, neboť se stal v podstatě obětí Francouzské revoluce.⁵²

*"Pius VII. se v listu Post tam diuturnas z roku 1814 staví proti svobodě náboženství a svědomí a píše, že taková svoboda staví Církev jako nevěstu Kristovu na roveň s heretickými sektami a věrolomností židů."*⁵³ Za absurdní považuje tvrzení o vrozené svobodě a rovnosti člověka. Tato nauka se podle něj neprohřešuje pouze proti povinné poslušnosti vůči Bohu, ale zneuznává i povahu lidské přirozenosti.

Božena Komárková s jeho názorem nesouhlasí a uvádí tento výklad: *„I katolicismus v sobě choval prvky, pro něž nemusil deklaraci přijmout zásadně nepřátelsky. Nebylo nemožno přizpůsobit ji tradičním katolickým sociálním naukám. Sám pojem přirozeného práva byl jejich trvalým prvkem a jesuitští monarchomachové operovali principem smlouvy a suverenity lidu podobně, jako jejich kalvinističtí protivníci. Když katolictví odmítlo Deklaraci tak zásadně a pateticky, stalo se to pod přímým dojmem revolučních událostí, které vyvrátily nejenom sakrální monarchii, ale vedly ve své kulminaci až k programovému odkřesťanštění Francie."*⁵⁴

Americký jezuita John Murray, který měl slovo také na II. vatikánském koncilu, prohlašoval, že náboženská svoboda je pro církev velkou příležitostí.⁵⁵

Papež Pius IX. ve svém Sylabu z roku 1864 odsuzuje mimo jiné výroky, které neuznávají katolické náboženství za jediné státní náboženství, výroky, podle nichž by přistěhovalci mohli vyznávat vlastní náboženství, a také výroky, podle nichž by se měl římský papež smířit s pokrokem, s liberalismem a s moderní civilizací.

Pius VI., Řehoř XVI. a Pius IX. viděli v právu na svobodu svědomí a náboženství atentát na soudržnost společnosti. Což byla pravda ve vztahu k systému aristokraticko-vertikálnímu, v němž katolicismus hrál funkci ideologicko-normativního tmelu.⁵⁶ Změnu v tomto vývoji přinesl až papež Lev XIII. (papežem byl v letech 1878-1903), který byl zakladatelem katolické sociální nauky. Styl jeho prohlášení v sobě poprvé přinesl náznaky respektování lidských práv. Nedá se ovšem ani říci, že by k nim měl pozitivní vztah, což je vidět zvláště v encyklikách *Immortale Dei* a *Libertas praestantissimum*.

⁵² Srov. BALLESTREM, Karl von. Katolická církev a lidská práva, str. 290. IN: časopis *Communio*

⁵³ Zdroj: <http://www.stjoseph.cz/g117.html>

⁵⁴ KOMÁRKOVÁ, B. Původ lidských práv, str. 42

⁵⁵ Srov. HUDGES, J. J. Náboženská svoboda před koncilem a po něm, str. 1. Zdroj:

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-4/Nabozenska-svoboda-pred-koncilem-a-po-nem.html>

⁵⁶ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost, výběr textů, TF JU katedra etiky, r. 2004

Tento papež vnímal lidská práva jako snahy o uskutečňování revoluce a protiklad k přirozenému právu. Avšak významná změna v jeho myšlení spočívala v posunu od čistě obranné pozice k vytvoření oné sociální nauky, která byla hodna tehdejší společnosti.⁵⁷ Lev XIII. měl snahu nově sdělit univerzální obsah křesťanské zvěsti, a to jak křesťanům, tak nekřesťanům. Dařilo se mu tak dostat kurii do těsného kontaktu se životem moderních států a učinit z papežství světem uznávanou morální autoritu.⁵⁸

Pozici Lva XIII. v zásadě nezměnili ani další papežové. Pius X. bojoval proti modernismu a francouzské politice. Obdobné je to u Pia XI. i Pia XII.⁵⁹: „*Poslední předkoncilní papež Pius XII. ve své alokuci z 6. října 1946 říká: 'Katolická církev je dokonalá společnost, která má jako svůj základ pravdu víry neomylně zjevenou Bohem. Co je v protikladu k této pravdě, je nutně omyl a omylu nemohou být objektivně přiznána stejná práva jako pravdě. V tomto ohledu svoboda myšlení a svoboda svědomí mají svou podstatnou hranici v Bohem zjevené pravdě.'*(4) Rovněž ve své rozhlasové promluvě z 8. ledna 1947 (5) jasně říká: 'lidé jako jednotlivci a jako společnost jsou vázáni absolutním řádem hodnot zřízeným Bohem a nemůže žádná svoboda nebo právo porušovat tento absolutní řád hodnot' a staví se proti tomu, aby tisku a filmu bylo dovoleno podkopávat náboženské a morální základy života.“⁶⁰

Náboženská svoboda byla evidentně tím právem, se kterým měla katolická církev největší potíže. Pius VI., Řehoř XVI. a Pius IX. viděli v právu na svobodu svědomí a náboženství atentát na soudržnost společnosti. Což byla pravda ve vztahu k systému aristokraticko-vertikálnímu, v němž katolicismus hrál funkci ideologicko-normativního tmelu. Až do roku 1958 platil pro církev katolický stát jako jediný správný vzor politického uspořádání.

Definitivní změnu v tomto stávajícím myšlení přinesl dokument *Dignitatis humanae*, čili *Deklarace o náboženské svobodě*. Schválení tohoto průlomového dokumentu se událo na čtvrtém, závěrečném zasedání koncilu v roce 1965. Dokument přinesl myšlenku, že bludy sice nemají práva, ale práva mají lidé. Jedním z práv je svoboda svědomí.⁶¹

⁵⁷ Srov. HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 21-22

⁵⁸ Srov. HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 22

⁵⁹ ŠRAJER, J. Lidská důstojnost, výběr textů. TF JU, 2004 katedra etiky, str. 8

⁶⁰ Zdroj: <http://www.stjoseph.cz/g117.html>

⁶¹ Srov. HUDGES, J. J. Náboženská svoboda před koncilem a po něm

5 Situace do II. vatikánského koncilu

Řehoř XVI. ve své encyklice *Mirari vos* z 15. srpna 1832 označuje svobodu svědomí za mylný názor, šílenství a zhoubný omyl: „*Z toho páchnoucího pramene indiferentismu vychází bludný a absurdní názor – či spíše delirium – že svoboda svědomí musí být prosazena a ospravedlněna pro každého.*“⁶² Tyto výroky provází rozhodné odmítnutí svobody projevu a svobody tisku. Nutno podotknout, že papežové Řehoř XVI. a Pius IX. se tématem náboženské svobody zabývali ve zcela odlišném sociálním, kulturním a politickém kontextu. Vyjadřovali se v omezeném horizontu katolické Evropy a Latinské Ameriky, kde byla tradiční náboženství pod tlakem militantního sekulárního liberalismu reprezentovaného jakobinismem Francouzské revoluce a italským laicismem Count Cavour. Řehoř XVI. odsoudil ve své encyklice *Mirari vos* extrémní liberalismus Félicité de Lamennaise, který připouštěl, aby veškerá neopodstatněná, nactiutřačná a rozvratná tvrzení byla šířena bez jakýchkoli omezení. V tomto kontextu charakterizoval jako šílenství postoj, „*podle něhož musí být svoboda svědomí všech lidí bezvýhradně uznána a potvrzena*“. Jeho následovník Pius IX. ve své encyklice *Quanta Cura* toto odsouzení zopakoval.⁶³ Významným zdrojem pro seznámení se s tehdejšími církevními vztahem k náboženské svobodě a vztazích církve a státu je *Sylabus omylů*. Výše popsané odsouzení náboženské svobody v podobě, v jaké jej prezentoval Řehoř XVI., bylo součástí oficiální katolické nauky až do začátku Druhého vatikánského koncilu v roce 1962. Je pravdou, že v praxi bylo různě přetvářeno podle počtu katolíků. „*Tam, kde byli katolíci menšinou, mohla být náboženská svoboda tolerována kvůli účelnosti. Kde to však podmínky dovozovaly, snažili se církevní představitelé upravovat občanské zákony podle katolických norem.*“⁶⁴ Neplatilo tedy celoplošně, bylo tvrději prosazováno pouze tam, kde katolíci tvořili většinu (potírání práv „*bludařů*“).⁶⁵ Oproti tomu zastánci náboženské svobody poukazovali na to, že subjektem práv (a povinností) nemůže být v moderním právním pojetí „*pravda*“, ale jenom lidská osoba. První změna v tehdejší postojí církve se odehrála za papeže Lva XIII. V encyklice papeže Jana XXIII. *Pacem in terris* došlo k uznání a obraně lidských práv.

⁶² Řehoř XVI. *Mirari vos arbitramur*, str. 1. Zdroj: http://www.vendee.cz/texty/mirari_vos.html

⁶³ Srov. Dulles, Avery kardinál. Náboženská svoboda: Změna a vývoj. IN *Teologické studie* 1/2005, str. 82-89

⁶⁴ HUDGES, J. J., Náboženská svoboda před koncilem a po něm, str. 1

⁶⁵ Srov. HUDGES, J. J., Náboženská svoboda před koncilem a po něm, str. 1

6 Papežské encykliky

6.1 Mirari vos arbitramur – Papež Řehoř XVI. (1832)

Uvedenou encykliku *Mirari vos arbitramur* s podtitulem: „*O liberalismu a náboženské lhostejnosti*“ vydal papež Řehoř XVI. Tento papež se jmenoval vlastním jménem Bartolomeo Alberto Cappellari (18. září 1765 – 1. červen 1846) a jeho pontifikát trval v letech 1831-1846. Řehoř XVI. zemřel v Římě a je pochován v bazilice sv. Petra. *Mirari vos arbitramur* byla jeho první encyklikou a byla oficiálně vyhlášena 15. srpna 1832, tedy v druhém roce papežova pontifikátu. Jde o nejvýraznější církevní dokument tehdejší doby, který se tvrdě vymezuje vůči náboženské svobodě.

Encyklika byla adresována především biskupům. Mimo jiné v sobě skrývá odsudek svobodného zednářství. Také odsuzuje náboženskou pluralitu a lhostejnost. Papež v encyklice hlásá tezi o absolutní převaze církevní moci nad světskou, vystupuje proti odluce církve od státu. Dílo vede břitkou formou tažení proti liberalismu v souvislosti s výhradami filosofů k instituci celibátu a odmítá svobodu tisku vzhledem k možnému vydávání „*bezcných knih a pamfletů*“. Dále si papež dělá obavy o přílišné propojení kléru a státu, na druhou stranu si nepřeje odluku státu od církve a preferuje konkordát.

Mirari vos arbitramur si bere na paškál hlavně bludařství. Především jemu dává za vinu pohrdání vším, co je svaté: „*Hle, plesá smělá bezbožnost, studu prázdné umění, opovržlivá nevázanost.*“⁶⁶ Viz též: „*Spasitelné učení se vyvrací, bludy všeho druhu se rozsévají.*“⁶⁷

Náboženská svoboda se v encyklice chápe jako útok na papežský a církevní majestát: „*Nejsilnější útok se děje na náš římský Stolec svatého Petra, na který položil Kristus základy naší církve.*“⁶⁸ Srovnejme: „*Je vystavována soudu světa a s největším bezprávím se uvádí v nenávisť národů a je uvedena v hanebnou podrobenost. Povinná poslušnost biskupů se vypovídá, po jejich právech se šlape nohama.*“⁶⁹

Řehoř XVI. v témže odstavci kritizuje odloučení církve od státu a obhajuje katolickou církev jako jedinou možnou: „*Odtud vidíme, jak se z vysmeknutí z uzdy nejsvětějšího náboženství – které jedině dává stálost královstvím a upevňuje moc a sílu*

⁶⁶ Řehoř XVI. *Mirari vos arbitramur*, str. 1

⁶⁷ Tamtéž, str. 1

⁶⁸ Tamtéž, str. 1

⁶⁹ Tamtéž, str. 1

*panovníků – obecný řád se ruší, trůny se řítí, víc a více se vzmáhá zamítání veškeré mocnosti, dobyté z práva“.*⁷⁰

Jako příčinu tohoto děje vidí nástup bludného učení, čímž myslí i takové náboženské smýšlení, které se neztotožňuje s vírou, jak ji hlásá katolická církev: *„Původ všech těchto velkých a častých pohrom je však třeba zvláště hledat ve skrytém působení oněch společností, které jsou stokami a kalužemi veškeré bezbožnosti, ohavnosti a všeho rouhání, jaké lze najít u kterýchkoli zavržených kacířů a bludařů.“*⁷¹

Za jedinou, všeobecnou církev považuje právě katolickou církev a nepřipouští výjimky. Proto hlásá, že: *„Všeobecná církev každou novotou se ruší“* a *„na řádných ustanoveních se nemá nic měnit, nic ubírat ani přidávat, nýbrž jak slova, tak i smysl se má zachovat bez porušení.“*⁷² Církev pojmenovává jako přístav a spílá těm, kdo jej ohrožují a ubírají mu tím práva. Cituje sv. Cypriána: *„Křivě se domníváš být v lůně církve, kdokoliv se Stolce Petrova spouštíš, na němž je církev založena“.*⁷³ (S. Cyprián De unitate Ecclesiae).

Papež Řehoř v encyklice dále nabádá k zachovávání čistoty učení a vyzývá ke střežení základu víry proti bezbožným: *„Právě nyní cítíme bolest proto, že jej chtěli uloupit a uvést ve zkázu“.*⁷⁴ Soud nad čistotou učení přináleží pouze římskému papeži, *„jemuž je dána úplná moc od Krista, Pána našeho, aby pásl, spravoval a řídil všeobecnou církev“.*⁷⁵ Papež se dále odvolává k učení tridentských otců, k tomu, že *„církev byla vyučena od Ježíše Krista a jeho apoštolů a posud bere poučení od Ducha svatého, který jí poskytuje veškerou pravdu“.*⁷⁶ Jako rouhání se pak označuje každé chování, vedoucí k jakékoliv změně, obnově, či obrození. Tento děj pak vnímá jako „klesání“ či „zatmění“. Bojí se, aby se církev nestala „církví lidskou“. Správa církevních ustanovení patří dle něj pouze do rukou římskému papeži a běžnému člověku nepřisluší, aby dělal závěry o dědičných ustanoveních tak, jak byly přejaty od Otců. Výjimky připouští pouze takové, aby byly ku prospěchu církve.

Mirari vos bojuje též proti návrhům na zrušení celibátu. Snahy některých filosofů, či podněty ke zrušení celibátu papež nazývá „hanebným spiknutím“.

⁷⁰ Řehoř XVI. Mirari vos arbitramur, str. 2

⁷¹ Tamtéž, str. 2

⁷² Tamtéž, str. 2

⁷³ Tamtéž, str. 2

⁷⁴ Tamtéž, str. 2

⁷⁵ Tamtéž, str. 2

⁷⁶ Tamtéž, str. 2

Nejvíce se papež pohoršuje, a pramen všeho „zla“ spatřuje ve „zlé domněnce, rozšířené na všechny strany skrze lest bezbožníků, že totiž vyznáváním kterékoliv víry je možné získat věčnou spásu duše, jen když člověk uspořádá svůj způsob života podle pravidel spravedlnosti a mravopověstnosti“.⁷⁷ Odvolává se na výrok Efezského koncilu a jeho prohlášení „Jeden Bůh, jedna víra, jeden křest“⁷⁸, přičemž ti, kdož se domýšlejí, že i z jiného náboženství se jim dostane záruky věčného života, jsou podle něj proti Kristu. Jak dále hovoří Sv. Atanáš: „Zajisté na věky zhynou, nepřidrží-li se víry katolické a nezachovají-li ji úplně a v celosti.“⁷⁹

V dalším odstavci papež ostře kritizuje svobodu svědomí. Šíření svobody svědomí nazývá „zhoubným bludem“. „Tomuto zhoubnému bludu klestí cestu ona úplná a neomezená svoboda v myšlení, která se ke zkáze církve a obce dosti šíří. Na pomoc si bere sv. Augustina: „Je-li ale horšího vraždění duše, než svoboda v bludu?“⁸⁰

Papež dále zmiňuje knihu zjevení apoštola Jana (9,3). Za vším zlem je „z uzdy puštěná svoboda myšlení, volnost v řečech a bažení po obnovách.“⁸¹

V dalším odstavci si bere na paškál svobodu tisku. Ta je podle něj „hodna vši kletby a ošklivosti“. Vydávání knih označuje za „valící se bludné příšery“ a dále je nazývá „nakažlivým morem“. Žádá likvidaci škodlivých knih a jejich uvedení na rejstřík: „neboť je nemožné odstranění samotných bludů, dokud živly tohoto zlosynství, nám odbojné, nebudou ohněm spáleny a zničeny“.⁸²

V poslední části encykliky papež zdůrazňuje nutnost propojení státu a církve. Dokládá to následovně pomocí citace z knihy Nového zákona: „Není vrchnosti, leč od Boha, a které jsou, ty jsou od Boha zřízeny. A proto, kdo se vrchnosti protiví, protiví se Božímu zřízení, a kteří se pak protiví sami sobě, budou odsouzení.“ (Řím. 13,1–2).

Kdo by se pokusil o revoltu či spiknutí, ten bude souzen podle lidských i Božských zákonů. Jako varování papež připomíná jména „bludařů“, jako byli Valdenští, Pikhartové či Viklefovi stoupenci. Jejich přívržence pak pro varování nazývá „odpadem a hanbou lidského pokolení“. Varuje před úsilím lidí, kteří chtějí mít církev oddělenou od světské vlády. Tyto vzbouřence pak nazývá „milovníky bezostyšné svobody“.

⁷⁷ Řehoř XVI. *Mirari vos arbitramur*, str. 3

⁷⁸ Tamtéž, str. 3

⁷⁹ Tamtéž, str. 3

⁸⁰ Tamtéž, str. 3

⁸¹ Tamtéž, str. 3

⁸² Tamtéž, str. 3

6.2 Quanta Cura a Syllabus omylů – papež Pius IX. (1864)

Papež Pius IX. (13. 5. 1792 – 7. 2. 1878), se vlastním jménem jmenoval Giovanni Maria Mastai-Ferreti. V pořadí byl 255. papežem katolické církve a v úřadu pracoval v letech 1846-1878. Jeho pontifikát byl nejdelší v celé historii papežství, trval totiž více než 31 let. Myšlenkově byl blízký svému předchůdci Řehoři XVI, odmítal stejně jako on novoty, které přinášela moderní doba, byl zastáncem konzervativních hodnot. Liberalismus, ke kterému měl původně nakročeno, po špatných zkušenostech z revolučního roku 1848 opustil. Jeho nejvýraznějším krokem bylo svolání II. vatikánského koncilu, který se konal v letech 1869-1870 a na kterém vyhlásil „Dogma o papežské neomylnosti“.

Encyklika Quanta Cura, s dodatkem Syllabu omylů (neboli bludů), byla vydaná dne 8. 12. 1864. Zkráceně lze napsat, že papež v encyklice odmítl modernismus, liberalismus, odluku církve a státu, rovnost všech vyznání a další nauky, poškozující církev. Navazuje tak v podstatě na encykliku Mirari vos, na kterou se i ve svém textu odvolává.

Modernismem se rozumí souhrn různých teologických a filosofických názorů, které se snažily do katolické víry asimilovat moderní filosofické názory. Důraz je kladen na vnitřní náboženské prožívání jednotlivce. Je také spojen s relativismem. Jedním z určujících prvků modernismu je tzv. vývoj dogmat, totiž že význam dříve ustanovených dogmat katolické církve se může postupem času vyvíjet spolu s tím, jak se rozvíjí lidské poznání, a není je tedy nutno brát doslova, nýbrž hledat v nich jakousi „vnitřní pravdu“, kterou mají vyjadřovat, a to bez ohledu na to, že ti, kteří dogmata vyhlášovali, jistě měli na mysli doslovný význam. Zároveň se modernisté stavěli kriticky vůči tradičním pojetím událostí popisovaných v Bibli, tradičně chápanému autorství či inspiraci textů.

V úvodu encykliky vyjadřuje Pius IX. povinnost svého apoštolského úřadu bránit křesťanský lid před hlavními bludy „našeho převelice smutného věku“, které odporují a přímo se vzpouzejí katolické církvi, jejímu učení a právním statutům. Odmítá tendence ohrožující spasitelskou moc katolické církve a usilující o řízení lidské společnosti bez ohledu na náboženství, jako by náboženství ani neexistovalo, nebo jako by nebylo rozdílu mezi náboženstvím pravým a falešným. Pius IX. také zavrhuje možnost svobody náboženství, stejně jako jeho předchůdce Řehoř XVI. K obraně pravého náboženství se inspiroje svými předchůdci a vydává četné dokumenty, aby

varoval před bludy jako před „*ohavným morem*“. Upomíná, že všude tam, kde se náboženství vytratilo z veřejného prostoru, se spolu s ním vytratila i spravedlnost a místo něj přišlo na řadu násilí a hromadění hmotných statků, jimž lidská společnost pouze otročí.

V další části encykliky papež navrhuje rušení řeholních řádů, přičemž se odvolává na slova jeho předchůdce Pia VI.: „*Rušit řeholní řády znamená zabraňovat právu svobodně vyznávat a žít podle evangelijních rad, deformovat tak způsob života v církvi, schválenému pro jeho shodu s učením apoštolským, a urážet slavné zakladatele, ctěné od nás na oltáři, kteří samým Bohem nadšeni, ustanovili tato společenství*“.⁸³

Dále se obrací ke kritice komunismu a socialismu jako „*učení nanejvýš zhoubnému*“. Toto učení prý požaduje, aby rodina, výchova a vzdělání dětí měly základ pouze v právu občanském. Kritizuje mínění, že duchovenstvo by mělo být „*odstraněno od péče a úřadu vyučování a vychovávání mládeže*“. Dokonce (komunismus) požaduje, aby bylo náboženství odstraněno i z rodin a domácností (což se mu posléze téměř podařilo).

V závěrečné části encykliky nazývá papež opovázlivostí názor, že lze odepřít poslušnost výnosům apoštolského stolce bez ztráty katolického vyznání, pokud se nejedná o dogmata o víře a mravech. Hlavní myšlenka encykliky je pak vyjádřena touto větou: „*Pročež všechny a jednotlivé falešné domněnky a učení v tomto listu zvláště zmíněné mocí Svou Apoštolskou odmítáme, zavrhuje a odsuzujeme, prikazujeme, aby je všechny dívky katolické církve najisto pokládaly za odmítnuté, zavržené a odsouzené.*“⁸⁴

V souhrnu lze říci, že svoboda svědomí a náboženství, jako právo každého člověka, jsou odmítnuté jako „*svoboda zkázy*“.

K encyklice Quanta Cura byl připojen Sylabus obsahující hlavní bludy naší doby. Zde papež v osmdesáti bodech přehledně shrnul a odsoudil prakticky všechny myšlenky, které přineslo modernou prosáklé 19. století. Sylabus byl vydán ve stejný den jako encyklika, tj. 8. 12. 1864 jako její dodatek. Osmdesát vět uvedených v Sylabu bylo již dříve v různých alokucích, encyklikách a listech blahoslaveného Pia IX. odmítnuto coby bludných. Nutno na jeho obhajobu však podotknout, že je silně dobově podmíněný a Pius IX jej jistě psal s dobrým úmyslem, tj. šlo mu o spásu lidí. Na svobodu

⁸³ Pius IX, encyklika Quanta Cura, str. 2, čl. 5.

Zdroj: <http://henryklahola.nazory.cz/PIUS9QC1864CZ.htm>

⁸⁴ Tamtéž, str. 3

a demokracii, jak jich užíváme v dnešní době, ještě nebyla tehdejší společnost připravená.

Sylabus je rozčleněn do deseti paragrafů:

V prvním paragrafu papež odsuzuje pantheismus, naturalismus a racionalismus, s nímž je spojený názor, že jedině lidský rozum je „*rozhodčím pravdy a klamu, dobra a zla*“. Zavrhuje mínění, že v Písmu jsou obsaženy „*mýtické smyšlenky*“ a že i Ježíš Kristus je „*mýtická smyšlenka*“. Stejně tak zavrhuje mínění, že Proroctví a zázraky jsou pouze „*básnické výmysly*“.

Ve druhém paragrafu protestuje proti tomu, že s teologií má být nakládáno stejně jako s filosofií a že filosofie nemá být nikdy podřízena žádné autoritě.

Ve třetím paragrafu kritizuje náboženskou svobodu a varuje před falešnými kulty. Zde bych viděla jistou podobu s deklarací *Dignitatis humanae*, která v článku 7 upravuje náboženskou svobodu a vznáší požadavek na náboženské jednání, které musí být uplatňováno v „*náležitých mezích*“ a pouze tak, aby „*zachovávalo spravedlivý veřejný řád*“.

Ve čtvrtém paragrafu je předložen seznam encyklik a alokucí, které vydal papež již dříve a odsoudil v nich socialismus, komunismus a spolky tajné, biblické a také klerikoliberální.

V pátém paragrafu vyjmenovává bludy o církvi a jejích právech. Je zde zavržen názor, že je to stát, kdo určuje, jaká jsou práva církve a kdo dává církvi souhlas k výkonu moci a že biskupům není dovoleno oznamovat bez svolení vlády apoštolské listy. Vyjadřuje se k vydávání apoštolských listů a církevním pravomocím, též i k teologickým studiím. Za blud je také považována myšlenka, že církve nemá právo k získávání a držení majetku.

V šestém paragrafu o občanské společnosti a jejím poměru k církvi zavrhuje nadřazenost občanského práva před církevním a vměšování se světské moci do záležitostí náboženských, duchovních a mravních. Je zde také zmíněna otázka výchovy a vzdělání a odsouzena snaha svěřit školství do rukou světské moci a vyjmout školy z autority církve, stejně tak je odsouzeno vměšování se státem do záležitostí řeholních řádů. Závěrečným bodem šestého paragrafu je blud, že „*církve má být odloučena od státu a stát od církve*“.

V sedmém paragrafu o přirozené a křesťanské mravouce zavrhuje bludy, které říkají, že není třeba, aby se lidské zákony shodovaly s přirozenou nebo křesťanskou mravoukou.

V osmém paragrafu kritizuje názory na manželství, především to, že záležitosti manželské spadají do záležitostí světských a že manželský svazek je světskou autoritou rozlučitelný.

V devátém paragrafu navrhuje snahy o odstranění světského panování papeže.

V desátém paragrafu odsuzuje názor, že katolická církev by neměla být považována za jediné státní náboženství. Posledním bludem je podle Pia IX. názor, že „*papež se může a má smířiti a dohodnouti s pokrokem, svobodomyšlností a moderní civilizací*“.

6.3 Immortale Dei – papež Lev XIII. (1884)

Autor encykliky Lev XIII. se vlastním jménem jmenoval Vincenzo Gioacchino Raffaele Luigi Pecci a žil v letech 1810-1903. Byl v pořadí 256. papežem katolické církve, zvoleným roku 1878. Provedl rozsáhlou církevní reorganizaci a vydal mimo jiné první z velkých sociálních encyklik, *Rerum novarum*. Provedl jisté opravy nauky o státu a ustanovil katolickou sociální nauku.⁸⁵ Za jeho pontifikátu prudce vzrostla mezinárodní politická prestiž papežství. Založil 248 nových diecézí a arcidiecézí, většinou mimoevropských (včetně 28 v USA), a dva patriarcháty (pro severní Afriku a Indii s Japonskem). Zavedl termín „*odloučení bratři*“ pro křesťany nesjednocené s Římem. V roce 1893 zavedl svátek Svaté rodiny. Na konci svého pontifikátu vydal nové regule pro cenzuru a 17. 9. 1900 novelizoval Index zakázaných knih. „*Přestože to byl papež ve své době reformní, stále zaujímá obranný postoj a lidská práva chápe jako útok na legitimní autoritu a ve svém důsledku na samotnou pravdu.*“⁸⁶

Encyklika *Immortale Dei* „*O křesťanském státním zřízení a povinnostech občanů*“ byla vydána v roce 1884. Je rozdělená do pěti částí.

První část „*O účelu a autoritě občanské společnosti*“ vykresluje obraz státu, který staví své základy na křesťanské nauce. Zdůrazňuje, že pro člověka je důležité žít v občanské společnosti, a to zejména kvůli podpoře a zabránění osamělosti, stejně jako kvůli všestrannému rozvoji člověka a uspokojení jeho potřeb. V občanské společnosti se pak člověk může realizovat a vytvářet rodinné vazby. Aby však společnost mohla dobře fungovat, potřebuje autoritu, která by ji řídila. „*Tato autorita má, jako společnost sama, svůj původ v přirozenosti, a tím v Bohu samém.*“⁸⁷ Bohu je vše podřízeno a Bůh má

⁸⁵ Srov. HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 22

⁸⁶ HANUŠ, J. Křesťanství a lidská práva, str. 22

⁸⁷ Lev XIII. Encyklika *Immortale Dei*, str. 46. IN

nejvyšší, svrchovanou moc nad chodem celé společnosti. Jak říká Apoštol Pavel: „*Není mocnosti, leč od Boha.*“ (Řím. 13,1).

Papež připodobňuje vládu k „*otcovské vládě*“, je podle něj důležité, aby byla spravedlivá, „*neboť Bůh vládne nejen spravedlivě, ale i jako otec dobrotivě.*“⁸⁸ Tomu odpovídá i vrchnost, která je pověřená řízením státu. „*Státní vrchnost musí dále dbát dobra občanům, neboť jen k tomu je vládcům dána svrchovaná moc nad ostatními, aby se starali o obecné blaho.*“⁸⁹

Papež dále varuje před zneužitím vládnoucí moci a stavění se na stranu některých skupin, je podle něj potřeba, aby vládce byl nestranný. Pokud se stane, že vládce nebude jednat nestranně a bude zneužívat svojí moc, či se špatně starat o blaho lidu, může se připravit na Boží zúčtování.

Stejně jako je nutné, aby vládce řídil stát moudře, spravedlivě a nestranně, tak je důležitá poslušnost občanů vůči vládnoucí autoritě. Stejně jako jednotlivec, tak i celá občanská společnost je Bohu jakožto nejvyššímu a konečnému dobru zavázána a vděčná za to, že ji stvořil. Společnost se nesmí chovat beztrestně, musí dodržovat určitá pravidla, musí Bohu projevovat úctu a nesmí přijmout za své jiné náboženství. Správci musí dbát na dodržování náboženských povinností, bránit je a nesmí vydávat žádné ustanovení, které by bylo v rozporu s nimi. Stejně jako Bohu jsou zavázáni i občanům, kteří jsou svěřeni jejich vládě. Hlavní smysl státu vidí papež v tom, aby byly uspokojovány všechny potřeby obyvatel, a zároveň tito byli chráněni. Skrze toto a uskutečňování náboženského života pak dochází k jednotě mezi Bohem a lidmi.

Druhá část encykliky „*O církvi jako dokonalé společnosti*“ pojednává o křesťanství jako o jediné správné víře, která se může uskutečnit jedinečně skrze katolickou církev. Posláním této církve je pak zajistit věčnou spásu duší. To vypovídá o univerzalitě církve a její nezávislosti na prostoru i čase. Úkolem církve je i rozšiřování křesťanské zvěsti a „*starání se o věc Kristovu*“. Apoštolové, pověřeni Kristem, mají moc dávat zákony i soudit a trestat. Státníci pak přijímají Boží nařízení a uskutečňují je ve veřejném životě prostřednictvím uzavírání smluv a stykem s církví.

Třetí část „*O poměru moci církevní a státní*“ pojednává o rozdělení kompetencí obou vlád. Církevní moc stojí v čele věcí božských, státní moc stojí v čele věcí pozemských, přičemž oba dva řády pocházejí od Boha. Mezi oběma mocnostmi panuje

⁸⁸ T Lev XIII. Encyklika *Immortale Dei*, str. 47

⁸⁹ Tamtéž, str. 47

spořádaná sjednocenost, která „*spojuje tělo a duši ke společné činnosti*“.⁹⁰ Církevní moci je podřízeno vše, co má vztah ke spáse duší, k věčnému životu a k uctívání Boha. Naopak vše ostatní, co se týká občanské a politické oblasti, je svěřeno do rukou moci státní.

Čtvrtá část „*Souhrn křesťanské nauky o uspořádání společnosti*“ shrnuje předešlý obraz ideálního uspořádání křesťanského státu. Křesťanské státní uspořádání je dokonalou soustavou, která nemůže být ničím jiným nahrazena. Práva občanů jsou pod ochranou jak zákonů Božských, tak i lidských, všechny povinnosti jsou moudře rozděleny. Společnost stojí na pevných základech, které tvoří mimo jiné nerozlučitelnost manželství, v němž se žena a děti těší zvláštní ochraně. Rodina tak představuje ideální prostředí pro výchovu dětí. Zákony jsou vytvářeny moudře a spravedlivě a od občanů se očekává jejich dodržování. Křesťanská Evropa vděčí náboženství za to, že přemohla řadu nepřátel, kteří dobývali její území, i za svůj civilizační a kulturní rozkvět. Tento ideální stav však narušil příchod „*novot*“ v podobě událostí probíhajících v rušném 18. století. Papež odmítá základní myšlenky a nauky o svobodě, které 18. století přineslo. Pokud bude stát vystavený na „*bludných*“ základech, tj. myšlenkách o rovnosti všech lidí, „*je snadné si domyslet, do jak nevhodného postavení je zaháněna církev*“⁹¹ Papež má obavy z postupného odebírání církevních práv, varuje před oddělováním zájmů církve a zájmů státu.

Také upozorňuje na mylnost tehdejšího názorového přeuspořádání: „*Podle svědectví přirozeného rozumu prýští všeliká autorita z jediného vznešeného pramene, totiž z Boha.*“⁹² Nové státní uspořádání, které klade na roveň nejruznější náboženství a vyznává právo lidí vybrat si mezi nimi, vidí jako čirý ateismus: „*Není totiž možné, aby rozličná stávající vyznání, mezi nimiž je tolik rozdílů, ba i protiv, týkajících se nejdůležitějších věcí, mohla být rozhodně stejně dobrá a stejně Bohu milá.*“⁹³

Stejně tak není dobrá ani neomezená svoboda myšlení a tisku, „*nýbrž jen pramenem a počátkem mnohého zla.*“⁹⁴ Papež se odvolává na svého předchůdce a jeho encykliku *Mirari vos*, která odmítla svobodu svědomí, dále pak na Pia IX a jeho *Sylabus bludů*. Papež usuzuje, podpořen míněním svých předchůdců, že „*původ státní*

⁹⁰ Lev XIII. Encyklika *Immortale Dei* str. 51

⁹¹ Tamtéž, str. 56.

⁹² Tamtéž, str. 56

⁹³ Tamtéž, str. 57

⁹⁴ Tamtéž, str. 57

moci je třeba hledat v Bohu samém a nikoliv v lidu“⁹⁵ a že „vzpouru zakazuje již zdravý rozum“.⁹⁶ Neuznání náboženských povinností dále označuje jako rouhání. Pro harmonické fungování státu je důležité, aby se stát i církve vzájemně podporovali a nerozcházel se.

Pátá část se nazývá „*O výsadách a svobodách občanů*“. Církev bdí nad tím, aby nikdo nebyl nucen přijmout katolickou víru proti své vůli, ovšem netoleruje svobodu, která odporuje Božím zákonům. Označuje správnou svobodu jako tu, která nedovoluje, aby byl člověk „*zajatcem bludů a vášní*“.⁹⁷

Pravá svoboda se projevuje tím, že člověka „*moudře vede*“⁹⁸ a „*chrání stát před cizí zvlůl*“.⁹⁹ Tato svoboda je hodna ochrany a má ve státě svoje místo. Papež se vymezuje proti označování ze zpátečnictví, když odmítá pokrok. Církev pokrok vítá, vnímá ho jako cestu k lepšímu poznání Boha, ovšem pouze je-li pokrok ku prospěchu života. Upozorňuje pouze na skryté nebezpečí vědy – totiž že badatelské nadšení může člověku odvést pozornost od Boha.

Papež se ve svém textu vyjadřuje k veřejnému životu. Vystupování člověka je dvojího druhu – soukromé a veřejné. Jako soukromá osoba má člověk žít v souladu s evangeliem, dbát předpisů Apoštolské stolice a milovat církve jako matku a poslouchat její ustanovení. Člověk se však může angažovat i v obecní správě a přispívat tím k vytváření všeobecného blaha. Je církvi kladně přijímáno, pokud se katolíci chopí nejvyšších státních záležitostí, protože tím dochází i k ochraně státu – zabránění tomu, aby se špatně smýšlející osoby chopily moci. „*Katolíci mají spravedlivý důvod k podílení se na veřejných záležitostech.*“¹⁰⁰

Dále ale varuje před narušováním víry veřejných osob a nabádá, že člověk musí stále dodržovat všechny předpisy. Veřejně činné osoby by měly mít na zřeteli stále jen veřejné dobro, mají se varovat páchání nerozvážností a být poslušné Apoštolskému stolci.

⁹⁵ Lev XIII. Encyklika *Immortale Dei*, str. 59

⁹⁶ Tamtéž, str. 59

⁹⁷ Tamtéž, str. 60

⁹⁸ Tamtéž, str. 60

⁹⁹ Tamtéž, str. 60

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 62

6.4 Libertas praestantissimum – papež Lev XIII. (1888)

I v encyklice Libertas praestantissimum papež Lev XIII. poukazuje na nebezpečí liberalismu, který je věrným společníkem moderní doby. Lev XIII. byl jedním z prvních papežů, který si uvědomoval, že je třeba nikoliv překotného vědecko-technického vývoje, ale sociálních jistot a sociální spravedlnosti mezi společenskými třídami. Jeho názor byl veskrze opodstatněný, neboť víme, že na konci minulého století, po pádu posledních feudálních režimů, vzrůstá liberalismus, modernismus a socialismus, který posléze vyústí do komunismu.

Encyklika Libertas praestantissimum je ve své podstatě přelomová v tom, že zde dochází k částečnému uznání lidských práv a náboženských svobod. Dotýká se témat, jako je náboženská svoboda, svoboda projevu a tisku, svoboda vyučování a svoboda svědomí.

Papež rozlišuje mezi mravní a přirozenou svobodou – tou podle něj oplývá každá bytost na základě svého rozumu: „Právě v přirozené svobodě leží zjevně důvod, proč může být člověk považován za skutečného původce svých činů a jednání.“¹⁰¹ Na rozdíl od ostatních tvorů, kteří nejsou obdařeni rozumem a řídí se svými smysly, je člověk ve svém jednání řízen rozumem. Na základě tohoto rozumu je tedy obdařen svobodou, s čímž souvisí ale i nutnost být zodpovědný za své činy. Člověk je stejně jako rozumem a svobodou opatřen vůlí k jednání. Z toho vyplývá možnost svobodné volby. Člověk má svobodnou možnost si zvolit určitou cestu, musí však být připravený nést důsledky svého jednání. Se svobodou se musí umět zacházet. Neznamená to, že se každý může chovat, jak se mu zlíbí. Nejde o „absurdní bezuzčnost“. To by systému přineslo zmatení a v konečném důsledku zhroucení.

Každý člověk je ve svém rozumu schopný poznat, co je dobré, co je správná cesta. „Jestliže proto svoboda je vlastní vůlí, která je podle přirozenosti žádostí, řízenou rozumem, pak z toho vyplývá: také svoboda, tak jako vůle, se vztahuje na dobro, odpovídající rozumu.“¹⁰² Jelikož jsou svoboda a vůle nedokonalé, varuje papež před nebezpečím omylu: „Usilování o klamné, zdánlivé dobro ukazuje skutečnost svobody vůle, podobně, jako nemoc ukazuje, že jsme naživu.“¹⁰³

¹⁰¹ Lev XIII. Encyklika Libertas praestantissimum, str. 67. IN:

¹⁰² Lev XIII. Encyklika Libertas praestantissimum, str. 68

¹⁰³ Tamtéž, str. 68

Lidskou omylnost a nedokonalost v myšlení staví papež jako protiklad k nekonečné moudrosti a dokonalosti Boha. Řád rozumu nazývá zákonem, který lze nalézt ve svobodě vůle člověka. Zákon řídí člověka v jeho jednání. Pod hrozbou trestu se pak má zdržet hříchu. Tím papež vlastně popsal přirozený zákon – jako rozum sám, který určuje člověku, jak má jednat. Papež upozorňuje, že rozum člověka spontánně a přirozeně tíhne k pravdě a dobru. Zlé jednání, tj. jednání proti Bohu (proti pravdě a dobru), není autonomní, ale je to následek zotročení člověka hříchem. Aneb jak hovoří Písmo Sv.: *“Kdo hřeší, je otrokem hříchu.”* (Jan, 8,35). Zle jednající člověk nesleduje rozum, který tíhne k pravdě a dobru, ale sleduje jiný cíl. Není tedy řízen rozumem, ale něčím vnějším.

Papež se dále věnuje Boží milosti a označuje ji za ochranný prostředek, který slouží k mravní posile člověka, posiluje jeho vůli, osvětčuje ducha a nabádá k mravně dobrému jednání. Díky Božské milosti docházíme k větší svobodě, jelikož *„moc Božské milosti zmocňuje se člověka v jeho nitru a odpovídá zaměření jeho přirozenosti, protože vychází od Stvořitele jak naši duše, tak celé naší svobody, který uvádí v činnost každou věc podle její přirozenosti.”*¹⁰⁴

Další část encykliky se věnuje vztahu přirozeného zákona (rozumu) a lidských zákonů, platících ve společnosti. Zákony občanské moci vznikají ne z přirozeného práva, ale jako jeho důsledek. Úkolem zákonů ve společnosti je přivádět občany k poslušnosti a eliminovat zločinnost. Dalším stupínkem je lidská moudrost. Lidská moudrost nabádá občany, aby udržovali společnost v klidu a blahobytu, protože je to pro ně nejlepší. Lidská moudrost tvoří lidský zákon v nejvlastnějším slova smyslu. Tento zákon přikazuje, aby se všichni občané chovali tak, aby dosáhli veřejného blaha. *„Státní zákony nás zároveň podporují, abychom mohli vést život podle příkazů věčného zákona.”*¹⁰⁵

Stejně normy chování pak platí i pro ty, kdo vládou ve společnosti. Nutnost k poslušnosti vůči Bohu je v koexistenci s lidskou svobodou. Jako nejvyšší cíl, o který má usilovat lidská svoboda, je Bůh. To je ten pravý smysl života. K občanské neposlušnosti nás opravňuje pouze to, jdou-li zákonná nařízení proti příkazu Boha: *“Tímto způsobem je uzavřen přístup tyranii a občanská moc nemůže na sebe strhnout všechno.”*¹⁰⁶

¹⁰⁴ Lev XIII. Encyklika Libertas praestantissimum, str. 70

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 72

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 73

Papež se ovšem neztotožňuje s pojetím svobody u liberálů, kteří odmítají poslušnost božskému rozumu a zdůrazňují svoji nezávislost. Liberální pojetí vidí jako zlo, které popírá božskou moc, a svoji svobodu chápou jako neomezenou a bezuzdnou, což odporuje přirozenosti veškerého stvoření. Papež liberálům vyčítá, že díky svému neomezenému pojetí svobody usilují o zpřetrhání vazeb mezi člověkem a Bohem. Bůh jako nejvyšší zákonodárce a Stvořitel má být ve vztahu se stvořeným, nelze jej odsunout. Přirozený řád vyžaduje, aby nižší (stvořené) bylo podřízeno vyššímu (Stvořiteli) a poslouchalo jej. Pokud tomu tak není, lidstvo se tím samo odsuzuje do záhuby. Suverenita, která leží pouze na lidech a která postrádá Božského základu, nemůže nikdy zajistit stabilitu a přinese pouze neklid a nepokoje ve společnosti. Moc, která se neopírá o Boha, nemůže být nikdy legitimní. Papež dává za příklad vzrůstající se socialismus: „*To dokazuje denní boj proti socialistům a jiným bouřícím se rotám, kteří se již dávno usnesli na tom, od základu rozvrátit společnost.*“¹⁰⁷

Nauka, jako je liberalismus, ve svém důsledku lidskou svobodu ničí, liberálové se dostávají do rozporu sami se sebou – člověk je totiž na základě svého stvoření plně v rukou Božích, to nemůže nikdo popřít. Stejná pravidla, která platí v Božích zákonech pro jednotlivce, mají platit i pro stát. Z toho plyne, že odluka státu a církve je nepřijatelná a pro společnost by měla závažné následky. Jedině podle zákonů Božích stanovuje společnost občanům prostředky a cesty k mravně dobrému životu, „*neboť On jest pramenem veškeré mravní dobroty a vši spravedlnosti*“.¹⁰⁸

Papež dále hovoří o různých svobodách, nejprve o svobodě kultu, tj. náboženské svobodě. Tu nahlíží ze dvou hledisek, jednak ze strany jednotlivce, jednak ze strany státu. Nezákladnější a nejsvětější povinností člověka je zbožnost a úcta k Bohu. „*To vyplývá z toho, že jsme neustále pod mocí Boha a jsme řízeni vůlí a prozřetelností Boží, od Něj jsme vyšli a k Němu se musíme vrátit.*“¹⁰⁹ Z toho plyne, že pravá ctnost nemůže být bez náboženství. K otázce, které náboženství je to pravé, odpovídá papež, že jediné a pravé náboženství je to, které sám Bůh ustanovil a které oplývá jistými známkami, které dokazují jeho pravost a jedinečnost. Odporovat tomuto náboženství pak znamená v konečném důsledku i odporovat sám sobě, popírat své stvoření. Liberální zneužití svobody je v této souvislosti vnímáno jako hřích.

¹⁰⁷ Lev XIII. Encyklika *Libertas praestantissimum*, str. 75

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 76

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 77

Pro stát pak platí stejná pravidla. Podle liberálů stát nemá dávat přednost žádnému náboženství, „*neboť všechna mají být považována za stejně oprávněná, bez jakéhokoliv ohledu na lid, ani tam ne, kde lid vyznává náboženství katolické*“.¹¹⁰ To je podle papeže samozřejmě omyl, protože je to právě Bůh, kdo člověka stvořil jako společenskou bytost a dal mu žít v nějakém státním útvaru. Tento útvar pak drží v pospolitosti opět jedině díky Bohu. Pro stát a jeho dobré fungování je tak nezbytné, aby se hlásil k jednomu jedinému, pravému náboženství. Hlavy státu pak mají toto náboženství chránit, protože tím chrání blaho občanů; stejně tak mají stát vést s mírností a otcovskou moudrostí.

Dále si papež bere na paškál svobodu projevu a neomezenou svobodu tisku. Svobodu tisku papež odsuzuje z toho důvodu, že je potřeba, aby byli lidé chráněni před šířením bludů, jelikož velká většina lidí není schopna se před tímto sama ochránit. Papež má obavu před „*zatměním pravdy*“ a převahou mylných učeních všeho druhu, které může svoboda projevu a tisku přinášet. Neodsuzuje však tyto svobody zcela. Každému je ponechána možnost vyslovit svůj názor, to, co si myslí, v rámci hledání pravdy, „*neboť svoboda tohoto druhu nespádá nikdy člověka k potlačování pravdy, ale vede ho často k tomu, aby ji odkryl a vynesl na světlo*“.¹¹¹

Další odstavec díla se věnuje svobodě vyučování. Vyučování má směřovat k odhalování pravdy. Povinností učitele je vysvobodit z omylu, sdělovat a utvrzovat žáky v pravdě a chránit před falešným míněním. Pravda je pak dvojího druhu: jedna se týká přirozeného řádu, druhá nadpřirozeného. Na učiteli pak leží velká zodpovědnost, jelikož svým vyučováním pravdě se podílí na společném dědictví lidského pokolení. Největší učitel je však Bůh – on je pramenem a původcem veškeré pravdy, stejně tak jako Ježíš.

V otázkách víry a mravů pak Bůh povolal k výuce církev. Ta vyučuje prostřednictvím svého učitelského úřadu. Církev se nestaví proti vědě a bádání, pokud jsou tyto ve jménu pravdy, a nikoliv v rozporu s ní. Stejně tak dává volné pole působnosti učenců, kteří bádají v otázkách, jež nemají žádnou souvislost s křesťanskou naukou, nebo o nichž církev nevydala autoritativní rozhodnutí.

Další vyjádření, tentokrát o svobodě svědomí, vypovídá o jisté přiměřenosti, se kterou je člověku dovoleno ve společnosti činit vůli Boží a podle svého svědomí provádět jeho příkazy. „*Tato křesťanská svoboda podává svědectví o nejvyšším*

¹¹⁰ Lev XIII. Encyklika *Libertas praestantissimum*, str. 77

¹¹¹ Tamtéž, str. 79

*a absolutně oprávněném vrchním panství Boha nad člověkem a právě tak o první a nejvyšší povinnosti člověka vůči Bohu.*¹¹² Svoboda svědomí má sloužit k ochraně svobody. Má za úkol hlídat, aby se světská moc nedostala do rozporu s Boží mocí.

Poté se papež pouští do kritiky liberalismu. Podle něj stoupenci tohoto hnutí přikládají světské moci neomezenou a pánovitou moc, bez ohledu na Boha, a odmítají spojení svobody s mravností a náboženstvím, což může vést k ohrožení společného blaha ve společnosti. Liberalismus má dvě formy. Horší formou je odmítání svrchovaného Božího panství a odmítání poslušnosti. Mírnější forma uznává svrchované Boží panství, ale nebere ohled na zákony jím zjevené.

V další části se papež věnuje vztahu církve a státu. Oba dva subjekty vidí jako neoddělitelné, a to z několika důvodů. Církev a stát mají být ve shodě, a přestože se ve svých úlohách liší, mají svorně spolupracovat a poskytovat si služby.

6.5 Rerum novarum – papež Lev XIII. (1891)

Rerum novarum, v překladu „*O nových věcech*“, je encyklika papeže Lva XIII., vydaná dne 15. května 1891. V této dlouho očekávané encyklice, pojednávající především o dělnické otázce, zaujala církev oficiální stanovisko k sociálním věcem. Přestože je encyklika Rerum novarum dobově velmi podmíněný dokument, můžeme v něm stále nalézat podněty, které jsou velmi aktuální i pro naši dobu.

*„Sociální encyklika Lva XIII. je nepochybně opatrně moudrý text. Nerozvíjí žádnou diferencovanou teorii, mnoho věcí nechává otevřených, ale klade několik zřetelných akcentů. Styl její argumentace je novoscholastický, chce na základě jednou daných věcí naukově posoudit věci nové.“*¹¹³

Podporuje práva pracujících vytvářet odborové svazy, odmítá komunismus a neomezený kapitalismus, a zároveň potvrzuje právo na soukromé vlastnictví. Reaguje na vzrůstající socialismus, který odmítá, jelikož podněcuje k nenávisti mezi lidmi, především k nenávisti vůči bohatým. Stoupenci socialismu chtějí dle papeže docílit zrušení soukromého vlastnictví a nahradit ho společným majetkem všech. Podle tehdejšího názoru se převedením majetku od soukromých osob na společnost můžou setřít tehdejší markantní majetkové rozdíly mezi lidmi, protože se jmění a výhody rovnoměrně rozdělí mezi občany daného státu. Takový plán je podle této encykliky naprosto nepřijatelný a vedl by k poškození společnosti.

¹¹² Lev XIII. Encyklika Libertas praestantissimum, str. 82

¹¹³ ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, úvod a principy, str. 136

Encyklika též odmítá nelidské zacházení s dělníky a jejich vykořisťování. Papež povoluje a dokonce vyzývá k zakládání křesťanských politických stran a svépomocných organizací, které vidí jako možné řešení.

Encyklika je rozdělena do pěti částí:

V první části „*Naléhavá nutnost řešit dělnickou otázku*“, pojednané jako úvod, papež pojmenovává aktuální problémy tehdejší doby v oblasti hospodářství. V důsledku velkého rozmachu techniky, restrukturalizace výroby a neexistence odborů a ochrany práv zaměstnanců docházelo ke zneužívání dělnické pracovní síly. Majetek se soustředil do rukou několika málo lidí a začaly vznikat nepokoje.

Papež cítí naléhavou potřebu popsat stanovisko církve k těmto problémům a nastínit možná řešení. Církvi rozhodně není lhostejné dění ve společnosti, které může vyústit v nebezpečný socialismus. Jako jedna z příčin vykořisťování dělníků se jeví zrušení cechů, které měly i ochrannou funkci. Tím, že se dělnictvo uvrhlo do bídy, se vzmáhá i lichva, které se daří všude tam, kde je nouze. Církev lichvu odsuzuje jako jednoznačné zlo.

Druhá část „*Socialismus problémy dělníků neřeší*“ navrhuje možná řešení výše popsané problematické situace. Papež nevidí řešení v tom, že se zruší soukromé vlastnictví a z majetku bohatých se udělá společný majetek všech. Toto socialisty navržené řešení považuje za nešťastné, protože se jedná o násilí, páchané na zákonných majitelích – právo na soukromé vlastnictví je člověku dáno od přirozenosti a v konečném důsledku by toto řešení poškodilo i dělnickou třídu tím, že by jí znemožnilo strádat majetek.

Papež dále kritizuje ubírání práva na půdu – tato člověku přináleží, má na ni právo, aby mohl na své půdě stavět, budovat a požívat její plody. Uzmutí půdy někomu, kdo ji obdělával, je a vždy zůstane neomluvitelným zločinem. Obírání o majetek je v podstatě „*zasahováním do nejvnitřnějšího lůna rodiny*“, protože dochází i k obírání dětí o jejich zákonné dědictví. Zasahování do rodiny ovšem státu nepřísluší.

Třetí kapitola „*Bez náboženství a Církve není řešení možné*“ apeluje na dělníky, ale i občany všech stavů i vládu, aby se podíleli na řešení svízelné situace vykořisťovaných dělníků. Pouze s přičiněním celé společnosti dojde tato bolavá situace nápravy. Je však potřeba, aby se podílela i církev. Církev prohlašuje, že nakolik tezi o rovnosti všech lidí propagují socialisté, není to možné, neboť by to bylo proti přirozenosti. Každý člověk je opatřen jiným nadáním a jinými schopnostmi. Největší zlo, které vyplodila tato situace, je znesváření chudých a bohatých. Pro blaho společnosti je potřeba, aby tyto dvě třídy

spolu neválčily, ale žily v harmonii. Úkolem církve v tomto konfliktu je sjednocovat tyto skupiny obyvatel tím, „že vede neustále obě třídy k plnění vzájemných povinností, hlavně těch, které se týkají spravedlnosti“.¹¹⁴

Podle papeže je důležité vyjasnění si vzájemných povinností – povinností dělníka vůči zaměstnavateli a naopak. Zaměstnavatelé nesmějí považovat dělníky za otroky, povinnosti v práci mají být vymezeny smlouvou. Je třeba zaměstnancům ukládat jen takovou práci, na kterou stačí jejich síly, a nesmí při tom docházet k porušování jejich důstojnosti. Samozřejmostí by pak měla být spravedlivá mzda.

Tou nejvyšší potřebnou motivací pro mravní chování všech lidí je posmrtný život. „*Neboť Bůh nestvořil člověka pro tato časná pomíjející dobra, nýbrž pro dobra nebeská a věčná, a zemi nám dal jako místo vyhnanství, nikoli jako místo trvalého pobytu.*“¹¹⁵

Dále papež vypisuje jistá ponaučení a doporučení, jak s majetkem nakládat. Pokud má někdo více majetku, nežli potřebuje k obživě svojí a své rodiny, je zapotřebí, aby pomáhal potřebným. „*Co přebývá, dejte jako almužnu.*“¹¹⁶ Toto je ale přece akt křesťanské lásky a solidárnosti, proto nemůže být almužna na bohatých nikterak soudně vymáhána a nikdo si ji nemůže nárokovat. Nicméně jedná se o církevní doporučení, které má své kořeny i v Písmu Svatém. Jediný lék na nastalou situaci vidí papež v návratu ke křesťanskému životu a ke křesťanským zásadám.

V kapitole „*Úloha státu*“ zaznívá výzva státu k podílení se na veřejném blahu: „*Blaha státu se však nejvíce dosahuje řádnými mravy, dobře spořádanou rodinou, péčí o náboženství a spravedlnost, mírností v ukládání a spravedlností v rozdělování veřejných břemen, rozvojem živností a obchodu, kvetoucím zemědělstvím a podobně.*“¹¹⁷

Obecné blaho má též přispět ke zlepšení postavení dělnictva, „*neboť stát má ze svého poslání pečovat o společnost*“.¹¹⁸ Při realizaci obecného blaha je dle papeže „*nejúčinnější a nejnezbytnější cestou práce dělníků*“.¹¹⁹

Úkolem a povinností státu je pak právě pro práci dělníků zajistit příznivé ekonomické a celospolečenské rámcové podmínky. Jde o ochranná opatření, která se týkají především pracovní smlouvy, ve které má být stanovena mzda a počet pracovních hodin v takovém rozsahu, aby to neodporovalo důstojnosti dělníků. Práce v nelidských

¹¹⁴ Lev XIII. Encyklika Rerum novarum, str. 34 čl. 16 IN: Sociální encykliky

¹¹⁵ Tamtéž, str. 36 čl. 18

¹¹⁶ Tamtéž, str. 37 čl. 19

¹¹⁷ Tamtéž, str. 41, čl. 26

¹¹⁸ Tamtéž, str. 41, čl. 26

¹¹⁹ Tamtéž, str. 42, čl. 27

podmínkách a za neodpovídající mzdu totiž často vede k nepokojům a stávkám. Zvláštní ochranná opatření jsou nezbytná pro práci žen a dětí, přičemž ženám je velmi doporučována práce v domácnosti.

K práci dětí se papež vyjadřuje poněkud neutrálně: „*U dětí se musí dbát na to, aby nepracovaly v továrně dříve, než se věkem dostatečně upevní jejich tělo a rozvinou se duševní schopnosti.*“¹²⁰

Papež požaduje pracovní klid pro sváteční dny. Pracovní smlouva má rovněž zaručit pracujícím odpočinkové dny. Mzda má být vyplácena v té výši, aby si mohl dělník po zaplacení všech nutných výdajů našetřit a rozmnožovat tak své soukromé vlastnictví. Soukromé vlastnictví dělníků by jednou mohlo otupit sociální rozdíly mezi bohatými a chudými.

Poslední kapitola „*Úloha svépomocných organizací*“ se věnuje zakládání spolků namísto zrušených řemeslnických cechů. Tyto instituce, svépomocná sdružení, kterým dělníci přispívají, by následně hradily péče o raněné, vdovy, sirotky nebo staré lidi. V podstatě se jedná o jakýsi základ sociální péče. Stát má tyto spolky chránit, vytvářet příznivé podmínky pro jejich vznik a podporovat je. „*Tím se rozhodně obhajuje svoboda sdružování a zdůrazňuje se jako sociálně-etický požadavek.*“¹²¹

Celkový přínos a sociální dosah jedné z nejznámějších encyklik *Rerum novarum* byl opravdu veliký. Encyklika měla mezi katolickou veřejností velký ohlas a byla přijata s nadšením. Měla za následek zřízení dělnických sekretariátů a publikačních orgánů. V roce 1894 došlo i k založení prvních křesťanských odborů.¹²² Pozdější papež Jan Pavel II. se na její adresu vyjádřil takto: „*Encyklika Rerum novarum se postavila na odpor proti ideologii nenávisti a ukázala cesty spravedlnosti k překonání násilí a nepřátelství.*“¹²³

Jedna z nejznámějších encyklik je základním církevním dokumentem sociální nauky moderní doby a všechny pozdější sociální encykliky se na ni odvolávají. Jde o první oficiální vyjádření církve k sociálním otázkám. Pro lidská práva v tehdejší době a jejich ochranu měla velký význam. Její poselství je pěkně shrnuto v posledním odstavci článku 29: „*Jakkoli je třeba dbát práv občanů jako něčeho nedotknutelného, ať je jejich nositelem kdokoli, a jakkoli státní moc tím, že zamezuje křivdám a trestá je, má pečovat o to, aby se každému dostalo jeho práva, přece je při ochraně soukromých práv*

¹²⁰ Lev XIII. Encyklika *Rerum novarum* str. 46, čl. 33

¹²¹ ARZENBACHER, A. Katolická sociální nauka, úvod a principy, str. 138

¹²² Srov. tamtéž, str. 139

¹²³ Centesimus annus, encyklika Jana Pavla II., str. 432, čl. 17. IN: Sociální encykliky

*nutno zvlášť chránit slabé a chudé. Neboť bohatí jsou dost zabezpečeni prostředky na svou ochranu, a proto tolik nepotřebují, aby je stát ochraňoval. Chudý lid však nemá prostředky na obranu a spoléhá se především na ochranu státu.*¹²⁴

6.6 Pascendi Dominici gregis – papež Pius X. (1907)

Český překlad encykliky zní „*Pásti stádo Boží*“. Následovník Lva XIII., papež Pius X., který byl v úřadu v letech 1903-1914, byl opět mocným bojovníkem proti modernismu spolu se vším, co přináší, tedy i proti lidským právům a náboženské svobodě. Modernismus nazval „*syntézou všech herezí*“.

V dekretu *Lamentabilisane exitu*, vydaného 3. července 1907, odsoudil jako bludných celkem 65 modernistických tezí. Páter Václav Smolík, který dekret stejně jako encykliku přeložil a vysvětil, k tomu dodává: „*Již v první allokuci, kterou měl nově zvolený papež Pius X. ke sboru kardinálů dne 9. listopadu 1903, ujišťoval napřed, že bude jeho snahou vědu a umění všemožně podporovati. Avšak, praví dále, nauky moderní filosofie a světské moudrosti, kterými dnes člověčenstvo se žene tam, kam zákon věčný nedovoluje, musíme vyvraceti a zamítati, pamětlivi jsouce svého apoštolského poslání. Tím však nezadržujeme pokroku vzdělanosti, nýbrž chráníme jí pouze záhuby.*“¹²⁵

Dekret pak následovala encyklika *Pascendi Dominici gregis* (1907), odsuzující a zakazující modernismus, ve které taktéž popisuje program pro boj proti němu. Pius X. v ní vyhlásil povinnost pro kněze, řeholníky, katechety a učitele v teologických a filosofických seminářích skládat „*protimodernistickou přísahu*“. Tato povinnost byla zrušena až v roce 1967.

Pius X. taktéž nařizoval biskupům nedávat modernistům žádné významné církevní posty, případně doporučoval je z nich sesadit. Dále doporučoval lepší formaci budoucích kněží v noviciátech. Vznikla taktéž skupina *Sodalitium Pianum*, vedená knězem Umbertoem Beningnim, která modernistické hereze mezi texty různých teologů vyhledávala a snažila se proti nim bojovat. Za hlásání modernistických názorů následně hrozil trest exkomunikace. Encyklika je zaměřena především do vlastních církevních řad, protože vlastní členové, na rozdíl od otevřených nepřátel církve zvenčí, jsou o to nebezpečnější, že jsou znalí církevních poměrů.

¹²⁴ Lev XIII. Encyklika *Rerum novarum*, str. 44 čl. 29. IN: Sociální encykliky

¹²⁵ P. Smolík, Václav, C. SS. R., „O učení modernistů“, komentovaný překlad encykliky Pia XI. str. 8-9.
Zdroj: www.vendee.cz/docs/Smolik-O_uceni_modernistu.pdf

V encyklice papež odmítá například vědu jako tu, která se zabývá jevy, při kterých víra nemá místa; víra naopak zabývá se věcmi božskými, jež jsou vědě naprosto neznámy. Postoj odpoutání vědy od čehokoliv nadpřirozeného se pak uplatňuje především ve zkoumání historie. Bůh je dle nich předmětem pouze víry.

Modernisté dle papeže mylně tvrdí, že náboženský člověk musí svou víru „promyslit“. Tato víra se totiž zprvu na rozumu nezakládá, ale zakládá se na vnitřním náboženském citu.

7 Quadragesimo anno – papež Pius XI.

Sociální a hospodářská encyklika „*O uspořádání společnosti, obnově společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia*“ byla vydána dne 15. května 1931 k 40. výročí vydání encykliky *Rerum novarum*. Její autor Pius XI., vlastním jménem Ambrogio Damiano Achille Ratti (1857-1939), byl papežem od roku 1922. Ke konci svého pontifikátu poznamenaného těžkou nemocí se neúspěšně snažil čelit nástupu komunismu a nacismu, které odsoudil ve svých encyklikách, a odvrátit blížící se světovou válku. Něktěrymi historiky je považován za největšího papeže 20. století.

Kromě Quadragesimo anno je další důležitou a dodnes hojně citovanou encyklika *Casti connubii* z roku 1930, která mimo jiné rozvinula a vysvětlila katolické pojetí manželství a lidské důstojnosti.

Jak *Rerum novarum*, tak i Quadragesimo anno se zabývají lidskými právy na příkladu dělnické otázky, což bylo v tehdejší době velmi aktuální a palčivé téma, podobně jako byla v 70. letech aktuální témata války, totality, jaderné zbraně a závody ve zbrojení a jako jsou dnes aktuální témata diskriminace, práva menšin a podobně.

Okolnosti vzniku Quadragesimo anno jsou složité: Byla vydána uprostřed bouřící světové hospodářské krize a snažila se kriticky zhodnotit čtyřicet let, které uplynuly od vydání *Rerum novarum*. Bohužel nenastalo zlepšení napjaté situace, jak Pius XI. doufal, naopak se ještě vyostřil rozdíl mezi chudými a bohatými. Další vývoj průmyslové společnosti byl tedy ve znamení konfliktní třídní společnosti, která oscillovala mezi mocensky silným kapitálem a organizovanou prací. „*První světová válka odsunula do pozadí násilné konflikty, které však po jejím skončení vzplály s obnovenou prudkostí a vedly i k velkému napětí uvnitř katolické církve. Soustřeďovaly se především kolem ústředních otázek nově vzniklé průmyslové společnosti: kolem otázky vlastnictví a bezpracného důchodu, kolem vztahu mezi kapitálem a prací, kolem spravedlivé mzdy. V pozadí však stál hlavní problém: překonání třídní společnosti. Spory byly vedeny s velikou tvrdostí. Lidé se stále obraceli na papeže a žádali od něho jasné slovo. Pius XI. plánoval novou sociální encykliku už ve dvacátých letech, ale teprve čtyřicáté výročí Rerum novarum mu poskytlo vítanou příležitost k vydání jednoho z nejdůležitějších dokumentů sociální nauky církve.*“¹²⁶

¹²⁶ Sociální encykliky, Předmluva k encyklice Quadragesimo anno, str. 59

Encyklika *Quadragesimo anno* výrazně pomohla zachování sociálního katolicismu. Arno Arzenbacher píše, že „*toto období se stalo dobou systematizace katolické sociální nauky.*“¹²⁷ Toto tvrzení je jistě pravdivé, neboť v oné bouřlivé době se tato encyklika podílela na formulaci zásad sociální nauky církve, které byly v encyklice *Rerum novarum* naznačeny, a tyto myšlenky dále rozvedla.

Encyklika byla ale plně přijata až po I. světové válce. Přinesla důležitá nauková objasnění, kterým poskytla vysvětlení. To se týká dále uvedených okruhů problémů: popisuje dvojí povahu vlastnictví – jednu soukromou a druhou sloužící obecnému blahu. Vyjadřuje se o vztahu mezi kapitálem a prací a podmíněném souhlasu s pracovní smlouvou, o „*odproletarizování proletariátu*“ a o právu na spravedlivou mzdu. Rozebírá kompetence státu a kapitalistickou hospodářskou soustavu. Definuje princip subsidiarity, který v sobě spojuje osobní odpovědnost se solidaritou, a zdůrazňuje, že jedinec je schopen si pomoci jako individuum sám, a až za předpokladu, že svépomoc není po vynaložení veškerého úsilí úspěšná, nastupuje pomoc ze strany společnosti. Stát není oprávněn vměšovat se do záležitostí rodinného života, ke kterému patří výchova dětí, do politiky a do církevních záležitostí.

Papeži jde o vytvoření nového společenského řádu, který předpokládá mravní obnovu člověka. „*Pius XI. zdůrazňuje potřebu lásky pro sociální smír. Vyzývá sociální hnutí k větší aktivitě, poukazuje na důležitost odborů. Účelem encykliky není vědecká analýza společnosti, ale obnova a znovunastolení společenského řádu v duchu evangelia. Tato encyklika se pokusila navrhnout společenský řád spočívající v podstatě na středověkém řádu stavovském. Je to první, ale zároveň poslední encyklika, která se pokusila předložit návrh celospolečenského řádu. Žádná další sociální encyklika ani II. vatikánský koncil se už o žádném konkrétním společenském řádu nezmiňují. Encyklika *Quadragesimo anno* tak znamená konec představ o jakémsi předem deklarovaném společenském řádu.*“¹²⁸

Cílem encykliky *Quadragesimo anno* není žádný vědecký rozbor společnosti, ale její obnova v duchu evangelia.

Quadragesimo anno je rozdělená do několika okruhů: „*Úvod*“, „*Jaká dobrodlní vzešla z Rerum novarum*“, „*Pravomoc církve v oblasti hospodářské a sociální*“ a „*Změny, ke kterým došlo od Lva XIII.*“. Každý okruh obsahuje několik podkapitol,

¹²⁷ ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, úvod a principy, str. 149

¹²⁸ Sociální encykliky, Předmluva k encyklice *Quadragesimo anno*, str. 60

kteřé jsou členěny do číselně označené řady článků. Encyklika obsahuje celkem 148 článků.

V první části papež chválí přínos encykliky *Rerum novarum*, která v podstatě dala vzniknout katolické sociální nauce. Papež ji nazývá „*Magna charta sociálního řádu*“. Vyjmenované klady, které přinesla, jsou viditelné hlavně mezi dělnictvem, „*na jehož povznesení začali pod vedením biskupů neúnavně a s velkým duchovním užitekem pracovat světší kněží i řeholníci, přestože je od toho odváděly jiné pastorační problémy.*“¹²⁹

Byl tak položen základ pastorační a sociální práce. Díky papežově přičinění začaly totiž vznikat různé spolky, dobročinná a charitativní zařízení, která měla sloužit (nejen) dělníkům. Z tohoto úsilí vzniklo pracovní právo, do té doby zcela neznámý obor, a odborové dělnické organizace, které fungovaly vedle socialistických organizací, a na rozdíl od nich zastávaly křesťanské sociální zásady.

Dále papež v této části vybízí ke sdružení podnikatelů a průmyslových manažerů.

Ve druhé části „*Pravomoc církve v oblasti hospodářské a sociální*“ hovoří papež o sociální a ekonomické nauce církve a rozebírá úkoly církve v této oblasti: „*Autorita církve se v této oblasti týká všeho, co se vztahuje k mravnímu zákonu*“.

Papež v ní také rozebírá vlastnické právo, individuální a sociální stránku majetku. Zdůrazňuje zejména fakt, že církevní představitelé nikdy nepopírali dvojí stránku vlastnictví, individuální a sociální, a že všichni lidé mají na základě svojí přirozenosti od Stvořitele právo na soukromé vlastnictví. Dále rozebírá povinnosti plynoucí z vlastnictví, kde lze nalézt doporučení, jak s majetkem nakládat a jakou úlohu v tom hraje stát – tj. vztah státu k vlastníkům majetku.

V dalších podkapitolách píše o povinnostech vztahujících se k přebývajícím se příjmům a právních důsledcích nabývání vlastnictví.

Další oblast se věnuje kapitálu práce. Papež zdůrazňuje, že veškerý blahobyť, národní bohatství vzniká z práce dělníků a z „*přirodního bohatství, přírodních zdrojů a přírodních sil*“¹³⁰, které dohromady tvoří kapitál. Jedině prostřednictvím součinnosti těchto dvou komodit lze dosáhnout výnosu. Dosažený výnos pak má být spravedlivě rozdělen a má být využit též ve prospěch dělníků k obnově jejich sil. Je naprosto vyloučené, aby se veškerý kapitál soustředil do rukou boháčů, jak nařizuje teorie liberálů.

¹²⁹ Pius XI. Encyklika *Quadragesimo anno*, str. 69 čl. 23. IN: Sociální encykliky

¹³⁰ Pius XI. Encyklika *Quadragesimo anno* str. 80, čl. 53

Oproti tomu se rozmohly ještě dvě teorie. Jedna teorie hlásá, že veškerý výnos má připadat dělníkům, druhá teorie hlásá, že veškerý výnos patří do rukou státu (teorie socialistů). Obě dvě teorie jsou však zcestné, neboť je třeba, aby byl výnos spravedlivě rozdělen. Výnosy je třeba rozdělit podle určitých zásad, při rozdělování výnosů je třeba mít na paměti obecné blaho a činit v jeho prospěch: „*Tento zákon spravedlnosti zakazuje, aby některá třída vylučovala z podílu na statcích jinou třídu.*“¹³¹

V části „*Odproletarizování proletariátu*“ papež hovoří o tom, že při odproletarizování jde o to, aby „*se nově vytvořené hospodářské statky hromadily v rukou majetných kruhů pouze ve spravedlivé míře, avšak hojně se jich dostalo těm, kdo poskytují práci*“¹³², a to z toho důvodu, aby byli schopní si vytvářet majetek a dostalo se jim tak zajištění. Cílem je, aby ten, kdo nemá nic než práci, se pílí a šetrností dopracoval určitého majetku.

Papež se dále zabývá problematikou „*spravedlivé mzdy*“. Papež pokládá za důležité, aby „*pracovní smlouva byla pokud možno mírněna smlouvou společenskou*“¹³³, aby mohli dělníci dosáhnout „*spoluúčasti na vlastnictví a správě nebo určitého podílu na zisku*“, přičemž říká, že „*námezdný poměr není sám o sobě nespravedlivý*“.¹³⁴ Měřítka pro stanovení spravedlivé výše mzdy uvádí životní potřeby dělníka a jeho rodiny, hospodářský stav podniku a obecné blaho.

V části „*Nový společenský řád*“ papež upozorňuje na dva základní požadavky obnovy: na reformu institucí a nápravu mravů. Co se týče reformy institucí, encyklika se obrací nejprve na stát a se zřetelem k hierarchickému uspořádání různých sdružení zdůrazňuje princip subsidiarity. Dále papež předkládá projekt oborově stavovského řádu, tj. „*obnovy stavovského řádu*“, jenž si ukládá za cíl překonání třídního boje a rozvoj svorné práce stavů. Tyto oborové stavy pak mají vyrovnávat zájmy mezi kapitálem a prací a „*v každém stavu co nejvíce pěstovat smysl pro spolupráci na obecném blahu ve státě*“.¹³⁵

Třetí, poslední část, popisuje „*Změny, ke kterým došlo od doby Lva XIII.*“ Pokouší se zhodnotit úsilí Lva XIII. na poli hospodářské soustavy. Nejprve se dotýká změn v kapitalistické ekonomice. Co se kapitalismu týče, papež zdůrazňuje, „*že není nutno ji zavrhnout jako samu o sobě špatnou*“, je pouze třeba vymezit se vůči jejím neblahým

¹³¹ Pius XI. Encyklika *Quadragesimo anno*, str. 81, čl. 57

¹³² Tamtéž, str. 83, čl. 61

¹³³ Tamtéž, str. 84, čl. 65

¹³⁴ Tamtéž, str. 84 čl. 64

¹³⁵ Tamtéž, str. 89, čl. 85

důsledkům. K oněm negativním důsledkům patří zejména pohrdání lidskou důstojností, zničení volné soutěže a nastolení „*hospodářské diktatury*“, což vede ve svém důsledku k boji o moc jak na poli ekonomickém, tak na poli politickém. Varuje před použitím ekonomické síly při řešení mezinárodních politických konfliktů.

Dále rozepisuje dva směry v socialismu: radikální socialismus neboli komunismus striktně odmítá a odsuzuje, umírněnější socialismus sice přijímá s o něco větší schovívavostí, dokonce tvrdí, že se přibližuje požadavkům křesťanských reformátorů, nicméně ani s touto variantou se neztotožňuje: „*At' již se socialismus chápe jako učení nebo jako dějinná skutečnost nebo jako hnutí, pokud zůstává opravdu socialismem, i když udělal výše zmíněné ústupku pravdě a spravedlnosti, zůstává neshlučitelný s učením katolické církve: to by musel přestat být socialismem: jeho pojetí společnosti je totiž od křesťanské pravdy naprosto odlišné.*“¹³⁶

V poslední části nazvané „*Mravní obnova*“ jde především o mravní obnovu v křesťanském duchu jako pastorační výzvu církve. Pokud nedojde k mravní obnově, byla reforma institucí stavěna na „*uhýbavém písku*“.¹³⁷ Cíl mravní obnovy spočívá hlavně v návratu ke křesťanským zásadám a křesťanskému životu, především je nutné obnovení hospodářství v křesťanském duchu. Předložené návody, jak postupovat, se týkají především vyškolení laiků, kteří budou v zaměstnáních šířit Kristovu lásku.

Reakce na uveřejnění a přínos encykliky *Quadragesimo anno* byly ponejprve rozporuplné. Bezprostřední ohlas nebyl nikterak nadšený, v některých kruzích byla dokonce obviněna z šíření kapitalismu. V různých státech světa byla *Quadragesimo anno* přijata zcela odlišně. Na její obhajobu nutno podotknout, že encyklika vyšla těsně před druhou světovou válkou, a tak dějinné události té doby poněkud zastínily její význam a důležitost. Po skončení válečných katastrof a návratu ke křesťanskému způsobu života encyklika zpětně doznala svého velkého významu.¹³⁸

7.1 Encyklika *Pacem in terris* – papež Jan XXIII. (1963)

Pacem in terris s podtitulem „*O míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě*“ je encyklika papeže Jana XXIII., vydaná dne 11. dubna 1963. Je jednou z nejslavnějších encyklik 20. století a posledním velkým počinem Jana XXIII., který

¹³⁶ Pius XI. Encyklika *Quadragesimo anno*, str. 99, čl. 117

¹³⁷ Tamtéž, str. 102, čl. 127

¹³⁸ Srov. ARZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, úvod a principy, str. 148

necelé dva měsíce po jejím vydání zemřel. Bývá označována za nejdůležitější encykliku tohoto papeže.

Lev XIII. však vydal i méně známé encykliky, které se zabývají problematikou lidských práv. Mezi ně patří například O zlu ve společnosti, O zrušení otroctví (v Brazílii), O povaze lidské svobody, O italských přistěhovalcích v Americe a O sociálních podmínkách v Belgii.

Z pohledu lidských práv je encyklika významná především tím, že vystoupila ze stínu defenzivní a vnitřně orientované politiky Pia XII. a přijala poselství Všeobecné deklarace lidských práv. Též na církevní půdu vnesla pojem univerzality lidských práv.¹³⁹

Jasný a srozumitelný text a optimistický tón celé encykliky vzbudil u katolíků i nekatolíků živý ohlas. Tato tzv. „*mírová encyklika*“ se zabývá vztahy mezi lidmi a stávající politickou situací. Zdůrazňuje nutnost dodržování lidských práv i povinností a říká, že konflikty se mají řešit jednáním, nikoliv válkou. Požaduje zákaz jaderných zbraní, ukončení závodů ve zbrojení a zahájení odzbrojovacího procesu pod mezinárodní kontrolou. Dále odmítá násilí jakéhokoliv druhu, staví se proti diskriminaci, vyzývá naopak k toleranci a k důslednému dodržování lidských práv.

Ve svém úvodu papež pojmenovává příčinu všech mezilidských nesvár: „*Znamení řád vesmíru je v podivném rozporu s nepořádkem, který vládne mezi lidmi a mezi národy, jako by se jejich vzájemné vztahy nemohly řídit jinak než násilím.*“¹⁴⁰

Mylné názory však vedou často k omylu: mnozí se domnívají, že vztahy mezi jednotlivci a státem, k němuž přísluší, lze uspořádat podle týchž zákonů, jimiž lze vládnout nad vesmírnými silami a živly, které nejsou nadány rozumem. Avšak zákony, jimiž se řídí lidské vztahy, jsou zcela jiného druhu a je třeba je objevovat tam, kam je vepsal Původce všech věcí, to jest v lidské přirozenosti.¹⁴¹ Právě lidská přirozenost je ta, která dává člověku nezcizitelná práva a povinnosti.

Mezi lidskými právy papež řadí právo na život a na jeho důstojnou úroveň, na tělesnou nedotknutelnost, na nutné a dostatečné prostředky k důstojnému způsobu života (především obživu, ošacení, bydlení, odpočinek, lékařskou péči a nezbytné sociální služby). Každý člověk má tedy právo na zabezpečení pro případ nemoci,

¹³⁹ Srov. tamtéž, str. 63

¹⁴⁰ Pacem in terris, encyklika Jana XIII. IN: Sociální encykliky, str. 181-182, čl. 4

¹⁴¹ Pacem in terris, encyklika Jana XIII. IN: Sociální encykliky, str. 182, čl. 6

pracovního úrazu či nemoci z povolání, dále vdovství, stáří, nezaměstnanosti a pro případ, že byl bez svého zavinění připraven o věci potřebné k životu.¹⁴²

V odstavci „*Práva vztahující se k hodnotám mravním a kulturním*“¹⁴³ papež zdůrazňuje nutnou potřebu člověka podílet se na kulturních statcích, které nesmí být bráněno.

V odstavci „*Právo uctívat Boha podle správně poučeného svědomí*“¹⁴⁴ hovoří o náboženské svobodě. Každý člověk má právo na to, zvolit si náboženství a projevovat se nábožensky jak soukromě, tak i veřejně.

Člověk má dále „*Právo na svobodnou volbu vlastního životního stavu*“¹⁴⁵, jak hovoří další odstavec. Zde papež zmiňuje důležitou větu, se kterou by jistě souhlasili i sociologové, a sice to, že základ společnosti tvoří rodina. Pouze rodině pak přináležejí právo vychovávat svoje děti. Se svobodnou volbou stavu pak souvisí i svobodné rozhodnutí se pro celibát. Dále papež vytyčuje „*Práva v oblasti hospodářské*“¹⁴⁶, „*Právo shromažďovací a sdružovací*“¹⁴⁷, „*Právo na svobodu pobytu a pohybu*“¹⁴⁸ a v posledním odstavci první části zmiňuje „*Politická práva*“.¹⁴⁹

Zároveň s právy ovšem encyklika mluví o nemenším výčtu povinností člověka, kterým je věnována kapitola „*Povinnosti*“.¹⁵⁰ Člověk má podle ní „*povinnost starat se o zachování vlastního života; jeho právo na důstojný způsob života se pojí s povinností žít důstojně; a právo na svobodné hledání pravdy s povinností pronikat do pravdy stále hlouběji*“.¹⁵¹

Ve druhé části encyklika opět zdůrazňuje nutnost rozvíjení „*Obecného blaha*“.¹⁵² Obecné blaho je cíl, ke kterému má směřovat veškeré činění státní správy a lidské společnosti. Je to ideální prostředí pro život. Vládnoucí třída musí vydávat pouze taková nařízení, „*aby byla nejen právně a formálně v pořádku, nýbrž aby též měla za cíl obecné blaho, nebo k němu alespoň přispívala*“.¹⁵³

¹⁴² Srov. *Pacem in terris*, encyklika Jana XIII. IN: Sociální encykliky, str. 183-184, čl. 11

¹⁴³ Tamtéž, str. 184, čl. 12 a 12

¹⁴⁴ Tamtéž, čl. 14

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 185

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 185, čl. 18-22

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 186, čl. 23-24

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 186, čl. 25

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 187, čl. 26-27

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 187

¹⁵¹ Tamtéž, str. 187, čl. 29

¹⁵² Tamtéž, str. 194, čl. 53-54

¹⁵³ Tamtéž, str. 194, čl. 53-54

Mimo obecné blaho je „*Povinnost veřejné moci podporovat osobní práva*“¹⁵⁴. Na tomto místě encyklika zdůrazňuje, že při uplatňování svého práva nesmí být zasahováno do práv druhého člověka, rovněž při hájení svých práv je potřeba dávat pozor na to, aby tím nebylo druhému člověku zabráněno plnit své povinnosti. Představitelé státu musí usilovat o vytváření takových podmínek, aby každý občan mohl bez problémů uplatňovat svoje práva i povinnosti. Občané ve fungujícím státě musí mít nárok na určitou kvalitu života, kterou jim zajistí infrastruktura a sociální systém a služby. Je třeba, aby se stát podílel na rozvoji stavby silnic, bydlení, škol, zdravotních a rekreačních zařízení. Je nutná rovněž existence pojišťoven.

Je podporována „*Účast občanů na veřejném životě*“¹⁵⁵, která odpovídá uplatnění jejich lidské důstojnosti. Encyklika vyzývá věřící, aby vstupovali do politiky a občansko-společenských aktivit, aby více dbali na soulad svých činů se svojí vírou a vnášeli do mezilidských vztahů více porozumění.

Ve třetí části, která se zabývá „*Vztahy mezi státy*“¹⁵⁶, se rozebírají v samostatných odstavcích pojmy jako je *pravda, spravedlnost, činná solidarita, práva a povinnosti států*.

V části týkající se mezinárodní politiky encyklika postuluje, že vztahy mezi státy musí být uspořádány podle zásad spravedlnosti, což vyžaduje uznávat vzájemná práva a zároveň plnit vzájemné povinnosti.

V kapitole „*Otázka politických uprchlíků*“¹⁵⁷ mluví o povinnosti chránit politické uprchlíky a (je-li to možné) přijmout je na svém území a umožnit jim začlenění do společnosti. Státníci tedy mají, pokud je to možné, uprchlíky přijímat a poskytovat jim azyl. Při začleňování do společnosti je nutné, aby politickým uprchlíkům byla zachována osobní důstojnost a jejich základní lidská práva. Jak tomu lidská práva odpovídají, každému má být dovoleno, pokud se ve svém státě cítí utiskován, odejít do jiného státu, kde bude mít lepší podmínky k životu a bude se moci lépe postarat o sebe a svojí rodinu. V článku číslo 108 papež chválí úsilí mezinárodních organizací, které věnují problematice uprchlíků velké úsilí.

V kapitole nazvané „*Odzbrojení*“¹⁵⁸ kritizuje aktivitu hospodářsky vyspělých zemí ve prospěch zbrojení, které má za následek produkci velkého množství ničivých zbraní.

¹⁵⁴ *Pacem in terris*, encyklika Jana XIII. IN: Sociální encykliky, str. 196, čl. 63-64

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 199, čl. 73-74

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 201

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 206, čl. 103-108

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 206, čl. 109-120

To spěje k tomu, že občané jsou nuceni žít neustále v atmosféře strachu. „*Proto spravedlnost, moudrost a smysl pro lidskou důstojnost naléhavě žádají, aby horečné závody ve zbrojení byly zastaveny a aby konečně všichni dospěli k dohodě o náležitém odzbrojení se vzájemnou a účinnou kontrolou.*“¹⁵⁹

Závody ve zbrojení také odčerpávají příliš velký podíl prostředků, které potom chybí v boji s chudobou, s níž se potýká velká část světa. Opravdový mír bude zajištěn pouze tehdy, bude-li založen na pravdě, vybudován na zásadách spravedlnosti, ožíván láskou a uskutečňován ve svobodě. Papež mluví též o potřebě ustanovení celosvětové politické moci nadřazené jednotlivým státům, která ale musí vzniknout na bázi dohody, nikoliv jako vnucená silnějšími státy státům slabším.

Pro zajištění trvalého míru je nutná dlouhodobá spolupráce s Organizací spojených národů. OSN se ostatně věnuje kapitola „*OSN a lidská práva*“¹⁶⁰, ve které Jan XIII. chválí deklaraci lidských práv jako významný počín této organizace. Papež se zde vlastně poprvé v historii církve vyjadřuje oficiálně k deklaraci, hodnotí ji navýsost kladně a přikládá jí velký význam pro uplatňování lidské důstojnosti a lidských práv.

Jan XXIII. zakončil kapitolu o světovém společenství následujícím přáním: „*Snažně si přejeme, aby Organizace spojených národů byla schopna jak svou strukturu, tak i prostředky, které má k dispozici, více a více uzpůsobovat svým velkým a šlechetným úkolům. Kéž co nejdříve nadejde doba, kdy tato organizace bude moci účinně chránit osobní práva; práva pramenící přímo z osobní důstojnosti, a proto práva všeobecně platná, neporušitelná a neproměnná; a to tím spíše, že se dnes lidé aktivně účastní politického života ve svém státě, a proto se také stále více zasazují o záležitosti všech národů a stále více si uvědomují, že jsou živými údy světové lidské rodiny.*“¹⁶¹

Dodnes lze *Pacem in terris* považovat za jakousi katolickou chartu lidských práv. Vychází z ní i další dokumenty pozdějších papežů a jistou inspiraci v ní nacházejí i dokumenty II. vatikánského koncilu. Jak říká Jakub S. Trojan: „*Encyklika Jana XIII. Pacem in terris obsahuje katalog lidských práv. Je to první systematické prohlášení církve o lidských právech. Nové je nejen systematické zpracování lidských práv v rámci sociálního učení římskokatolické církve, ale i to, že je neformuluje proti světu, ale v duchu aggiornamenta (přizpůsobení se) světu.*“¹⁶²

¹⁵⁹ *Pacem in terris*, encyklika Jana XIII. IN: Sociální encykliky, str. 207, čl. 112

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 214

¹⁶¹ Tamtéž, str. 214, čl. 144

¹⁶² TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, str. 93

Pacem in terris byla ve své době zásadním dílem navzdory tomu, že dva roky před jejím zveřejněním byla postavena Berlínská zeď a o pouhých šest měsíců dříve svět těsně unikl nukleární válce. Poselství encykliky a vůbec postoje Jana XIII. shrnul Jan Pavel II. ve své *Výzvě k zachování míru* z 23. prosince roku 2002: „*Papež Jan XXIII. nesouhlasil s těmi, kdo tvrdili, že mír není možný. Jeho encyklikou bušil mír celou svou náročnou pravdou na obě strany Berlínské zdi a všech dalších rozdělujících zdí. Encyklika mluvila ke všem o jejich příslušnosti k jediné lidské rodině a vrhala světlo na společnou naději všech lidí žít v bezpečí, spravedlnosti a naději do budoucna.*“¹⁶³

¹⁶³ Výzva papeže Jana Pavla II. k zachování míru. Zdroj: <http://blisty.cz/art/13179.html>

8 II. vatikánský koncil

Jeho předchůdcem byl I. vatikánský koncil, který se konal v letech 1869-1870. Konal se krátce, jelikož byl přerušen v důsledku Prusko-francouzské války. Následkem toho byla dokončena jen debata o roli papeže. Významným počinem I. vatikánského koncilu bylo definování primátu papeže a jeho neomylnosti. Zkoumání pastoračních a dogmatických otázek týkajících se celé církve se dokončit nepodařilo – tento úkol zůstal až na II. vatikánský koncil.

Tento koncil bylo shromáždění více než 2 500 katolických biskupů na dosud posledním ekumenickém koncilu, které svolal papež Jan XXIII. (1958–1963) a jež zasedalo v letech 1962–1965. Papež Jan XXIII., vlastním jménem Angelo Roncalli, byl zvolen ve svých šestasedmdesáti letech. Ačkoli měl – alespoň z pohledu některých kardinálů – být i vzhledem ke svému věku papežem pouze na přechodné období, tři měsíce po svém zvolení šokoval záměrem svolat obecný sněm katolické církve do Vatikánu.¹⁶⁴

Koncil byl přes papežův špatný zdravotní stav zahájen dne 11. října 1962 a ukončen za pontifikátu Pavla VI. dne 8. prosince 1965. Z Československa se koncilu zúčastnili Josef kardinál Beran (jen čtvrté zasedání), Robert Pobožný (kromě prvního zasedání), Eduard Nécsey, Ambróz Lazík a František Tomášek (všechna čtyři zasedání).

Jan XXIII. se přesvědčil, že koncil nebude pouze svrchovaně vnitrocírkevní záležitostí. Svůj záměr jednat na koncilu zejména o vztahu církve ke světu tedy musel doplnit diplomatickým prohlášením, že koncil se zdrží politických debat a závěrů. Díky této formulaci se podařilo přesvědčit i diktátory komunistického východu, aby alespoň část episkopátu na jednání pustili.¹⁶⁵ To se týkalo hlavně zástupců protestantských a pravoslavných církví. II. vatikánský koncil významně ovlivnil vztah katolické církve k nekatolickým církvím a vůbec k nekřesťanským náboženstvím, vyjádřil se ke slavení liturgie, k hromadným sdělovacím prostředkům či k problematice školství.

Nejdůležitějším záměrem koncilu však bylo přiblížit život církve okolnímu světu, aneb jak pravil Karl Rahner, teolog a účastník koncilu: „*Chtěl být koncilem péče církve o lidi. Je tedy pochopitelné, že nepovažoval za nutné, aby podobně jako většina dřívějších koncilů, včetně Prvního vatikánského, odmítl moderní omyly formou*

¹⁶⁴ Srov. BÜHLMANN, W. Jan XXIII. – zápas za budoucnost církve. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 127-128.

¹⁶⁵ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 65

*anatematismů, poněvadž to vždy působí dojmem, že se neodmítají omyly, nýbrž odsuzují ti, kteří se mýlí.*¹⁶⁶

V padesátých letech 20. století byl patrný výrazný odklon římskokatolického a biblického učení od scholastiky. Lpění na starých koncepcích a doslovném výkladu biblického textu začalo vyznívat do ztracena. Koncil se již nesl v duchu nového liberalismu, který pocházel od teologů, jako byli Yves Congar, Karl Rahner a John Courtney Murray. Ti směřovali k propojení moderních lidských prožitků s křesťanským dogmatem. Oproti tomu řada dalších teologů, jako byli např. Joseph Ratzinger a Henri de Lubac, se zase snažili o obrodu prostřednictvím lepšího pochopení Písma (posvátných textů) a raných křesťanských církevních otců.

Koncil čelil velkým společenským změnám, zapříčiněným politickými, sociálními, ekonomickými a technickými změnami, úbytku věřících a odmítání víry v důsledku materialistických filosofii. Po století, kdy církev vůči světu vystupovala jako společenství, jehož se nedotýkají vnější problémy, a kdy si udržovala svou honosnost vyplývající z politické i hospodářské síly, koncil světu představil církev „*chudou a pokornou, a proto svobodnější a energičtější, nevázanou na mocné a bohaté tohoto světa, slovem, církev podobnější chudému a pokornému Kristu. Nevolí chudobu jen proto, že široké vrstvy lidí, často zbídačené a vykořisťované mocnými a bohatými, by mocnou a bohatou církev nepřijaly; nevolí ji jen proto, aby ve světě, který si udělal z bohatství svůj ideál, vydávala svědectví evangelické chudoby; volí ji hlavně proto, aby se více připodobnila Kristu, a tak hlouběji vnikla do tajemství Vtělení, které je podle sv. Pavla tajemstvím Kristova zmaření a ponížení.*“¹⁶⁷ (Flp 2,7–8).

8.1 Přínos koncilu ohledně lidských práv a změna postoje

Je nutné poznamenat, že II. vatikánský koncil byl koncilem svobody a opravdového dialogu církve se světem, pro svůj přínos v této oblasti byl proto označen za pastorační. Jak již bylo uvedeno, Jan XXIII. se musel pro svůj záměr, jednat na koncilu zejména o vztahu církve ke světu, zavázat diplomatickým ujištěním, že se koncil bude zdržovat politických diskusí. Závazek, že se koncil nebude vyjadřovat ke konkrétním formám politického uspořádání, umožnil koncilním Otcům formulovat obecnou nauku o vztahu církve k veřejné moci a dokumenty tak nepřijaly styl krátkodobých konkrétních

¹⁶⁶ RAHNER, K. Všeobecný úvod k dokumentům 2. vatikánského koncilu. IN: Dokumenty. II. vatikánského koncilu. 2002, str. 17

¹⁶⁷ SKALICKÝ, K. Radost a Naděje, str. 253

deklarací k individuálním problémům. Tento závazek v tichosti respektoval i Pavel VI., který byl po smrti Jana XXIII. zvolen papežem v roce 1963 a který dal podnět k pokračování koncilního jednání.¹⁶⁸

Vydaným textům předcházela debata o hrozbách války, držení jaderných zbraní, bezpečnostních záruk od mezinárodních organizací a podobně. Každý z účastníků přítom pochopitelně do debaty vnášel zkušenost daného církevního společenství v tom či onom regionu světa.¹⁶⁹

Na II. vatikánském koncilu také došlo k uznání mezinárodních institucí, ochraňujících lidská práva. Kardinál Ottaviani, jedna z významných postav koncilu, prohlásil: „*Myšlenka bratrství lidí, která oživuje mezinárodní právo, je rovněž uznávána jako zásada vývoje vhodného k zajištění postupného organizování národů v nynějším období světového plánování. Lidé si musí být rovni v důstojnosti, aby mohli být vpravdě považováni za bratry, neboť řád ve světě spočívá na tomto požadavku. Mezinárodní právo rovněž ospravedlňuje koncepci světové republiky federálního typu, která je schopna trvale zajistit mír mezi národy.*“¹⁷⁰

V USA byl velkým propagátorem náboženské svobody jezuita John Murray, který sehrál také na koncilu velkou roli při její obhajobě. Náboženskou svobodu vnímal jako velkou příležitost pro církev. Na koncilu stanul v roli poradce kardinála Spellmana a jednoho ze spoluautorů *Dignitatis humanae*.

Také polský biskup Karol Wojtyła, pozdější papež Jan Pavel II., se na koncilu dostal ke slovu. Měl zde celkem 24 příspěvků, z nichž 5 z nich se týkalo náboženské svobody. Význam deklarace *Dignitatis humanae* ocenil i 15 let po jejím vydání v encyklice *Redemptor Hominis* (1979): „*Je jisté, že omezování náboženské svobody jednotlivců a společenství nepatří jen mezi bolestné lidské zkušenosti, nýbrž zasahuje především i samu důstojnost člověka, nezávisle na jeho náboženském vyznání či světovém názoru. Omezování náboženské svobody a její porušování je v rozporu s lidskou důstojností a s objektivními lidskými právy... V tomto případě jde nepochybně o radikální nespravedlnost vůči tomu, co je obzvláště hluboko vštípeno člověku a co je skutečně lidské. Vždyť dokonce i sama nevěra, nedostatek náboženského citění a ateismus jsou jako lidské jevy pochopitelné jen ve vztahu k náboženství a víře. Je proto těžké přijmout, třeba i jen z čistě lidského hlediska, stanovisko, podle něhož pouze*

¹⁶⁸ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 66

¹⁶⁹ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 189-204.

¹⁷⁰ Srov. citaci kardinála Ottavianiho In DE LA CHAPELLE, Církev a deklarace lidských práv, str. 73

*ateismus má občanské právo ve veřejném a společenském životě, zatímco věřící, jaksi ze zásady, jsou sotva trpěni, anebo se s nimi jedná jako s občany nižší třídy, či dokonce – i to se již stalo – jsou zcela zbaveni občanských práv.*¹⁷¹

Významná změna nastala v chápání bludů. Řada papežů shora jmenovaných dlouhá staletí zastávala názor, že bludu nenáleží žádná práva, nemá nárok na existenci. V tomto je postoj Jana XIII. odlišný – prohlašoval totiž, že při zachování svobody svědomí má člověk právo dopouštět se omylu. Poukazoval na to, že subjektem práv (a povinností) nemůže být v moderním právním pojetí „pravda“, ale jenom lidská osoba. Tento postoj charakterizuje zásadní obrat v nazírání lidských práv a svobod. Znamená to totiž, že jedině člověk a jeho důstojnost mohou být nositeli pravdy, nikoliv nějaká ustanovená doktrína.¹⁷²

8.2 Dokumenty II. vatikánského koncilu

Koncil vydal celkem 16 dokumentů. Z hlediska problematiky lidských práv jsou nejdůležitější deklarace *Dignitatis humanae* a pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. Důležitá je též deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím *Nostra aetate*, která vyjadřuje poměr katolíků k největším nekřesťanským náboženstvím, vyzývá k bratrství s jejich věřícími a nabádá k vytvoření prostředí tolerance a dohledu nad možností svobodně své náboženství vyznávat. Odlesk tohoto étosu náboženské svobody je patrný i v dalších dokumentech, např. dekretu o ekumenismu *Unitatis redintegratio*, dekretu o misijní činnosti církve *Ad gentes* a dalších.

Deklarace *Dignitatis humanae* a pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* měly být podle původního plánu součástí jedné konstituce, nakonec se však koncilní Otcové rozhodli věnovat náboženské svobodě vlastní prostor.¹⁷³

8.3 Konstituce *Gaudium et spes*

Gaudium et Spes, v překladu *Radost a naděje*, je pastorální konstituce „o církvi v dnešním světě“. Je jedním z dokumentů II. vatikánského koncilu a považuje se za dokument nejdůležitější. Především se snaží odrážet pastorační záměr sněmu. Při dodržení svých naukových zásad si klade za cíl vyjádřit vztah církve k dnešnímu světu

¹⁷¹ JAN PAVEL II. *Redemptor hominis*, čl. 12.

¹⁷² Srov. TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, str. 94

¹⁷³ Srov. PESCH, O. H. *Druhý ...*, str. 117-134.

a člověku.¹⁷⁴ Snažil se postihnout všechny závažné kapitoly současné lidské existence, vyjádřit a pojmenovat současné problémy světa.

Konstituce jako taková je jednou ze dvou, které se během projednávání velmi významně odlišily od předkoncilních návrhů. Než byla přijata, byla vypracována celkem v osmi zněních a konečná podoba se od prvních velmi liší. Její text se po úpravách vymanil z příliš filosofického znění a z používání dosud obvyklých termínů, které však aktuální hrozby dostatečně nevystihují.¹⁷⁵

Ani projednávání této konstituce nebylo jednoduché. Vzhledem k jejímu širokému záběru, různosti zájmových skupin, vývoji celého koncilu, a také skutečnosti, že církve nikdy předtím nechystala takto obsáhlou reflexi vnějšího světa, nadto neznámou formou pastorální konstituce, lze říci, že koncilní proces zde byl jedním z nejsložitějších.¹⁷⁶

Za počáteční impuls k sepsání je považováno poselství koncilních otců celému světu ze dne 20. října 1962. První schéma vypracované na jaře 1963 se na koncilu nedostalo k projednávání. Znění tedy bylo pod vlivem kardinála Suenense z Mechelen přepracováno, avšak dopadlo stejně jako minulé. Lépe byl přijat až návrh z jara 1964, který se transformoval do tzv. *schématu 13*. Mluvit se o tom začalo v říjnu a listopadu 1964. Jeho znění se pak nadále diskutovalo a upravovalo až do posledního osmého znění. K závěrečnému hlasování došlo 7. prosince 1965 a konstituce byla schválena poměrem hlasů 2 309 ku 75 (7 se zdrželo).

Konstituce zejména vytyčuje vztah mezi církví a okolním světem. Církve se nechce uzavírat sama do sebe, ale otevřít se světu. Problémy světa jsou i problémy církve. To deklarují už první slova konstituce: „*Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků.*“¹⁷⁷

Konstituce světu sděluje, že jednou z nejhorších forem porušování lidských práv je válka. K jejím původcům se vyjadřuje takto: „*K budování míru je především zapotřebí, aby se vykořenily mezi lidmi příčiny nesvářů, které podceňují války; jsou to zvláště nespravedlnosti. Nemálo jich pochází z velkých hospodářských nerovností nebo i ze zanedbání nutné pomoci. Jiné vznikají z panovačnosti a z opovrhování lidmi, a zkoumáme-li hlubší příčiny, z lidské závisti, nedůvěry, pýchy a jiných sobeckých vášní. Jelikož člověk nemůže snášet tolik zlořádů, plyne z toho, že i když právě nezuří válka, je*

¹⁷⁴ Srov. Tamtéž, str. 178

¹⁷⁵ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a Naděje, str. 208

¹⁷⁶ Srov. PESCH. Druhý ..., str. 306-307.

¹⁷⁷ Konstituce Gaudium et spes, str. 183, čl. 1

*svět neustále zmítán rozbroji a násilnostmi. Stejná zla se také vyskytují mezi národy. Aby se tato zla přemohla nebo se jim předešlo, aby se potlačily bezuzdné násilnosti, je naprosto nutné, aby se stále zlepšovala spolupráce a koordinace mezinárodních institucí a neúnavně se podněcovalo vytváření orgánů pracujících pro mír.*¹⁷⁸

Díky tomuto myšlenkovému posunu koncil upozorňuje na nebezpečí náhlé změny sociálních struktur a také technického pokroku: „*V mnoha případech je naléhavě nutná reforma hospodářských a sociálních struktur. Je však třeba mít se na pozoru před ukvapeně navrženými technickými řešeními, v první řadě před těmi, která člověku sice poskytují hmotné výhody, ale zároveň jsou na překážku jeho duchovní povaze a prospěchu. Neboť nejen z chleba žije člověk, ale z každého slova, které vychází z Božích úst (Mt 4,4). Kterákoli část lidské rodiny nese v sobě a ve svých nejlepších tradicích jakousi část duchovního pokladu, který Bůh svěřil lidstvu, i když mnozí nevědí, odkud pochází.*“¹⁷⁹ Tento myšlenkový posun tedy varoval před unáhlenou změnou sociálních struktur a technického pokroku.

První část a kapitola první „*Církev a povolání člověka*“ a „*Důstojnost lidské osoby*“ má vyložit, jakou důstojnost má lidská osoba a jaký osobní a společenský úkol má ve světě plnit. Vyjadřuje se k ateismu, rozebírá jeho kořeny a formy.

Kapitola druhá „*Lidské společenství*“ osvětluje mimo jiné pojem obecného blaha. Rozvoj obecného blaha je zásadní pro směřování celého lidského společenství. Koncil ho definuje jako souhrn podmínek společenského života, které jak skupinám, tak jednotlivým členům dovolují úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti. Obecné blaho musí být cílem jakéhokoli směřování lidské společnosti. Jak dále uvádí Karel Skalický: „*Koncil žádá v tomto článku nejenom změnu smýšlení, ale i rozsáhlé změny společnosti, které považuje za nezbytné. Z toho je vidět, že se nehlásí k žádnému zásadnímu konservatismu. Církev není moc, která by chtěla být v tomto světě zárukou pro udržení stávajících pořádků.*“¹⁸⁰

Dále GS hovoří o obecném blahu jako o „*proměnlivé veličině*“¹⁸¹: „*Výkon politické moci se ve společenství jako takovém i ve státních institucích musí vždycky provádět v mezích mravního řádu, k dosažení obecného blaha – chápaného dynamicky – a podle právního řádu, který je nebo bude řádně ustanoven. Tehdy jsou občané vázáni ve*

¹⁷⁸ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 287-297., srov. též GS, str. 258 čl. 83

¹⁷⁹ GS, str. 260, čl. 86

¹⁸⁰ SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 267

¹⁸¹ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 75

*svědomí k poslušnosti. Z toho vyplývá odpovědnost, důstojnost a význam těch, kteří vládou.*¹⁸²

V článku, který pojednává o obecném blahu, je patrná inspirace myšlením Jana XXIII.: *„Obecné blaho má tedy v praxi fungovat jako měřítko společenských konvencí a ustanovení a vymezuje křesťanům hranici mezi povinností aktivní spolupráce a legitimním odporem. Zároveň činí obecné blaho nadřazeným utilitaristickým popisům a zneužívání tohoto pojmu pro krátkodobé politické cíle či manipulaci s lidmi.*¹⁸³

Kapitola třetí, *„Lidská činnost ve světě“*, popisuje mimo jiné hodnotu a řád lidské činnosti a lidskou činnost narušenou hříchem.

Kapitola čtvrtá, *„Úkol církve v dnešním světě“*, řeší a popisuje vzájemný vztah mezi církví a světem, mluví o pomoci, již se dostává světu od církve i prostřednictvím všech věřících.

Druhá část, nazvaná *„Některé naléhavější problémy“*, je pak věnována konkrétním problémům dnešního světa, jak je vidí církve.

Kapitola první, *„Jak podpořit důstojnost manželství a rodiny“*, se dotýká otázek důstojnosti manželství a rodiny a staví se proti potratům jako možnosti regulace porodnosti.

Kapitola čtvrtá, *„Život politického společenství“*, se vyjadřuje k současnému veřejnému životu a k cíli politického společenství. V tomto smyslu je nejdůležitější článek č. 75, který se vyjadřuje ke spolupráci občanů na veřejném životě. Vyslovuje se pro takové uspořádání státu, jež dává jeho občanům možnost aktivně zasahovat do jeho směřování, svobodně se k němu vyjadřovat a kroky státních autorit kontrolovat. Taková společnost je možná pouze za určitých podmínek. Pro jednotlivce i struktury žádá toto: *„volební povinnost, politickou angažovanost, občanskou a politickou výchovu a osobní kvality nutné pro ty, kdo mají politickou odpovědnost. Pokud jde o struktury, je nutný pozitivní právní řád, jenž by určil státní orgány, rozdělil a vymezil jejich funkce a kompetenci a zavedl nezávislou ochranu práv všech členů politického společenství. Kromě toho je zapotřebí, aby vládní činitelé zachovali vzhledem k rodinám, k sociálním a kulturním skupinám a k nižším společenským útvarům a institucím zásadu subsidiarity“*.¹⁸⁴

¹⁸² Gaudium et spes, čl. 74

¹⁸³ BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 75

¹⁸⁴ SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 289

Pojem subsidiarita a obecné blaho spolu se solidaritou tvoří základní stavební kameny pro katolickou sociální nauku. Důležitost výpovědi čtvrté kapitoly dokladuje i následující citace: „*Koncilní text vyjadřuje skoncování s katolickým pojetím státu v 19. století, jež si dovedlo představovat stát a církev pouze v hierarchické strukturovanosti, s dobrým sousedstvím suverénů. Rozhodující moment v poměru ke státu spatřuje koncilní text v tom, že církev je znamením a záštitou transcendence lidské osoby. Jasně řečeno: člověk nenáleží státu. Na této linii si církev nárokuje úřad strážce. A právem! Střeží přitom nikoli stát či politiky na způsob nějakého ústavního soudu, nýbrž střeží lidi napomínajícím a kritickým slovem, když se politický systém snaží vniknout do nedotknutelného prostoru lidské důstojnosti. A to se, jak známo, nemusí dít pouze na způsob diktátorského násilí. Tím více je třeba dbát na to, aby rozumná a plodná spolupráce mezi církví – přesněji: mezi církevní autoritou – a státem nacházela vždy ze strany církve hranici v nezávislosti a svobodě pronést kdykoli kritické slovo, i kdyby ji to mělo stát ulehčující privilegia.*“¹⁸⁵

Kapitola pátá, „*Mír a společenství národů*“, varuje před nebezpečím válek. Válka je jedním z nejhrubších druhů porušování lidských práv. Je zde cítit jednak myšlenkové dědictví Jana XXIII. a encykliky *Pacem in terris*, jednak je tato kapitola ovlivněna závody ve zbrojení, nebezpečím jaderných zbraní a „*studenou válkou*“ vůbec, což bylo dáno dobou, ve které se koncil konal. Kapitola není tedy psaná v duchu ochrany lidských práv jednotlivce, ale spíše v perspektivě předcházení válce a ochrany míru. Odsuzuje závody ve zbrojení a přeje si, aby byly války v budoucnu zcela zakázané, jakkoliv si uvědomuje, že to zatím není možné: „*Je tedy zřejmé, že se musíme snažit všemi silami připravovat dobu, kdy bude možné mezinárodní dohodou jakoukoli válku naprosto zakázat. To ovšem vyžaduje, aby se ustavila celosvětová, všemi uznávaná veřejná autorita s účinnou mocí k zajištění bezpečnosti, spravedlnosti a úcty k právům pro všechny. Než se však bude moci tato žádoucí autorita ustavit, je zapotřebí, aby se dnešní nejvyšší mezinárodní grémia intenzivně věnovala hledání vhodnějších prostředků k dosažení společné bezpečnosti.*“¹⁸⁶

Zamezení války by měly napomoci mezinárodní akce. Pasáž o mezinárodní spolupráci hovoří o odstraňování příčin války, zejména hospodářských nerovností, ale i negativních vlastností jednotlivců i celého společenství, jako jsou pýcha, nenávisť,

¹⁸⁵ PESCH, Druhý vatikánský koncil, str. 328-329

¹⁸⁶ Gaudium et spes, str. 256, čl. 82

panovačnost a podobně.¹⁸⁷ „Právě odstranění tohoto zla mohou podle koncilu napomoci mezinárodní instituce. V dalším článku dokument jmenuje potřeby lidí, nad nimiž by měly dohlížet – nikoli náhodou to jsou ty, o kterých hovoří například Všeobecná deklarace lidských práv jako o minimu náležejícímu každému obyvateli planety.“¹⁸⁸

Konstituce píše o důležitosti mezinárodních institucí, jakou je například OSN, která má podle ní nezastupitelnou roli na poli ochrany lidských práv. Mezinárodní instituce na ochranu lidských práv jsou třeba všude tam, kde na vyřešení problémů nestačí tamní vláda, týká se to například pomoci rozvojovým zemím. Je tedy patrné, že koncil má k OSN velice kladný vztah a uvědomuje si jeho zásluh při řešení porušování lidských práv: „K dosažení těchto cílů (prozkoumání a účinná realizace obecného blaha) se musí instituce mezinárodního společenství, každá svým způsobem, starat o uspokojování různých potřeb lidí jak v oblasti společenského života, do níž patří výživa, zdraví, výchova, práce, tak v některých zvláštních podmínkách, které mohou někde vzniknout: např. nutnost napomáhat celkovému povznesení rozvojových národů, mírnit útrapy uprchlíků roztroušených po celém světě nebo i pomáhat vystěhovalcům a jejich rodinám. Úkolem mezinárodního společenství je rozvoj harmonicky řídit a podněcovat, ale tak, aby prostředky, které jsou k tomu určeny, byly co nejúčinněji a zcela spravedlivě rozdělovány. Ať se zakládají instituce schopné rozvíjet a usměrňovat mezinárodní obchod, zvláště s méně vyvinutými národy, a vyrovnávat nedostatky vyplývající z přílišné mocenské nerovnosti mezi národy. Takovéto uspořádání, spojené s technickou, kulturní a peněžitou pomocí, musí poskytovat národům usilujícím o rozvoj nezbytnou podporu k tomu, aby mohly docílit přiměřený růst své ekonomiky.“¹⁸⁹

Velkou výpověď nám podávají výroky GS ohledně obecného blaha, rozvoje lidí a spravedlivého uspokojování jejich potřeb, dále ohledně řízení na principu subsidiarity. To všechno jsou jevy, bez kterých není možné vybudovat společnost, v níž by nedocházelo k porušování lidských práv.

8.4 Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*

Svoboda náboženského vyznání, jinak také náboženská svoboda, je podle církevního chápání jedno z nejdůležitějších lidských práv, ačkoliv je jedním z nejvíce porušovaných, a to jak v minulosti, tak v současnosti. Právě tento fakt posílil nutkavou

¹⁸⁷ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 295

¹⁸⁸ BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 78

¹⁸⁹ Gaudium et spes, čl. 84-86

potřebu protagonistů koncilu vyjádřit oficiální stanovisko církve k náboženské svobodě. Díky této potřebě pak druhý vatikánský koncil přijal 7. prosince 1965 Deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*.

Klíčová formulace koncilu se nachází ve 2. článku Deklarace: „*Tento vatikánský sněm prohlašuje, že lidská osoba má právo na náboženskou svobodu. Tato svoboda náleží v tom, že všichni lidé musí být prosti nátlaku jak ze strany jednotlivců, tak ze strany společenských skupin a jakékoli lidské moci, takže nikdo ani nesmí být donucován jednat v oblasti náboženství proti svému svědomí, ani mu nesmí být zabraňováno jednat podle svého svědomí soukromě i veřejně.*“¹⁹⁰

Dignitatis humanae zcela jistě vznikla z důvodu, aby zdůraznila zájem katolické církve na dodržování náboženské svobody. Vyplývá z toho, že porušování tohoto lidského práva je pro církev obzvláště zavrženíhodné a člověk zbavený tohoto práva strádá velmi nepříjemným způsobem. Deklaraci můžeme chápat jako vatikánskou snahu o posun náboženské svobody v hierarchii lidských práv.¹⁹¹

Karl Rahner v předmluvě k českému překladu dokumentu uvádí: „*Tématem deklarace není ani otázka pravdy, ani vztah jednotlivců k Bohu, ani bezprostředně svoboda v církvi. Tématem jsou spíše vztahy fyzických a morálních osob v lidské a politické společnosti a jejich poměr k veřejné moci v náboženských věcech.*“¹⁹²

Na přijetí deklarace se významně podílel kardinál Beran, který svým vystoupením na koncilu nemálo přispěl svou morální vahou k tomu, že bylo Prohlášení o náboženské svobodě koncilem přijato. Na toto přijetí naléhali především severoameričtí biskupové a biskupové ze zemí, kde demokraticko-horizontální systém už byl dobře zaběhnutý.¹⁹³

Na *Dignitatis humanae* lze nahlížet ze tří důležitých bodů. Jednak jde o církevní přijetí ústavně garantované náboženské svobody jako základního lidského práva, které nesmí být nikomu upíráno. Za druhé žádala *Dignitatis humanae* náboženskou svobodu pro církev. Třetí bod se týkal výzev moderní společnosti a toho, jak na ně církev bude reagovat.

Co se prvního bodu týče, koncil učí, že všichni lidé mají ze své přirozenosti nezczitelné právo svobodně hledat náboženskou pravdu, žít, vyznávat své náboženské přesvědčení a vyhledávat svědectví své víře, aniž by jim v tom kdokoliv bránil. Tento

¹⁹⁰ *Dignitatis humanae*, str. 564, čl. 2. IN: Dokumenty II. vatikánského koncilu

¹⁹¹ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 68

¹⁹² RAHNER, K. Úvod k deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis humane*. IN: Dokumenty II. vatikánského koncilu, str. 559-560

¹⁹³ Srov. SKALICKÝ, K. Lidská práva jako hermeneutický problém. IN: Křesťanská revue LXVIII, 1/2001 str. 6

princip je zakotven v tom, že Bůh uznává hodnotu lidské osoby a zve člověka k dobrovolnému a nevnučenému přilnutí k náboženské pravdě. Akt víry je svou povahou svobodný a nelze ho vnutit ani přikázat.¹⁹⁴ Deklarace Dignitatis humanae tedy není dokumentem o nutnosti svobodného vyznávání katolické víry ve světě, ale pojednáním o přirozeném právu každého člověka hledat pravdu, které vychází z důstojnosti jedince.¹⁹⁵

Dignitatis humanae je rozdělena do dvou částí a každá část do sedmi článků. První část je nazvána „*Obecná nauka o náboženské svobodě*“, druhá část se jmenuje „*Náboženská svoboda ve světle zjevení*“.

Článek 1 hovoří o svobodě, která vyplývá z lidské důstojnosti. Díky tomu, že si lidé stále více a více uvědomují svojí důstojnost, žádají, aby mohli jednat podle vlastního úsudku.

Článek 2 obsahuje prohlášení o náboženské svobodě. Zdůrazňuje nutnost zakotvení práva na náboženskou svobodu v právním řádu.

Článek 3 prohlašuje, že každý člověk má nejen právo, ale i povinnost hledat svou náboženskou pravdu svobodným bádáním, vyučováním, přemýšlením, atd. Všechny příkazy Božího zákona pak člověk poznává prostřednictvím svého svědomí, v čemž se mu nesmí bránit, ani ve skutečích, které činí skrze své náboženské vyznání. Občanská moc, která se stará o obecné blaho, má pak nad ochranou této svobody bdít.

Článek 4 říká, že v každé společnosti, ve které se uplatňuje právo na náboženskou svobodu, je třeba ustanovit normy, které právo na náboženskou svobodu upravují. Je třeba, aby se ve společnosti zachovávala zásada osobní společenské odpovědnosti. Nesmí být porušována práva ostatních občanů, stejně jako společné blaho.

Článek 5 stanovuje, že každé rodině přísluší právo na svobodné uspořádání domácího náboženského života pod vedením rodičů. Rodiče mají také právo určit způsob náboženské výchovy svých dětí podle vlastního náboženského přesvědčení. Dětem nesmí být vnuceno vyučování, které se neshoduje s náboženským přesvědčením rodičů, nebo způsob výchovy, z něhož je náboženské vzdělání úplně vyloučeno.

Článek 6 tvrdí, že obecné blaho společnosti je souhrnem životních podmínek, s jejichž pomocí mohou lidé snáze dosáhnout své dokonalosti. Mezi tyto podmínky patří také náboženská svoboda. Tuto svobodu mají právo chránit občané, společenské

¹⁹⁴ Srov. Např. Dulles, Avery kardinál. Náboženská svoboda: Změna a vývoj. IN Teologické studie 1/2005

¹⁹⁵ Srov. PESCH. Druhý vatikánský koncil, str. 297

skupiny, církve, každý sobě vlastním způsobem. Nejvíce se však o to má zasazovat státní moc zákony a jinými prostředky tak, aby občané měli možnost užívat náboženských práv a plnit náboženské povinnosti. Také se má státní moc postarat, aby rovnoprávnost občanů nebyla nikdy porušována z náboženských důvodů.

Článek 7 sděluje, že právo na svobodu náboženství v lidské společnosti podléhá určitým normám, které ho upravují. Má být zachována mravní zásada osobní a společné odpovědnosti: jednotlivci i společenské skupiny mají mít na zřeteli práva jiných lidí, své povinnosti k jiným i ke společnému blahu. Se všemi je třeba jednat podle zásad spravedlnosti a lidskosti. Občanská společnost má právo chránit se proti zneužití pod záminkou náboženské svobody. Svoboda musí být člověku přiznána v co největším rozsahu a nemá být omezována, leda tehdy a v té míře, jak je to nutné.

Článek 8 upozorňuje, že na jednu stranu hrozí lidem ztráta svobody rozhodování, na druhou stranu lidé pod záminkou svobody odmítají jakoukoli podřízenost a poslušnost. Je proto potřeba vychovávat lidi oddané mravnímu řádu, poslušné zákonité autority a milující pravou svobodu. Náboženská svoboda má tedy také sloužit k větší odpovědnost ve společenském životě.

8.5 Lidská práva a právo na náboženskou svobodu na II. vatikánském koncilu, shrnutí

Jak je vidět z předešlého, II. vatikánský koncil znamenal pro chápání lidských práv značný posun. Je to patrné hlavně z celkového otevřeného postoje sněmu, který tím otevírá problematiku i do dalších oblastí, jako je narušování lidské důstojnosti, antisemitismus, genocida, diktatura, práva národů a menšin, nacionalismus, demografické problémy, občanský život a zodpovědnost, cenzura, deportace, zbrojení, mír, hospodářství a práce, solidarita, sociální jistoty a další problémové okruhy, které s ideou a dodržováním všech lidských práv souvisejí.¹⁹⁶

Od druhého vatikánského koncilu je již zřetelně patrný příklon k filosofii křesťanského personalismu. Přitom koncil nevolí dřívější způsob odsuzujících výroků, naopak poprvé v církevní historii vyzval všechny (nejen) křesťany k rozjímání formou pastorální konstituce *Gaudium et spes*.

Významné poselství sněmu tkví v tom, že v podstatě nemá výhrady k formulaci lidských práv takovým způsobem, jakým je formulovala OSN ve Všeobecné deklaraci

¹⁹⁶ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahy Vatikánu a OSN, str. 79

lidských práv. Myšlenkový obrat, ke kterému ohledně lidských práv na II. vatikánském koncilu dochází (tj. komplexní přijetí lidských práv), je však jen zdánlivý a nebyl by možný bez událostí, které mu ve světě předcházely, a bez celkového vývoje směřování společnosti. Karel Skalický k tomu dodává, že velmi důležitým faktorem pro pochopení tohoto obratu je společenský kontext. Negativní výroky papežů ohledně lidských práv je tedy nutné chápat v tehdejší společenském kontextu.¹⁹⁷

Jelikož tehdejší chápání lidských práv bylo silně dobově a církevně-politicky podmíněné, nelze na ona papežská prohlášení nahlížet veskrze negativně. Řehoř XVI. a Pius IX. pouze způsobem, v oné době obvyklým, žádali mocenskou ochranu pro katolickou víru a zřejmě ze strachu z bezuzdné svobody žádali stát o ochranu a podporu. „*Takzvaný průmyslově rozvinutý euroatlantický svět byl společenským kontextem, který se hluboce lišil od toho kontextu, ve kterém myslel Pius VI., když odsuzoval Prohlášení práv člověka a občana jako obłudné.*“¹⁹⁸

Právo na náboženskou svobodu nemělo na koncilu pouze zastánce, přestože deklarace *Dignitatis Humanae* byla přijata poměrem hlasů 2 308 proti 70 při 8 neplatných.¹⁹⁹ „*Tam bylo totiž ještě nemálo biskupů, kteří svou formací a svým srdcem lpěli na výdobytcích papežské revoluce a jejího aristokraticko-vertikálního systému i přesto, že tyto výdobytky už ubíhaly do vytracena. Nevzali prostě na vědomí, že ve světě už převládá podstatně odlišný systém demokraticko-horizontální. Vytrvale opakovali, že bludu nemohou příslušet žádná práva, odvolávali se na odsouzení lidských práv.*“²⁰⁰

Jedním z odpůrců byl například Marcel Lefebvre, francouzský arcibiskup, obhájce katolické tradice a zakladatel Kněžského bratrstva sv. Pia X. V čem se jeho postoj tak liší? Arcibiskup Lefebvre se již před zahájením koncilu zasazoval o potlačení liberálních idejí v církvi, s čímž souvisí i jeho nepřijetí lidských práv. Na sněmu pak v šíření svého názoru pokračoval, neboť se zde výrazně angažoval na straně tradičních katolíků a proti „*protestantizaci*“ církve. Tvrdil, že ohledně práva na náboženskou svobodu se církev odchýlila od své nauky, a to bylo pro něj nepřijatelné. Bojoval proti reformaci, liberalismu, modernismu v teologii, pastoraci a v liturgii. Bouřil se proti všemu, co mělo katolickou církev přibližovat dnešnímu světu. Jeho přáním bylo hájit katolickou víru dle tradičního učení církve a svého svědomí, neměl však podporu

¹⁹⁷ Srov. SKALICKÝ, K. Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém, str. 5-6.

¹⁹⁸ SKALICKÝ, K. Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém, str. 5

¹⁹⁹ Srov. RAHNER. Všeobecný úvod. IN: Dokumenty ..., str. 559

²⁰⁰ SKALICKÝ, K. Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém, str. 5

papeže, a tak se svého úřadu v roce 1968 vzdal.²⁰¹ Výsledkem toho bylo založení Kněžského bratrstva sv. Pia X. v roce 1970. Nepovoleným vysvěcením čtyř biskupů v roce 1988 (tři roky před svou smrtí) se však dostal do rozporu s církví. Vysvěcení biskupové byli exkomunikováni. Exkomunikace z nich byla sňata až 21. ledna 2009, o což se zasloužil nynější papež Benedikt XVI.

Jako následek vlivu koncilu pro současnou dobu byl například vznik rady Iustitia et pax při místních církvích, většinou jako součást biskupské konference. Oficiální popis její činnosti zní: „*Rada se zabývá dodržováním lidských práv v České republice i ve světě a vystupuje proti jejich porušování. Sleduje sociální, ekologické a společenské problémy české společnosti. Předkládá jejich analýzy a usiluje o hledání takových přístupů k jejich řešení, která nezesilují napětí mezi společenskými skupinami. Seznamuje veřejnost se sociálním učením církve. Předsedou Rady je biskup Václav Malý.*“²⁰²

Rady Iustitia et pax mají reagovat především na problémy regionálního charakteru, jejich představitelé ale mohou a mají poukazovat i na problémy mezinárodní a celosvětové. Příkladem může být iniciativa předsedy rady Iustitia et pax při České biskupské konferenci Václava Malého proti stíhání oponentů kubánského prezidenta Fidela Castra, jehož justice v roce 2003 odsoudila skupinu disidentů k dlouholetým trestům vězení.²⁰³ „*Prohlášení české rady Iustitia et pax mělo svou legitimitu jak kvůli zkušenosti našeho národa s komunistickou diktaturou, tak i s osobní zkušeností Václava Malého s nespravedlivým stíháním. Podobně reagovala i česká Rada i na situaci v dalších komunistických nebo postkomunistických zemích, například v Číně, Bělorusku či Moldávii. Do pozadí se ale nedostávala ani domácí témata, jako pracovní podmínky zaměstnanců obchodních řetězců, zadlužování domácností, postoj společnosti k obětem domácího násilí a další.*“²⁰⁴

Česká rada vydala například dokumenty požadující důstojné pracovní podmínky zaměstnanců v supermarketech, či podporující firmy používající ekologicky nezávadné technologie. Iustitia et pax rovněž vydala dokument nesoucí negativní stanovisko vůči obchodu se zbraněmi. V témže dokumentu se objevuje kritika chudoby zemí třetího světa, která mnohdy dává příčiny k válkám.

²⁰¹ Srov. http://katolikrevue.ath.cx/osobnosti/lefebvre/svetec_nebo_rebel.htm

²⁰² www.iupax.cz

²⁰³ Srov. BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 102

²⁰⁴ Tamtéž, str. 102

Důležitým počinem rady *Iustitia et pax* v posledním období byla příprava kompendia sociálního učení katolické církve. Dokument „*Kompendium sociální nauky církve*“ církev z pověření Jana Pavla II. schválila na svém celosvětovém římském zasedání na podzim v roce 2004 s cílem podpořit a povzbudit působení křesťanů na společenském poli. Kompendium sociální nauky církve formuluje priority katolické církve v oblasti dohledu nad společenským životem. Kompendium je koncipováno jako souhrn dosavadní sociální nauky církve, neformuluje tedy novou nauku, ale shrnuje podstatné výpovědi dosavadních dokumentů – v případě problematiky lidských práv to jsou zejména sociální encykliky a dokumenty II. vatikánského koncilu.²⁰⁵

Lidská práva a svoboda jsou v kompendiu shrnuta ve třetí kapitole *Lidská osoba a její práva*. Tato kapitola je prochnuta personalistickým principem, tj. myšlenkovým hnutím, které zdůrazňuje jedinečnou hodnotu lidské osoby. Z této hodnoty pak vychází lidská důstojnost: „*Spravedlivou společnost je možno uskutečnit jedině tehdy, pokud je založena na úctě k transcendentní důstojnosti lidské osoby. Osoba totiž představuje poslední cíl společnosti, která je k osobě zaměřena.*“²⁰⁶

Kompendium píše, že církev vidí v lidských právech, jak je formulovala deklarace *Dignitatis humanae*, mimořádnou příležitost pro církev. Jelikož je Kompendium vlastně komentované shrnutí výše jmenovaných dokumentů a encyklik, je na něm právě proto patrný veliký posun (nikoliv obrat!) v chápání lidských práv. Kompendium tato práva ještě více rozšiřuje a specifikuje.

Kompendium dále popisuje některé výzvy, s nimiž se musí současná debata o lidských právech vypořádat – jedná se například o kategorizaci lidských práv, problém jejich vymahatelnosti, otázku povinnosti, která se s lidskými právy snoubí, apod.²⁰⁷

²⁰⁵ Tamtéž. str. 104

²⁰⁶ Kompendium sociální nauky církve, str. 94, čl. 132

²⁰⁷ BREIND, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 105

9 Jan Pavel II. a jeho postoj k náboženské svobodě

Jan Pavel II. (vlastním jménem Karol Józef Wojtyła, 18. 5. 1920 – 2. 4. 2005), hrál významnou roli ve světové politice – je mu přisuzován podíl na zhroucení komunistických režimů ve střední a východní Evropě a také na zlepšení vztahů katolické církve s judaismem a východními a anglikánskými církvemi. Navázal taktéž na učení svých předchůdců v oblasti sexuální morálky a ochrany lidského života. Mnohokrát, zejména ve svých katechezích a v encyklice *Evangelium vitae*, jednoznačně potvrdil tradiční církevní stanovisko morální nepřipustnosti interrupce, antikoncepce a euthanasie. Již na II. vatikánském koncilu měl Jan Pavel II., tehdy jako pomocný biskup v Krakově, zvláštní zájem o *Dignitatis humanae*, zejména o část zabývající se náboženskou svobodou pro církev jakožto instituci stojící ve střetu s komunismem.

Přestože Jan Pavel II. nebyl ústřední osobou koncilu, pět z jeho 24 příspěvků se týkalo náboženské svobody. Jeho příspěvky ukazovaly nutnost změn na straně církve. Velmi se zasazoval o demokracii, která jako jediná může čelit komunismu. Ovšem je nutné, aby byla pevně zakotvená ve svých hodnotách. Jedině tato ukotvenost může zabránit etickému relativismu.²⁰⁸

Jan Pavel II. vydal mnoho dokumentů, zabývajících se lidskými právy a náboženskou svobodou. Tento fakt svědčí o tom, jak pro něj byla tato otázka důležitá. Jeho první encyklika *Redemptor hominis* byla vydaná dne 4. března 1979. Značný prostor v ní má personalismus. Další, tentokrát přímo sociální encyklika *Laborem exercens* – „O lidské práci“ z roku 1981 – byla vydaná k 90. výročí encykliky *Rerum novarum* a tematicky na ní navazuje: „*Encyklika pojímá práci jako klíčové téma celé sociální otázky. Papež zdůrazňuje personální rozměr práce a postavení pracujícího člověka v hospodářském procesu jako subjektu.*“²⁰⁹

Další dva dokumenty, instrukce Kongregace pro nauku víry „*Libertatis nuntius*“ O některých aspektech „teologie osvobození“ z roku 1984 a „*Libertatis conscientia*“ O křesťanské svobodě a osvobození z roku 1986 se zabývají tematikou teologie osvobození.

Dalším textem Jana Pavla II. je encyklika *Sollicitudo rei socialis*, aneb Starost církve o sociální otázky z roku 1987, která byla vydaná ke 20. výročí encykliky

²⁰⁸ Srov. HUDGES, J. J. Náboženská svoboda před koncilem a po něm. IN: Teologické texty. Zdroj: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-4/Nabozenska-svoboda-pred-koncilem-a-po-nem.html>

²⁰⁹ AZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika, úvod a principy, str. 167

Populorum progressio. V této encyklice mimo jiné kritizuje zbrojení, atomové zbraně a obchod se zbraněmi. Tyto hrozby viní jednak z toho, že se ze stále většího množství lidí stávají uprchlíci, druhak z rostoucího mezinárodního zadlužení.

V Sollicitudo rei socialis papež také nabádá k péči o chudé a zdůrazňuje nutnost poskytnout jim účinnější lásku.²¹⁰ Ona účinnější láska se má projevit konkrétně v nastolení reforem, aby životní podmínky chudých byly příznivější.

Encykliku Centesimus annus, vydanou k 100. výročí Rerum novarum, budu komentovat níže. Papež, který nastoupil do úřadu v čase, kdy Sovětský svaz kontroloval jeho rodnou krajinu Polsko i zbytek východní Evropy, byl tvrdým kritikem komunismu a vyzýval ke spolupráci v boji za změnu. Jeho snahy ocenil dokonce i pozdější sovětský prezident Michail Gorbačov, který řekl, že pád železné opony by byl bez Jana Pavla II. nemožný.²¹¹

Ocenění se papežovi později dostalo i ze strany amerického prezidenta Ronalda Regana. V prosinci roku 1994 žádal papež při svém předvánočním kázání okamžité skoncování s boji v bývalé Jugoslávii. Dále kritizoval porušování lidských práv, které se odehrává při brutálním zacházení s dětmi, války a násilí páchané na dětech, obchod s dětmi, prostituci, obchod s transplantovanými orgány.²¹²

V roce 2003 se Jan Pavel II. stal velkým kritikem americké invaze do Iráku. Poslal kardinála Pia Laghiho jako svého mírového vyslance, aby vedl rozhovory s prezidentem Spojených států Georgem Bushem a vyjádřil svůj odpor vůči této válce.

Jan Pavel II. řekl, že konflikt musí vést OSN. Chtěl vyřešit mezinárodní konflikt diplomatickou cestou. Tvrdil, že jednostranná agrese je zločin vůči míru a porušení mezinárodního práva. Za podpory Jana Pavla II. se církve ve většině zemí třetího světa stavěla proti diktátorským režimům a porušování lidských práv a pokračovala tak v nastolené tradici, která se objevila po druhé světové válce.²¹³

Papež také kritizoval neúspěšnou regionální a světovou politiku týkající se Středního východu a Svaté země. Jan Pavel II. rozmístil po celém světě své emisary, kteří měli za úkol zaznamenávat případy vedoucí k porušování lidských práv. Vatikán takto prostřednictvím svých zástupců intervenoval například v Barmě, v Indonésii, v Africe, v Číně, na Filipínách, v Koreji a na Kubě. Všechna tato místa papež osobně

²¹⁰ Srov. JAN PAVEL II. Sollicitudo rei socialis, str. 398, čl. 42. IN: Sociální encykliky

²¹¹ Srov. SZULC, T. Jan Pavel II. Životopis, str. 235

²¹² Srov. tamtéž, str. 337

²¹³ Srov. tamtéž, str. 379

navštívil a činil tam svá kázání pro místní obyvatele stížené násilím, válkou a porušováním svých práv.

Velkou úlohu při obraně lidských práv sehrál církevní úřad pro lidská práva a komise pro spravedlnost a mír. Tyto katolické organizace vykonaly velkou část práce pro vytvoření mezinárodního hnutí na obranu lidských práv. Také předávání a šíření sociální nauky je jedním z velkých úkolů církve. Sociální nauka církve má za úkol usměrňovat jednání člověka a usilovat o spravedlnost v rámci životních podmínek každého jednotlivého člověka.²¹⁴

Jak v *Sollicitudo rei socialis*, tak v *Centesimus annus* papež zdůrazňuje právo člověka na svobodné rozhodování ve všech oblastech života.

9.1 Encyklika *Centesimus annus* – papež Jan Pavel II. (1991)

Z hlediska naší problematiky je nejzajímavější encyklikou Jana Pavla II. encyklika *Centesimus annus* (Stý rok), která vyšla dne 9. května roku 1991 v pořadí jako devátá. Je výrazně ovlivněna politickou situací v tehdejší Evropě (obdobně jako encykliky ostatních papežů v minulosti).

Polovinu Evropy pohltil komunismus, druhá polovina se komunismu bránila zbrojením a příklonem ke konzumní společnosti. Papež ve své encyklice rozebírá způsoby, kterými se lidé komunismu bránili. Jednak to byl rozvoj demokracie, kterou papež uznává jako jediný správný prostředek v boji proti komunismu.

V dalších částech papež věnuje prostor zhroucení komunismu ve střední a východní Evropě. Velice kladně hodnotí sdružení *Solidarita*, které mělo nezastupitelné místo v boji proti komunismu a podílelo se na jeho pádu.

První kapitolu papež věnuje odkazu encykliky *Rerum novarum*. Druhá kapitola rozebírá *Rerum novarum* ve vztahu k problémům společnosti 90. let. V této části lze vyčíst odsudek komunismu a socialismu jako systémů, ve kterých dochází k porušování lidských práv. Jejich hlavní příčinou je ateismus, jehož vznik dává do souvislosti s osvícenským racionalismem, který chápe člověka a společnost mechanicky. Dalšího prudkého odsudku se dočkal třídní boj.²¹⁵

²¹⁴ Srov. JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, str. 398, čl. 41. IN: Sociální encykliky

²¹⁵ Srov. *Centesimus annus*, str. 429, čl. 13. IN: Sociální encykliky

Třetí kapitola je věnována událostem roku 1989. Hlavním rysem 80. let jsou události revolučního charakteru, při kterých padlo několik diktátorských režimů v zemích střední a východní Evropy, ale i v Africe, Asii a zemích Latinské Ameriky.²¹⁶

Papež při těchto událostech vidí jako důležité působení církve na obranu lidských práv. Tyto změny daly vzniknout novým formám demokracie a přinášejí naději zemím doposud zmítaným v nespravedlnostech.

Čtvrtá kapitola se zabývá soukromým vlastnictvím. Papež se staví odmítavě jak je komunismu (marxistickému kolektivismu), tak ke kapitalismu. Z hlediska určení má každý člověk právo na soukromé vlastnictví, statky však musí být rozdělovány spravedlivě. Velmi důležitý výrobní faktor je lidská práce. Požadavek lidí po kvalitě života je zcela oprávněný, skýtá však v sobě nebezpečí v podobě konzumismu.²¹⁷ Kromě problému konzumismu je velmi znepokojivá i otázka ekologie, která s ním těsně souvisí.²¹⁸ „Člověk, který je více v zajetí touhy po majetku a po požitku než po bytí a rozvoji, nemírně nedisciplinovaným způsobem spotřebovává zdroje země i zemi samu.“²¹⁹ Člověk by se měl chovat vůči zemi a zdrojům s pokorou, být dobrým správcem a nezneužívat zemi k prosazení svých cílů za účelem zachování svého pohodlí.

Papež dále zdůrazňuje důležitost manželství a odvolává se na encykliku *Sollicitudo re socialis*, ve které kritizuje kampaně zaměřené na kontrolu porodnosti. Tyto kampaně označuje jako „*novou formu útlaku*“²²⁰, při které je potlačeno právo osoby na svobodné rozhodování, stejně jako odporují kulturní a náboženské totožnosti celých národů.

V páté kapitole hovoří o nejzákladnějších právech člověka v nově stvořené svobodné společnosti, tak, jak odpovídají demokratickým ideálům. Z nejdůležitějších práv uvádí právo na život a právo žít v úplné rodině, jejíž klima odpovídá požadavkům na správný tělesný i duševní vývoj dítěte. Dále zdůrazňuje právo člověka využívat svůj rozum při hledání pravdy, právo na práci, právo na získávání obživy (těžit ze statků země), právo založit svobodně rodinu, vychovávat děti a odpovědně využívat svou sexualitu.²²¹ „*Zdrojem a syntézou těchto práv je v určitém smyslu náboženská svoboda,*

²¹⁶ Srov. *Centesimus annus*, str. 436, čl. 22. IN: Sociální encykliky

²¹⁷ Srov. *Centesimus annus*, str. 450, čl. 36. IN: Sociální encykliky

²¹⁸ Srov. *Centesimus annus*, str. 451, čl. 37. IN: Sociální encykliky

²¹⁹ Srov. *Centesimus annus*, str. 452, čl. 37. IN: Sociální encykliky

²²⁰ JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, str. 337, čl. 25 IN: Sociální encykliky

²²¹ Srov. *Centesimus annus*, str. 461, čl. 47. IN: Sociální encykliky

*chápaná jako právo žít v pravdě vlastní víry a v souladu s transcendentní důstojností vlastní osoby.*²²²

Dle Jana Pavla II. je přijatelný pouze ten stát či ta forma demokracie, která staví na určitých hodnotách a respektuje základní práva, která odpovídají lidské přirozenosti. Právo na život je jedním z nejdůležitějších.

²²² Srov. JAN PAVEL II., Poselství k Světovému dni míru r. 1988. Citace IN: Sociální encykliky, str. 461

10 Přehled dokumentů a vývoj lidských práv

Název dokumentu	Autor	Rok	Vývojová linie
Mirari vos arbitramur	Řehoř XVI.	1832	Svoboda svědomí a vyznání je nepřijatelná. Řehoř XVI. ztotožňuje svobodu svědomí a náboženství s náboženskou lhostejností a proticírkevním postojem. Tvrdý boj proti liberalismu.
Quanta Cura a Sylabus	Pius IX.	1864	Podobný přístup. Pius IX. kritizuje odluku církve a státu. Vyžaduje mocenské zajištění víry.
Immortale Dei	Lev XIII.	1884	Náznak první změny postoje církve vstříc k demokracii. Stát má stavět na křesťanském základu, ale víra by se neměla vynucovat násilím.
Libertas praestantissimum	Lev XIII.	1888	Přelomová encyklika ve věcech chápání lidských práv a náboženské svobody. Posun je viděn v tom, že zde dochází k částečnému uznání lidských práv a náboženských svobod. Dotýká se témat, jako je náboženská svoboda, svoboda projevu a tisku, svoboda vyučování a svoboda svědomí.
Rerum novarum	Lev XIII.	1891	Reaguje na změnu politických a ekonomických poměrů. Přihlášení se církve k demokracii. Formuluje sociální učení církve, vyjadřuje se k dělnické otázce.
Pascendi Dominici gresis	Pius X.	1907	Encyklika se zabývá modernismem. Papež v této encyklice odsoudil nihilismus a relativismus, stejně jako modernismus a agnosticismus.
Quadragesimo anno	Pius XI.	1931	Vydaná k výročí <i>Rerum novarum</i> . Jak <i>Rerum novarum</i> , tak i <i>Quadragesimo anno</i> se zabývají lidskými právy na příkladu dělnické otázky, tehdejšímu hlavnímu společenskému problému.
Pacem in terris	Jan XXIII.	1963	Encyklika přijímá poselství <i>Všeobecné deklarace lidských práv</i> . Též na církevní půdě vnáší pojem univerzality lidských práv. Reaguje na problémy tehdejší doby – odmítá násilí a diskriminaci, vyzývá k toleranci, porozumění a spolupráci v mezinárodních vztazích a k důslednému dodržování lidských práv. Požaduje dále zákaz atomových zbraní, ukončení závodů ve zbrojení a zahájení odzbrojování.
Gaudium et spes	Dokument II. vatikán. koncilu	1965	Konstituce světu sděluje, že jednou z nejhorších forem porušování lidských práv je válka. Lidská důstojnost je pro dokument stěžejní téma.
Dignitatis humanae	Dokument II. vatikán. koncilu	1965	Vyvrcholení vývoje a celého procesu formulování lidských práv v církvi. Svoboda náboženského vyznání neboli náboženská svoboda, je podle dokumentu jedno z nejdůležitějších lidských práv.
Centessimus annus	Jan Pavel II.	1991	Tvrdá kritika komunismu jako systému potírajícímu lidská práva. Jedině rozvoj demokracie zabrání šíření komunismu.

11 Katolická církev a otázka náboženské svobody, vývoj politické situace v Československu po roce 1948

Po nástupu totality v roce 1948 se v Československu dramaticky změnila situace, proticírkevní režim v čele s Komunistickou stranou zahnal církev do defenzivy. Církev v souladu s encyklikou *Divini Redemptoris* papeže Pia XI. odmítá komunismus jako s katolickou vírou zcela neslučitelný.²²³ „*Proti neoprávněným násilnostem poškozujícím církev biskupové argumentovali odvolávkami na Boží práva, což sice nemohlo nedojítat člověka věřícího v Boha, ale co bylo směšné v očích režimu, který svou programovou ideologií žádného Boha neuznával. Dochází tak k frontální srážce, při níž byla katolická církev sražena na kolena.*“²²⁴

To mělo za následek agresivní proticírkevní akce. Během nechvalně proslulé Akce K došlo ke zlikvidování mužských klášterů, přičemž byla většina řeholníků internována do centralizačních klášterů. Ve stejný den byla v Akci P násilně sloučena řeckokatolická církev s pravoslavnou.

Následovala postupná likvidace ženských řeholních společenstev a jejich vytěsňování ze společnosti. Tato likvidace byla pozvolnější z důvodu vznikajících potíží s nahrazováním školeného personálu v nemocnicích a sociálních zařízeních. Z většiny řeholnic se staly dělnice a pomocné pracovnice v továrnách.

Dále byly v průběhu 50. let zinscenovány monstrprocesy spojené s dlouholetými tresty pro asi 1 000 kněží a řeholníků, přičemž asi 20 z nich skončilo život předčasně justiční vraždou nebo smrtí ve vazbě či vězení. Veškerá elita národa, včetně mnoha církevních činitelů a řeholníků, byla vězněna nebo internována. Mnohým kněžím byl odebrán souhlas s výkonem služby (Vládní nařízení č. 219/49 Sb., paragraf 16, odst. 1: „Jakoukoli duchovenskou činnost mohou vykonávat světští i řeholní duchovní jen se státním souhlasem.“), nebo byli alespoň přeloženi do mrtvých farností, zbytek byl zastrašen, izolován a dezinformován.

Je zrušeno církevní školství, teologické fakulty omezeny v činnosti. Tolerovány byly pouze formální projevy religiozity, jako například svátosti. Po tuto dobu se církev

²²³ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 30

²²⁴ Srov. Tamtéž, str. 30

mohla ve skrytosti projevat jen řídce. V Brně organizuje biskup Stanislav Krátký spolu s Felixem M. Davídkem tajné teologické studium.²²⁵

Františkáni a salesiáni se pokusili o pokračování existence, salesiáni se zaměřují s využitím odkazu svého zakladatele Dona Bosca na práci s mládeží a realizují první tábory pro mládež.

Laici vytvářejí duchovní společenství především okolo svých rodin nebo přátel. V žalářích věznění kněží organizují pro spoluvězně studium a udělují jim svátosti. Rokem 1948 počínaje se otevírá celá komplikovaná etapa vztahu církve a státu, která končí až rokem 1989.

Karel Skalický popisuje v tomto období pět strategií chování církve vůči režimu: církev s režimem kolaborující, církev stojící vůči režimu v pasivní rezistenci, církev s režimem koexistující a církev kontestující, neboli veřejně usvědčující režim z pokrytectví a licoměrnosti.²²⁶

11.1 Skrytá církev

V tuto dobu se v Československu objevuje tzv. Podzemní církev, nebo také skrytá, tajná či mlčící církev. Je to obecné označení aktivit místní církve, které z důvodu pronásledování křesťanů nemohou být vykonávány veřejně. Do skrytosti se podle míry represí přesouvá část (např. teologické studium, výchova mládeže, samizdat, náboženské spolky či neformální komunity, sama křesťanská praxe) nebo veškerá činnost církve (včetně svěcení a činnosti kléru). Tajná činnost je pak navenek prezentována jako nenáboženská soukromá aktivita.

Snahou je také udržet existenci kléru, který může rozšířit pouze biskup. Proto papež udělil místním církvím soubor dispensí tzv. mexické fakulty, které zjednodušovaly náboženský život církve v ohrožení.

Tajně vysvěceným biskupům (tj. neveřejně a bez nutného státního souhlasu) se však nedaří dlouhodobě skrývat svoji činnost před STB. Noví kněží jsou svěceni zpravidla tajnými biskupy. V 50. letech tak bylo tajně vysvěceno celkem 12 biskupů, mezi nimi například František Tomášek, budoucí arcibiskup a kardinál a také účastník druhého vatikánského koncilu.²²⁷ Hlavními osobnostmi, kolem nichž se zakládají

²²⁵ Srov. FIALA, P. HANUŠ, J. Skrytá církev, str. 61

²²⁶ Srov. SKALICKÝ, K. Radost a naděje, str. 29

²²⁷ Srov. FIALA, P. HANUŠ, J. Skrytá církev, str. 80-85

skupinky tajné církve, jsou například Josef Zvěřina, Oto Mádr nebo Felix Maria Davídek.

Skrytá společenství si dodnes uchovávají svoji působnost v mnoha místech světa, kde se nemohou z důvodu pronásledování a projevovat naplno. Aktivity místních církví se odehrávají například v Číně, dříve v zemích východního komunistického bloku. Paralely lze hledat od počátku 20. století v Mexiku, v 17.-19. století v Japonsku a až po pronásledování křesťanů antickém Římě.

11.2 Normalizace

Od konce 60. let do začátku 70. let dochází k jistému uvolnění, charakterizovanému obměkčením režimu, který se projevilo propouštěním vězňů na amnestie, rehabilitacemi a obsazováním některých volných biskupských stolců. Jistá část duchovních získává státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Církev obnovuje část svých činností, ožívají formálně dosud nezrušené řády, učitelé se vrací na teologické fakulty. Většina dosud tajných aktivit však zveřejněna nebyla.

Po invazi sovětských vojsk na území Československa v roce 1968 přichází po krátkém období trvajících nadějí normalizace a represe režimu začínají nanovo. Tentokrát mají podobu ve formě policejní šikany, odebrání státních souhlasů k výkonu duchovenské činnosti, propouštění ze zaměstnání, infiltrací agentů a spolupracovníků STB do církve a až na výjimky bez ambicí fyzické likvidace osob. Polovina ze dvou tisíc farností nemá faráře, biskupská místa jsou obsazena pouze ve 2 ze 17 diecézí.²²⁸

Proto se opět část církevních aktivit přesouvá do skrytosti, především duchovní život, teologické studium, studium bohosloví a řeholní řády vůbec. Podzemní církve se personálně prolínala nebo stýkala s veřejnou částí církevní hierarchie tam, kde byla důvěra, že nedochází ke kolaboraci s režimem. Veřejně byly prováděny také tolerované náboženské úkony, jako byly svátosti, návštěvy bohoslužeb a poutě, přestože se je často pokoušela STB znepříjemnit. V té době bylo snahou i propojit náboženský disent s kulturním a politickým (Charta 77).²²⁹

Svěcení tajných kněží vykonávali buď tajní biskupové, nebo oficiální biskupové z Polska (Karol Wojtyła) a z východního Německa (například biskup Maisner). Některé činnosti se v oficiálních i skrytých strukturách církve dařilo koordinovat díky třem

²²⁸ Srov. LIŠKA, O., *Církev v podzemí a společenství Koinótés*, str. 38

²²⁹ Srov. LIŠKA, O., *Církev v podzemí a společenství Koinótés*, str. 27-42

tajným grémiím, které tvořili řeholníci, klérus, laici, s dobrým napojením na Vatikán a arcibiskupa Tomáška.²³⁰

Církev je po Druhém vatikánském koncilu, jak je psáno výše, přiblížena světu. Vatikán vede skrze Agostina Casaroliho vyjednávání o "*modus vivendi*". Přestože z komunikace se skrytou církví zaznívá jasný hlas: "*raději žádné biskupy, než kolaboranty*", jsou v roce 1972 vybráni kandidáti, a posléze vysvěceni na biskupy. Vzhledem ke svému často neformálnímu základu byla podzemní církevní aktivita velmi ekumenická (tj. s dobrými vztahy mezi různými církvemi a denominacemi) a ochotně navazovala na modernizační tendence Druhého vatikánského koncilu.²³¹

11.3 Sdružení katolického duchovenstva – *Pacem in terris* (SKD PIT)

Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris* (SKD PIT) bylo komunistickými úřady iniciované a podporované sdružení katolických duchovních kolaborujících s komunistickým režimem v Československu. Fungovalo v letech 1971-1989 a svoje jméno přijalo po encyklice papeže Jana XXIII., se kterou ovšem nemělo nic společného. Navazovalo na činnost spolku Mírového hnutí katolického duchovenstva (MHKD), trvajících v letech 1966-1968, a Díla koncilové obnovy (DKO).

DKO již nebylo sdružením výlučně kněžským a významnou úlohu v něm sehrávali řeholníci a laici. „*DKO mělo především přispět k realizaci závěrů II. vatikánského koncilu a k návratu právoplatných biskupů do čela jejich diecézí. Zakládající shromáždění DKO se konalo na Velehradě ve dnech 14. a 15. května 1968 (hnutí se ustavilo s vědomím úřadů, ale bez jejich souhlasu). Tajně vysvěcení biskupové zde poprvé předstoupili před veřejnost*“²³²

Krátce poté se začali vracet postupně do svých diecézí právoplatní biskupové – ovšem ne na dlouho. Vpád vojsk Varšavské smlouvy na území Československa dne 21. srpna znamenal změnu ve vedení dosavadní náboženské politiky. DKO bylo zařazeno mezi kontrarevoluční organizace. Po personálních změnách ve vedení Sekretariátu pro věci církevní nastal další obrat k horšímu a v roce 1968 byla jeho činnost ukončena. Členové bývalého sdružení byli označeni za „nepřátelské osoby“. „*První myšlenky na založení nové státní organizace přišly od těch, kteří museli v roce*

²³⁰ Srov. LIŠKA, O., *Církev v podzemí a společenství Koinótés*, str. 37

²³¹ Srov. tamtéž, str. 38

²³² VAŠKO, Václav. *Církevněpolitický vývoj Československa (1938-1989)*, str. 286.

1968 ukončit činnost MHKD, a straničtí a státní funkcionáři to přivítali. Režimu loajální kněží byli přijati 12. 5. 1970 ministrem kultury ČSR M. Brižkem a k 25. výročí osvobození ČSSR veřejně vyhlásili svůj distanc od protisocialistických sil a slíbili pomoc vládě státu.²³³

Federální SKD PIT pak bylo oficiálně ustanoveno za účasti přibližně 400 duchovních dne 17. 11. 1971 v Praze. Tohoto slavnostního zasedání se účastnili mimo jiné Josef Vrana z Olomouce, Karel Jonáš z Hradce Králové nebo Antonín Veselý z Českého Těšína. Předsedou SKD PIT ČSSR byl zvolen Václav Medek, docent Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích.

Struktura SKD PIT se v Československu členila se na národní a krajské organizace. Příslušnost ke SKD PIT zejména v sedmdesátých letech rozhodovala o udělování státní souhlasu k výkonu kněžské činnosti, nutného k výkonu funkce. Z tohoto důvodu docházelo často k pouze formálnímu členství, aniž by to znamenalo souhlas s ideologií sdružení. Státní orgány poskytovaly sdružení podporu až do podzimu 1989. Hlavním účelem sdružení bylo především podryvání autority církevní hierarchie zevnitř a podpora komunistických orgánů v tažení proti kněžím, nesouhlasícím s režimem. Celková prezentace postojů vyhovujících režimu byla předkládána jako oficiální stanovisko katolické církve. Hlavním cílem SKD PIT byla tedy politická činnost. Sdružení mělo podporovat politiku KSČ a politickými prohlášeními dokládat podporu režimu ze strany české katolické církve a schvalovat jeho církevní politiku, což mělo být dokladem toho, že v Československu neexistuje náboženský útlak.

Poslední důležitou složkou činnosti bylo ovlivňování církevního života a nálad mezi věřícími ve prospěch režimu a jeho cílů. K tomu mělo sdružení napomoci to, že mu stát předal pod kontrolu Českou katolickou charitu a veškerou produkci státem povoleného katolického tisku (především Katolické noviny) a katolické literatury.

Něco málo smysluplného ovšem SKD PIT přece jen vytvořilo. Šlo o vydávání časopisu Teologické studie v letech 1982-1989, kde kromě řady spisů nevalné úrovně vyšla například série děl apoštolských a církevních otců, jakými byli například Tertullianus, Eusebius Pamphili a Socrates Scholasticus.²³⁴

Počátek konce pro SKD PIT se započal v době pontifikace Jana Pavla II. Papež od počátku vůči tomuto sdružení dával najevo svůj negativní, odmítavý postoj, který kopíroval názor většiny věřících i církevní hierarchie. Ovšem až do listopadových

²³³ ŠIMKOVÁ, Lenka. Katolické noviny v letech 1968 -1989, str. 96-97

²³⁴ Srov. BALÍK, S., HANUŠ, J., Katolická církev v Československu 1945 – 1989, str. 135.

událostí roku 1989 se sdružení těšilo ochraně ze strany státu, tudíž nebylo možné proti jeho existenci činit oficiální kroky.

12 Charta 77 – vznik a reakce katolické církve na její založení

V roce 1977 SKD PIT pochopitelně nechybělo v řadách těch, kteří hlasitě a veřejně odsuzovali Chartu 77.²³⁵

Odpor české společnosti proti komunistické diktatuře se promítl do vzniku neformální občanské iniciativy, která kritizovala politickou a státní moc za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž plnění se zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách. Pojmenovaná byla podle dokumentu Charta 77. Autory, organizátory a prvními signatáři byli Jan Patočka, Jiří Němec, Václav Havel, Ladislav Hejdránek, Zdeněk Mlynář, Pavel Kohout, Petr Uhl, Ludvík Vaculík a Jiří Hájek. Významný podíl na ní měl i katolický disent. Do přípravy tohoto dokumentu se zapojili totiž také mnozí katoličtí duchovní (Václav Malý, Otto Mádr, Josef Zvěřina) i laici (Jiří Němec, Ivan Medek, atd.). Další významnou osobností byl evangelický duchovní Miloš Rejchrt.

Jedním ze základů Charty se stal zejména Otevřený list katolíků vězněných pro víru z roku 1968. V 70. letech byl ale dialog s disidentským prostředím pro církev složitý a obtížný a účast katolíků v Chartě 77 vyvolávala rozporuplné reakce. Bylo to dáno výhradami ke spolupráci s marxisty a bývalými členy KSČ (jakým byl např. Jiří Hájek, bývalý ministr školství v 60. letech).

Právě kněží jako Mádr, Zvěřina a Malý se ale nakonec stali nejbližšími duchovními poradci arcibiskupa Tomáška a přispěli k přehodnocení jeho stanoviska k tomuto dokumentu. „*Chartisté svým protestem chtěli ukázat také to, co tvrdil i koncil – že totiž idea lidských práv je nadřazena konkrétní legislativní úpravě; pokud ta se neřídí demokratickou legitimitou a dodržováním lidských práv, jde o špatnou úpravu*“.²³⁶

První mluvčí profesor Jan Patočka byl také první obětí represí komunistického režimu vůči signatářům Charty 77, když 13. března 1977 po několikahodinovém výslechu zemřel. Jeho pohřeb v Břevnově se stal významnou událostí protikomunistického odporu. Nekrolog četl Ladislav Menzel, který v červenci následujícího roku předčasně zemřel. Signatáři reprezentovali odlišná povolání,

²³⁵ Srov. BALÍK, S., HANUŠ, J. Katolická církev v Československu 1945 – 1989. str. 137.

²³⁶ BREINDL, F. Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN, str. 95

politické postoje i náboženská vyznání. Řada z nich se po Sametové revoluci v roce 1989 výrazně zapojila do veřejného života.

Přestože byl počet signatářů Charty vzhledem k celkovému počtu obyvatel Československa malý, je dodnes Charta 77 považována za jednu z nejvýznamnějších akcí odporu vůči předlistopadovému režimu v období normalizace po roce 1968. Naděje na ovlivnění situace v jedné ze zemí bývalého sovětského bloku se však vyplnily jen částečně, přestože Charta měla u prostých lidí obrovské sympatie. Stalo se tak na rozdíl od o tři roky později založeného polského odborového hnutí Solidarita, které se brzy stalo masovým, vyzvalo komunistický režim ke střetu v boji o politickou moc a později i významně přispělo k jeho pádu.

Od roku 1948 byli křesťané v Československu pronásledováni. Nejrůznější formy jejich obrany i boje získaly po roce 1977 nový prostor působnosti právě v Chartě 77. Dokumenty, které byly Chartou vydány a které zde níže předkládám, nemohou zachytit všechny myšlenkové proudy poznamenávající křesťanská společenství a diskuze, které probíhaly mezi představiteli mnohdy lišících se stanovisek, ale mohou dát soudobému čtenáři náhled na tehdejší formu vzpoury proti režimu z pohledu křesťanů.

V 70. letech byl ale dialog s disidentským prostředím pro církev složitý a obtížný a účast katolíků v Chartě 77 vyvolávala rozporuplné reakce. Tehdejší arcibiskup Tomášek nehodnotil Chartu 77 příliš kladně. Bylo to dáno jeho výhradami ke spolupráci s marxisty a bývalými členy KSČ. *„Téměř polovina zakladatelů Charty 77 měla zkušenosti s účastí v komunistickém hnutí. Hana Mejdrová se do něj zapojila ještě v demokratických poměrech předválečné republiky. Miloš Hájek se napojil na ilegální komunistický odboj na počátku protektorátu. Josef Vohryzek se stal komunistou ve švédském exilu jako mladý dělník krátce po skončení války. Anna Marvanová a Jiří Hájek se dostali do komunistické strany sloučením ze sociální demokracie.“*²³⁷

Jejich prvotní nadšení, spojené s budování míru po válce, se ovšem dostalo do střetu s odhalením totalitní podstaty stalinismu a tak se své komunistické minulosti dříve, nebo později zbavili. *„Pronásledovanými za náboženskou víru se stali například Václav Malý, nebo Marie Rút Křížková.“*²³⁸ Právě kněží jako Václav Malý, Otto Mádr a Václav Zvěřina se ale nakonec stali nejbližšími duchovními poradci arcibiskupa Tomáška a přispěli k přehodnocení jeho stanoviska k tomuto dokumentu.

²³⁷ JECHOVÁ, Květa. Lidé Charty 77, str. 17

²³⁸ JECHOVÁ, Květa. Lidé Charty 77, str. 17

13 Otázka lidských práv na příkladu náboženské svobody v dokumentech Charty 77

Charta 77 vydala celkem 15 dokumentů „O náboženských právech a svobodách a jejich potlačování“. Tyto dokumenty byly uspořádány do sborníku Dokumenty Charty 77, vydaného ve třech svazcích. Sborník byl vydán v roce 2007 a odtud jsem převážně čerpala.

Charta 77 mimo jiné vydala také velké množství dokumentů zabývajících se porušováním lidských práv v Československu, které s mým tématem úzce souvisí, avšak prostor zde dám pouze dokumentům, které hovoří o náboženských právech. Obecně lze shrnout, že Charta 77 ve svých dokumentech poukazuje především na to, že vládnoucí strana KSČ při uplatňování svých politických cílů nepokrytě porušuje všechny pakty a úmluvy o lidských právech, včetně těch, jež se sama svým podpisem zavázala dodržovat. Dochází i k porušování a ignorování samotné Ústavy ČSSR. Jedná se hlavně o porušování článku 32 o náboženské svobodě. Za to, že Charta 77 na tento fakt, mimo jiných, poukazovala, byli její signatáři a sympatizanti tvrdě stíháni.

„O svobodě svědomí a vyznání a o náboženských právech v Československu“
(22. 4. 1977)

Tento první, dá se říci úvodní dokument, popisuje stav lidských práv v Československu, včetně stavu náboženské svobody. Text v dokumentu vítá přijetí mezinárodních dohod, jakými jsou dokumenty OSN, Helsinský pakt, Úmluva o boji proti diskriminaci, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.

Omezování Komunistické strany v naplňování občanských, politických a náboženských práv vidí ve světle těchto dokumentů jako protiprávní jednání na občanech, kterým je tímto bráněno užívat práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Právě tato práva jsou zakotvena v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech. Chartě 77 vadí zejména nedodržování článku 18 – práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.

Dále je v Československu znemožněna svoboda projevu a svoboda vyhledávat a používat informace. Uvedený dokument protestuje proti diskriminaci lidí, hlásících se

k nějakému náboženství. Tato diskriminace je opět v přímém rozporu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech.

Pro věřící Charta požaduje v souladu s Paktem možnost rozvíjet a veřejně projevovat své náboženské přesvědčení, aniž by to mělo negativní vliv na jejich postavení ve společnosti. Zastánci různých tradic mají mít ve společnosti stejné postavení. Nucení občanů k podřízenosti a ke sdílení stejných názorů, jako má vládní garnitura, pod hrozbou perzekuce a zamezení výkonu určitého povolání je protiprávní.

Zvláštní problém představuje realizace náboženského vzdělávání. Opět, v rozporu s mezinárodními pakty i Úmluvou o boji proti diskriminaci ve vzdělání, dochází k nemožnosti zajistit vhodnou náboženskou výchovu pro děti, která by odpovídala náboženskému přesvědčení rodiny. Tyto rodiny musí často čelit nátlaku ze strany státu.

Dále Charta upozorňuje na fakt, že je v Československu ve velké míře porušováno právo shromažďovací a sdružovací. To postihuje zejména církve a církevní spolky, neboť nemohou pořádat sjezdy, prožívat víru ve společenství a tím ji posilovat. S tím souvisí také otázka postavení duchovních. Postavení a práce duchovních jsou ve velké míře narušovány nevhodnou intervencí státní správy, která často bez důvodu odnímá státní souhlasy k výkonu duchovenské činnosti. Bez uděleného státního souhlasu je pak další činnost duchovních znemožněna. Duchovní jsou přitom přímí zaměstnanci církve, a to na základě zákona č. 218/1949 Sb.

Taktéž uchazeči o studium na teologických fakultách jsou často podrobováni necitlivým zásahům ze strany státu, který při tom nehledí na potřeby církve a uchazečů. Charta 77 v tomto dokumentu upozorňuje, že je nepřípustné, aby byla lidská práva, včetně práv náboženských, podřizována politickým a ideologickým cílům.

Žádost o propuštění uvězněného Jana Šimsy, zaslaná generálnímu prokurátorovi Jánú Fešejovi (11. 6. 1978)

Charta 77 se dopisem ze dne 11. 6. 1978 vymezuje vůči neodůvodněnému zadržení evangelického duchovního Jana Šimsy, ke kterému došlo dne 30. 5. 1978. Jan Šimsa byl neprávem nařčen z trestného činu pobuřování a Charta 77 žádá, vzhledem k neoprávněnosti jeho zatčení a jeho zdravotnímu stavu, aby došlo k jeho okamžitému propuštění.²³⁹

²³⁹ Pozn. Žádosti ovšem nebylo vyhověno ani po žádosti Miloše Rejchrtu v dopise adresovanému generálnímu prokurátorovi a Jan Šimsa byl dne 30. 8. 1978 odsouzen městským soudem v Brně k 8 měsícům odnětí svobody nepodmíněně. Srov. IN: Informace o Chartě 77, roč. 1, č. 9, str. 9-10..

Blahopřání Janu Pavlu II. ke zvolení papežem (30. 11. 1978)

Charta 77 reaguje na zvolení Karola Wojtyly papežem s nadějí, že v člověku, který je neúnavným bojovníkem proti komunismu, naleznou někoho, kdo se může spolupodílet na obhajobě lidských práv v Evropě i ve světě. V blahopřejném dopise, zaslaném dne 30. 11. 1978 jeho svatosti, nově zvolenému papeži Janu Pavlu II., vyjadřuje naději, kterou jeho zvolení přineslo.

Dopis žádající prezidenta republiky o udělení amnestie pro občany vězněné za činnost v občanských iniciativách (2. 12. 1981)

Charta 77 se ústy svých mluvčích obrací dopisem se žádostí o udělení amnestií k prezidentu republiky Gustávu Husákovi. V dopise reaguje na udělení vysokých trestů odnětí svobody signatářům Charty 77. Tito lidé jsou souzeni naprosto neoprávněně pouze za svojí činnost, vedoucí k nápravě křivd a dodržování zákonů, a za šíření myšlenek boje za svobodnou kulturní tvorbu a náboženskou činnost.

Dopis vládě ČSSR s návrhem, aby vláda předložila madridské konferenci návrhy k zabezpečení svobody přesvědčení a náboženského vyznání (3. 3. 1982)

Charta 77 se obrací svým dopisem na vládu ČSSR, aby v předvečer madridské konference předložila konferenci své požadavky vedoucí k výše uvedeným svobodám. Požadavky jsou shrnuty v jedenácti bodech a odvolávají se na Všeobecnou deklaraci lidských práv, Chartu OSN a oba dva mezinárodní pakty. Požadují:

1. svobodu náboženství pro všechny občany,
2. svobodu shromažďování a sdružování v církevních spolcích i mimo ně,
3. možnost pro církve i jednotlivé občany komunikovat mezi státy,
4. právo projevovat svoje názory veřejně, veřejně se vyjadřovat k různým náboženským otázkám prostřednictvím knih, publikací, sdělovacích prostředků i jinak,
5. právo rodičů vychovávat a vést své potomky ve víře, aniž by jim hrozilo stíhání,
6. svobodný přístup ke vzdělání pro všechny občany bez rozdílu, včetně práva na bohoslovecké vzdělání,
7. umožnění existence církevních sdružení, řádů a kongregací a umožnění komunikovat s odpovídajícími seskupeními v zahraničí,

8. respekt ze strany státu vůči výše uvedeným uskupením a zachování jejich suverenity,
9. stejná práva pro církevní spolky, jako pro všechny ostatní organizace,
10. zachování výše zmíněných práv; jejich omezení se připouští pouze za zcela mimořádných okolností předem uzákoněnou formou,
11. odmítnutí náboženské nebo ateistické propagandy.

Protestní dopis prezidentu republiky, Federálnímu shromáždění, vládě ČSSR a ministerstvu kultury ČSR proti porušování náboženských práv a svobod (10. 3. 1982)

Protestní dopis upozorňuje na to, že se církve a věřící musí stále potýkat s mnoha překážkami ve svém životě, které jim klade do cesty vládní garnitura. Přestože se představitelé vlády ČSSR i čelní představitelé církevních organizací snaží vzbudit mezi občany i navenek do světa dojem, že církve jsou zde podporovány a že zejména katolická církev má zde dobré postavení, není to pravdou, mnohá fakta hovoří o opaku. Protináboženská kampaň je stále zesilována, věřící lidé jsou režimem pronásledováni a diskriminováni.

Porušování náboženské svobody se též dotýká omezení svobody tisku náboženské literatury. Vydávání teologických knih je omezeno, týdeník Katolické noviny je zmanipulovaný a stal se z něj nástroj komunistické propagandy.

Většině řeholních řádů je znemožněna činnost a teologická studia jsou také omezena, teologické fakulty jsou paralyzovány. Na kněze je vyvíjen nátlak ke vstupu do kolaborantského sdružení Pacem in terris, je porušována svoboda shromažďování.

Kněží i laici, kteří projevují veřejně náboženskou činnost, jsou vězněni. Jedním z vězněných byl v roce 1981 i současný pražský arcibiskup, kardinál Dominik Duka. Kvůli jeho „prohřešku“ (jednou sloužil liturgii bez státního souhlasu), byl proveden záťah policií se psy na domov řeholnic – dominikánek v Kadani. Došlo zde k ponižujícímu zabavování jejich osobních věcí. Všechna obvinění, která byla proti řeholnicím v důchodu vznesena, byla zcela uměle vykonstruovaná, snad proto, že policie neshledala v domově žádné věci, ani tiskoviny, které by obsahovaly informace protiprávního charakteru. Následovaly prohlídky u mnoha dalších farností. Též na Slovensku jsou kněží i laici perzekuováni.

Dále dokument upozorňuje na svévolný výklad zákonů, především co se týče maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi.

Dopis je adresován kromě výše uvedeným také papeži Janu Pavlu II., kardinálu Františku Tomáškoví a kněžské organizaci *Pacem in terris*.

Analýza zákonných norem a jejich interpretace československými soudy při procesech proti obviněným z tzv. maření státního dozoru nad církvemi, zasláná Fedrálnímu shromáždění ČSSR, Nejvyššímu soudu ČSSR, místopředsedovi vlády ČSSR a řediteli Státního úřadu pro věci církevní (8. 7. 1982)

Tento dokument se opět vrací k výkladu zákona, týkajícího se státního dozoru nad církvemi.²⁴⁰ V duchu špatné interpretace tohoto zákona byli odsouzeni další občané. Charta 77 obdržela rozbor oněch norem, které postupuje kompetentním orgánům, a bude se dále zasazovat o správnou interpretaci tohoto zákona.

Otevřený dopis americkému baptistickému kazateli Billu Grahamovi o zneužití jeho výroků československými sdělovacími prostředky (22. 12. 1982)

V říjnu 1982 se v ČSSR konala návštěva amerického kazatele Billa Grahama. Jeho výroky při jeho vystoupeních byly však tehdejšími médii zkresleny a zmanipulovány k propagandě. Charta 77 se ústy Miloše Rejchrtů otevřeným dopisem omlouvá za zneužití jeho slov ve prospěch KSČ o svobodě náboženského vyznání v Československu. Celá návštěva p. Grahama byla zneužita ke zlehčení situace v ČSSR v oblasti porušování lidských práv a náboženské svobody.

Dopis vedoucímu Státního úřadu pro věci církevní v Praze V. Janků o porušování zákonů v oblasti náboženského života, upozorňující na dřívější podání Charty 77 (10. 1. 1983)

V roce 1983 došlo k personální výměně ve funkci vedoucího Státního úřadu pro věci církevní. Namísto obávaného Karla Hruzy nastoupil Ing. Vladimír Janků. Charta se na nového ředitele obrací s nadějí a prosbou, aby již nedocházelo k porušování práv katolické církve, která (a nejenom ona) byla předchozím ředitelem tvrdě stíhána.

²⁴⁰ Pozn. Dokument se týká paragrafu č. 178 „Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi“, který byl vydán v roce 1949 a byl klíčem k právnímu postihu církevních činitelů i věřících.

Charta reaguje především na paragraf č. 178, který ve výše uvedeném dokumentu rozporovala. Zmíněný paragraf pojednává o tzv. maření státního dozoru nad církvemi. Jde o to, že výklad paragrafu je v rozporu s přijatými pakty o občanských právech. Charta rovněž poukazuje na fakt, že ve věznicích je stále zadržováno několik duchovních, kteří jsou vězněni neoprávněně pouze pro svoje názory.

Dopis prezidentu republiky Gustávu Husákovi o perzekuční akci policie proti příslušníkům řádu františkánů (3. 5. 1983)

Charta 77 se obrací svým dopisem k prezidentovi Gustávu Husákovi. Reaguje tím na neoprávněný zásah proti příslušníkům řádu františkánů, proti nimž byl proveden zásah ve dnech 27.-29. 3. 1983. Postiženo bylo asi 250 osob. Dále byly provedeny domovní prohlídky v řadách soukromých bytů, domů a farností. Řeholníci byli perzekuováni, přestože již mírněji nežli v 50. letech. Přesto je jim znemožněno důstojně žít a vykonávat své poslání.

Veškeré jednání ze strany státu, které si klade za cíl perzekuovat jakkoliv příslušníky řádu, je protiprávní (toto tvrzení se opírá o paragraf č. 259 a č. 236 trestního zákona). Tato akce vyvolala v řadách věřících rozsáhlé protesty. Dopis s 3 397 podpisů katolíků a protestantů byl adresován kardinálu F. Tomáškoví. Jednalo se o největší protestní akci po roce 1968.

Dopis Federálnímu shromáždění ČSSR a Úřadu pro věci církevní o situaci a pronásledování řeholí v Československu (12. 12. 1984)

Další dokument, který se zabývá problematikou pronásledování řeholí. Nezákonné pronásledování řeholních společenství odstartovaly události v roce 1950, kdy došlo k násilnému uzavření klášterů a umístění řeholníků a řeholnic do internačních táborů, kde se jim dostávalo nelidského zacházení. Mnoho z nich bylo uvězněno. Po jistém zmírnění represí dochází v 80. letech k jejich opětovnému stupňování, přestože podle platných zákonných norem je existence řeholních společenství plně legální.

Charta ve svém dopise apeluje na státní orgány, aby podnikly kroky vedoucí k odstranění těchto skutečností a řeholníkům byly navráceny jejich práva.

Vyjádření podpory podpisové petiční akci moravských katolíků k situaci věřících občanů (29. 2. 1988)

Dokument reaguje na mohutnou podpisovou akci, která se konala na podporu věřících a domáhala se obnovení náboženské svobody. Autorem petice byl katolický aktivista Augustin Navrátil. Petice obsahovala 31 bodů, mezi nimiž se na prvním místě požadovala odluka církve od státu, tj. aby stát přestal zasahovat do vnitrocírkevních záležitostí, jakými jsou jmenování nových kněží a biskupů, studentů teologických fakult a fungování řeholních společenství.

Další body požadovaly dodržování demokratických svobod pro občany státu. Celkem se sešlo na 400 000 podpisů. K petici se vyjádřil i kardinál František Tomášek, který vyjádřil podporu všem podepisujícím. Ohledně petice vyšlo mnoho mylných prohlášení, mimo jiné Rudé právo dne 20. 2. 1988 otisklo informaci, ve které zdůraznilo, že se církev a její představitelé od petice distancují.

„Dopis Federálnímu shromáždění a vládě ČSSR, Sekretariátu pro věci církevní a kardinálu Tomáškovu protestující proti porušování náboženské svobody a útokům proti Chartě 77 při celonárodní katolické pouti“ (11. 3. 1988)

Dne 6. 3. 1988 se konala celonárodní katolická pouť a mše v katedrále Sv. Víta v Praze k příležitosti uctění památky blahoslavené Anežky České. Tato pouť byla však narušena řadou represivních opatření, jimiž porušila právo občanů na náboženskou svobodu. Taktéž byl u této příležitosti proveden útok proti Chartě 77.²⁴¹

Charta zformulovala protestní dopis proti uvedeným neoprávněným zásahům. Akci provázely lživé výroky STB, na jejichž základě bylo posléze zadrženo 17 signatářů Charty 77 pod záminkou narušování veřejného pořádku. Dva z nich byli dokonce trestně stíháni.²⁴² Československé vládní orgány se nařčení z potlačování svobody náboženství bránily vždy nějakou vykonstruovanou záminkou. Náboženská svoboda je sice zaručena a konání podobných akcí je umožněno, nicméně věřící se často potýkají s nepřímými zásahy, jako například komplikace v zaměstnání apod. Samotné akce jsou narušovány např. častými kontrolami na silnicích.

²⁴¹ Pozn. Asi deseti signatářům Charty 77 bylo za použití síly zabráněno v účasti na večeři s britským diplomatem Davidem Ratfordem, na níž byli pozváni do rezidence britského velvyslanectví.

²⁴² Pozn. Asi deseti signatářům Charty 77 bylo za použití síly zabráněno v účasti na večeři s britským diplomatem Davidem Ratfordem, na níž byli pozváni do rezidence britského velvyslanectví.

Tyto skutečnosti dávají v patrnost, že ve skutečnosti jde státním orgánům o vzbuzení protikatolické nálady a o to, aby co nejvíce omezily náboženskou svobodu. Tím je omezeno, ne-li znemožněno zajištění svobodného náboženského života, včetně jeho projevů.

Zpráva o brutálním zásahu proti shromáždění věřících v Bratislavě (29. 3. 1988)

Dokument reaguje na událost, která se stala dne 25. 3. 1988 v Bratislavě. Jednalo se o pokojné shromáždění, které bylo úřadům předem hlášené. Organizovali jej katoličtí aktivisté J. Ch. Korec, J. Čarnogurský a F. Mikloško. Cílem shromáždění bylo pokojnou formou vyjádřit požadavek obnovení náboženských svobod a dodržování lidských práv v Československu.

Shromáždění však bylo pod smyšlenou záminkou zakázáno a účastníkům byl znemožněn vstup na setkání. Opět se naplno rozjely policejní silniční kontroly, „osvědčený“ prostředek STB k zabránění účasti lidí na nějakém setkání. Setkání se přes všechny překážky uskutečnilo. Bylo však brutálně rozehnáno. Veřejná bezpečnost použila k napadení lidí vozy, kterými do nich najížděla, další rozhánění lidí se dělo za použití vodních děl, obušků a sirén. Mnoho lidí skončilo vážně zraněno, mezi nimi i zástupci zahraničních médií. Situace se opět neobešla bez zatýkání nevinných, v poklidu demonstrujících lidí. Zatčeno bylo asi 120 účastníků.

Prohlášení k rozsudku bratislavského soudu nad slovenským náboženským aktivistou Ivanem Polanským (6. 9. 1988)

Dne 30. 8. 1988 byl potvrzen rozsudek čtyř let odnětí svobody nad Ivanem Polanským. Odsouzen byl na základě zatčení, následujícím po domovní prohlídce, při které byla I. Polanskému zabavena katolická a samizdatová literatura. Byl obviněn z rozmnožování nelegálních písemností. Charta 77 za rozsudkem spatřuje politický proces a projev náboženské intolerance, a proto jej odsuzuje.

13.1 Shrnutí přehledu dokumentů Charty 77

Důvod, proč jsem po církevních dokumentech zařadila dokumenty Charty 77, je ten, že právě náboženská svoboda byla jednou z nejvíce odepíraných svobod jak papeži v 19. století, tak i komunistickým režimem. Církev však postupně skrze dlouhý vývoj došla k názoru, že náboženská svoboda je nutná, a již v ní nevidí útok na svou

legitimitu. Po pádu socialismu postupně u nás docházelo k obnově církevního života, a to i přes to, že v průzkumech ohledně náboženského vyznání se čím dál více lidí hlásí k ateismu. Církev se snaží lidská práva dále podporovat hlavně formou charity.

Závěr

Ve své práci jsem se pokusila poodhalit vývoj lidských práv a práva na náboženskou svobodu (nejen) na příkladu církevních dokumentů. Cílem diplomové práce bylo ukázat vývoj lidských práv na předložených pramenech, popsat linii, jež se táhla od 19. století do současnosti.

V první části své práce tedy popisují historii lidských práv a dokumenty, jež základní myšlenky lidských práv formulovaly, a dobové pozadí, ve kterém vznikaly. Ve druhé části jsem se věnovala lidským právům v církvi a církevních dokumentech před II. vatikánským koncilem. Třetí část navazovala obdobím II. vatikánského koncilu a obdobím krátce po něm. Čtvrtá část, věnovaná lidskoprávním problémům v dokumentech Charty 77, práci završila.

Celkově mohu říci, že ve sledovaném období jsem ukázala na analýze dokumentů, jak se idea lidských práv vyvíjela, jaký k ní zaujímali vztah jednotliví papežové a kdy a za jakých okolností se proměňovala.

Jak z práce vyplývá, ke skutečnému uznání práva na náboženskou svobodu ze strany katolické církve dochází až na II. vatikánském koncilu. 20. století bylo pro chápání lidských práv přelomové. Přestože po II. světové válce měl svět slušně nakročeno k tomu, aby se porušování lidských práv v takovém rozsahu ve světě již nemuselo opakovat, a v oblasti lidských práv se realizovaly další dohody a závazky, stav lidských práv, včetně práva na náboženskou svobodu či politického vyznání ve světě, je trvale neuspokojivý. Nemohu na tomto místě nejmenovat konflikty, které se dějí v současnosti především v Sýrii i jinde po světě. Nejčastěji dochází k porušování lidských práv v zemích, kde vládou totalitní režimy, ale i terorismus, násilí ve jménu náboženství, násilí páchané na ženách, na dětech, jsou další palčivé problémy současného světa.

Tyto skutečnosti dávají vzniknout otázce, zda není na místě změna dosavadní strategie na obranu lidských práv, kterou reprezentuje instituce OSN jakožto hlavní strážce lidských práv ve světě. Velký důraz kladu rovněž na osobní odpovědnost každého jednotlivce, jelikož společnost vytváří právě jednotlivci. Odpovědnost vnímám jako svobodu v jednání zároveň s přijímáním povinností, ale nejenom to. Pokusím se vyjádřit slovy Boženy Komárkové: „*Lidská práva od svých osvícenských počátků až po*

*poslední dokumenty OSN jsou výbavou člověka na cestu nedokonalým světem, aby v něm mohl žít odpovědně“.*²⁴³

Na druhou stranu, dalším problémem, který stojí za zamyšlení, je, kam až se otázka lidských práv dnes posunuje. Právo na náboženskou svobodu se opět dostává do problémů, tentokrát například kvůli právům homosexuálů. V některých zemích už byli obžalováni kazatelé, když citovali biblické odsouzení homosexuality. V mnoha zemích se projednává to, jestli je vhodné vystavovat náboženské symboly na veřejných místech. Dále aktuálně vyvstává ve společnosti otázka genderové a politické korektnosti a podobně. Někteří politici, například prezident Václav Klaus, vidí v politické korektnosti jedno z největších zel současnosti. Pod rouškou politické korektnosti pak trpí svoboda vyjadřování, svoboda tisku a podobně. Myslím, že lidstvo čeká ještě trnitá cesta k plnému pochopení a uplatňování lidských práv.

²⁴³ KOMÁRKOVÁ, B. Původ lidských práv, str. 144-145.

Seznam literatury

ARZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika, úvod a principy*. Brno: CKD, 2004. ISBN 80-7325-030-6.

BALLESTREM, Karl Von. *Katolická církev a lidská práva*. IN: *Communio*, Mezinárodní katolická revue, ročník 3/2006, strany 279-302.

BALÍK, S., HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: CKD, 2007. ISBN:978-80-7325-130-7.

BARTON, John. *Etika a Starý zákon*. Jihlava: Mlýn, 2006. ISBN 80-86498-15-8.

BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.

BREINDL, Filip. *Lidská práva ve vztahu Vatikánu a OSN*. Disertační práce TF JU, rok 2007.

BÜHLMANN, W. Jan XXIII.: *Zápas za budoucnost církve*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-709-X.

CÍSAŘOVSKÁ, B. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989 Sv. 1*. Praha: ÚSD AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-085-3.

CÍSAŘOVSKÁ, B. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989 Sv. 2*. Praha: ÚSD AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-086-0.

CÍSAŘOVSKÁ, B. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989 Sv. 3*. Praha: ÚSD AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-087-7.

Centesimus annus. Encyklika. Papež Jan Pavel II., 1991. IN: *Sociální encykliky*, Zvon, Praha: 1996. ISBN 80-7113-154-7.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Karmelitánské nakladatelství Kostelní vydří 2002. ISBN 80-7192-467-9.

Dokumenty o lidských právech. Praha: Mladá fronta 1969. ISBN 23-023-69 02. 17.

DUPLACY, J. a kol. *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. Bez ISBN.

DULLES, Avery, kardinál. *Náboženská svoboda: Změna a vývoj*. In: Teologické studie 1/2005, strany 82-89.

FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří, VYBÍRAL, Jan. *Katolická sociální nauka a současná věda*. Brno: CKD, 2004. ISBN 80-7021-513-5.

FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Skrytá církev*. Brno: CKD, 1999. ISBN 80-85959-39-9.

HANUŠ, Jiří. *Křesťanství a lidská práva*. Vyšehrad, Praha 2002. ISBN 80-7021-537-2.

HÝBNEROVÁ, Stanislava. *Evropská ochrana lidských práv v dokumentech*. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2002. ISBN 80-246-0498-1.

CHAPELLE, Philippe, De La. *Církev a deklarace lidských práv*. Řím: Křesťanská akademie, 1973. Bez ISBN.

Immortale dei. Encyklika. Papež Lev XIII., 1884.

JECHOVÁ, Květa. *Lidé Charty 77. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*, Praha, 2003. ISBN: 80-7285-031-8.

KOHÁK, Erazim. *Křesťané a lidská práva*. IN: Křesťanská revue LXVIII, 1/2001, strany 7-10.

KOMÁRKOVÁ, Božena. *Člověk a lidská práva, sbírka úmluv a deklarací*. Spektrum, Praha, 1990. ISBN- 80-7107-000-9.

KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*. Cramerius Helvetia, Švýcarsko, 1986. ISBN 3 85 770 088 2.

KOMÁRKOVÁ, Božena. *O svobodu a svědomí. Spisy Boženy Komárkové*, sv. č. 4 EMAN, Heršpice 1998. ISBN 80-86211-02-9.

KOMÁRKOVÁ, Božena. *Lidská práva. Spisy Boženy Komárkové*, sv. č. 1 EMAN, Heršpice 1997. ISBN 80-901854-4-4.

Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.

Libertas praestantissimum. Encyklika. Papež Lev XIII., 1888.

LIŠKA, Ondřej. *Církev v podzemí a společenství Koinótés*. Brno: Sursum, 1999. ISBN 80-85799-48-0.

MARITAIN, Jacques. *Člověk a stát*. Praha: Triáda, 2007. ISBN 978-80-86138-86-2.

- MAYER, Pavel M. *Právo na náboženskou svobodu*. IN: Res claritatis Monitor, publicistický čtrnáctideník, ročník VIII., číslo 6, strany 6-7.
- MURRAY, John Courtney. *The Problem of State Religion*. IN: Theological Studies, 12. 2. 1951, strany 155-178.
- MURRAY, John Courtney. *The Problem of Religious Freedom*. IN: Theological Studies, 25. 4. 1964, strany 503-575.
- MURRAY, John Courtney. *Freedom of Religion*. IN: Theological Studies, 6. 1. 1945, strany 85-113.
- OCKENFELS, Wiliam. *Katolická sociální nauka*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-081-8.
- Pacem in terris*. IN: Sociální encykliky, Zvon, Praha: 1996. ISBN 80-7113-154-7.
- Pascendi Dominici gresis*. Encyklika. Papež Pius X., 1907.
- PESCH, Otto H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-194-6.
- PREČAN, Vilém. *Charta 77 1977- 1989, Od morální k demokratické revoluci. Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, Praha- Bratislava 1990*. ISBN 80-9000422-1-X.
- SKALICKÝ, Karel. *Za nadějí a smysl*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-150-4.
- SKALICKÝ, Karel. *Radost a naděje*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-430-X.
- SKALICKÝ, Karel. *Lidská práva ve společenském kontextu jako hermeneutický problém*. IN: Křesťanská revue LXVIII, číslo 1/2001, strany 2-6.
- SOUSEDÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva, jejich přirozenoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-036-7.
- ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost*. Výběr textů. TF JU, katedra etiky, rok 2004.
- TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80- 7298-044-0.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-035-4.
- VAŠKO, Václav. *Církevně-politický vývoj Československa (1938-1989)*. In: Pražské arcibiskupství 1344 – 1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha: Zvon 1994. Bez ISBN.

ZBRANEK, Tomáš B. *Sdružení katolických duchovních Pacem in terris*. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav.

Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. Teologická fakulta JČU, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

Quadragesimo anno. IN: Sociální encykliky. Zvon, Praha: 1996. ISBN 80-7113-154-7.

Quanta cura a Sylabus omylů. Encyklika. Papež Pius IX., 1864.

Elektronické zdroje

Baroš, Jiří. *K základům současných právních sporů o lidskou důstojnost*. IN: Teologické texty, číslo 2009/3. Dostupné z WWW: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2009-3/K-zakladum-soucasnych-pravnich-sporu-o-lidskou-dustojnost.html>

Řehoř XVI. *Mirari vos arbitramur*. Dostupné z WWW: http://www.vendee.cz/texty/mirari_vos.html

Lev XIII. *Rerum novarum*. Dostupné z WWW: <http://www.vendee.cz/texty/rerum.html>

Budková, Lenka. *Srovnání pojetí lidských práv lidských práv mezinárodních institucí a katolické církve – závěr*. IN: Revue pro kritické myšlení Distance, ročník 2006.

Dostupné z WWW:

http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=41&Itemid=13

Hudges, John Jay. *Náboženská svoboda před koncilem a po něm*. IN: Teologické texty, číslo 2003/4. Dostupné z WWW: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-4/Nabozenska-svoboda-pred-koncilem-a-po-nem.html>

Pius X. *Pascendi Dominici gresis*. Dostupné z WWW: <http://www.vendee.cz/texty/pascendi.html>

Obecné informace o působení Rady Iustitia et Pax. Dostupné z WWW: <http://www.iupax.cz/>

Kretschmer, Michal. *Právo na náboženskou svobodu?* IN: Institut Sv. Josefa. Dostupné z WWW: <http://www.stjoseph.cz/g117.html>

ABSTRAKT

FRIŠOVÁ, K. *Právo na náboženskou svobodu od církevních dokumentů k dokumentům Charty 77*. České Budějovice 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie. Vedoucí práce Doc. Tomáš Machula, Ph. D., Th. D.

Klíčové pojmy: křesťanství, lidská práva, církevní dokumenty, encykliky.

Tato diplomová práce pojednává o vývoji lidských práv se zaměřením na právo na náboženskou svobodu. Především ji zajímá vývoj církevního postoje k lidským právům v náboženských dokumentech, a posléze v dokumentech Charty 77. Práce začíná obecným uvedením do problematiky, popisuje, jak se lidská práva vyvíjela, a zmiňuje dokumenty, které tento vývoj provázely a ustanovovaly lidská práva oficiálně. Z náboženských dokumentů jsou použity především encykliky, počínaje encyklikou *Mirari vos arbitramur* papeže Řehoře XVI. a konče encyklikou *Centesimus annus* Jana Pavla II. Dále jsem použila dokumenty II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* a *Dignitatis humanae*, které měly zásadní vliv ohledně pojmenování a uznání lidských práv v církvi.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
TEOLOGICKÁ FAKULTA
knihovna
Kněžská 8
370 01 České Budějovice

ABSTRACT

FRIŠOVÁ, K. The right to religious freedom from ecclesiastical documents, to documents of Charta 77. České Budějovice 2012. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Philosophy.

Key terms: christianity, human rights, church documents, encyclical.

This thesis deals with a development of human rights, focusing on the right to religious freedom. In particulars is interested in the development of religious attitudes toward human rights in religious documents, and then in the Charter 77 documents. The work begin with a general indication of the problems, describes how human rights are developed, and mentions the documents that accompanied this development and human rights officially ordained. The religious documents are used primarily encyclical, encyclical Mirari vos arbitramur from Pope Gregory XVI and ending with the encyclical Centesimus annus, John Paul II. I also used documents II. Vatican council, Gaudium et Spes and Dignitatis Humanae, which had a major impact on the naming and recognition of human rights in the Church.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
TEOLOGICKÁ FAKULTA
Knihovna
Kněžská 8
370 01 České Budějovice